

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ VE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
ÜLKELERİ İLE EKONOMİK ENTEGRASYONU: BİR KÜMELEME ANALİZİ
(2000-2018)**

Recep SALUR

Yüksek Lisans

**KONYA
Mart 2020**

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ VE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
ÜLKELERİ İLE EKONOMİK ENTEGRASYONU: BİR KÜMELEME ANALİZİ
(2000-2018)

Recep SALUR

KTO Karatay Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÜNDÜZ

Konya
Mart 2020

KABUL VE ONAY

Recep SALUR tarafından hazırlanan “Türkiye’nin Avrupa Birliği ve Şangay İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri ile Ekonomik Entegrasyonu: Bir Kümeleme Analizi (2000-2018)” başlıklı bu çalışma, 06 Mart 2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: **Doç. Dr. Bilge AFŞAR**
KTO Karatay Üniversitesi

Tez Danışmanı: **Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÜNDÜZ**
KTO Karatay Üniversitesi

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi İlhami TUNCER**
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Jüri tarafından kabul edilen bu çalışmanın Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Didem TUNÇEZ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

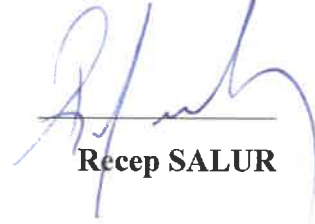
Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir.²

Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.^{3,4}

6 Mart 2020

Recep SALUR

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÜNDÜZ danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06 Mart 2020

Recep SALUR

ÖZET

Recep SALUR

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ VE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİ İLE EKONOMİK ENTEGRASYONU: BİR KÜMELEME ANALİZİ (2000-2018)

Yüksek Lisans

Konya, 2020

Özellikle 1945 yılında sonra dünyada görülen ticaret serbestleştime eğilimleri sonucunda hem global hem de bölgesel anlamda birçok ekonomik entegrasyon oluşturulmuştur. Ülkeler bu ekonomik entegrasyonlar ile birbiri arasındaki tarife ve tarife dışı engellerini kaldırmayı ve üretim faktörlerinin serbest bir şekilde hareket etmesini sağlamayı hedeflemektedir. Bu ekonomik entegrasyonlardan en başarılısı Avrupa Birliği’dir. Yaklaşık yarım yüzyıldır birliğin bir üyesi olmak için uğraşan Türkiye, son zamanlarda bu hedefinden uzaklaşmış görünmektedir. Hem Avrupa Birliği hem de Türkiye birbirini yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlamaktadır. Bu kapsamda Türkiye alternatif ekonomik entegrasyon oluşumlarına yönelmiş ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı birçok Türk politikacı tarafından dile getirilmeye başlamıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı’na ekonomik entegrasyon süreci kümeleme analizi ile ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin 2018 yılı ekonomik ve dış ticaret verileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği’nin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu, Türkiye’nin hem Avrupa Birliği hem de Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle ortak özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik Entegrasyon, Ekonomi, Dış Ticaret.

ABSTRACT

Recep SALUR

Economical integration of turkey with the cooperation of EU and Shangai countries: a cluster analysis (2000-2018)

Master's Thesis

Konya, 2020

Especially after 1945, as a result of the trade liberalization tendencies in the world, many economic integrations were created both globally and regionally. Countries aim to remove tariff and non-tariff barriers among each other and ensure the free movement of production factors with these economic integrations. The most successful of these economic integrations is the European Union. Turkey, for struggling to become a member of the Union for almost half a century, seems to have recently moved away from this goal. Both the European Union, Turkey has accused each other to fulfill their obligations. In this context, Turkey has turned to alternative economic integration and the formation of the Shanghai Cooperation Organization has started to be voiced by many Turkish politicians. In this study, Turkey's economic integration to the European Union and Shanghai Cooperation Organization was analyzed by clustering analysis. Within the scope of the research, the economic and foreign trade data for the year of 2018 of Turkey, of the European Union members and of the Shanghai Cooperation Organization members were analyzed. As a result of the research, it is revealed that Shanghai Cooperation Organization and European Union have different characteristics and Turkey with the Shanghai Cooperation Organization countries were found to have common characteristics and Turkey has been shown to have features in common with the European Union and the Shanghai Cooperation Organization countries.

Keywords

European Union, Shanghai Cooperation Organization, Economic Integration, Economy, Foreign Trade.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE KAPSAMI.....	3
2.1. Ekonomik Entegrasyon Tanımı	3
2.2. Ekonomik Entegrasyonun Gerekliliği	9
3. EKONOMİK ENTEGRASYONUN AŞAMALARI	13
3.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları.....	15
3.2. Serbest Ticaret Bölgesi.....	16
3.3. Gümrük Birliği	18
3.3.1. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri.....	20
3.3.2. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri	21
3.4. Ortak Pazar.....	22
3.5. İktisadi Birlik	24
3.6. Parasal Birlik.....	25
3.7. Siyasi Birlik.....	26
3.8. Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgelerinin Karşılaştırılması.....	26
3.9. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Şartları	28
3.9.1. Ülkelerin Ekonomik Durumları	28
3.9.2. Ülkelerin Coğrafi Durumları	28
3.9.3. Ülkelerin Rekabet Durumu	29
3.9.4. Ülkelerin Politik Yakınlığı	29
3.9.5. Diğer Nedenler.....	29

4. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYONU	31
4.1. Türkiye – Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonu	31
4.1.1. Avrupa Birliği Genişleme Süreci	31
4.1.2. Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri	33
4.1.3. Avrupa Birliği – Türkiye Ekonomik Entegrasyonu	34
4.2. Türkiye – Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ekonomik Entegrasyonu	36
4.2.1. Şanghay İşbirliği Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Süreci	36
4.2.2. Şanghay İşbirliği Teşkilatı – Türkiye İlişkileri	38
4.2.3. Şanghay İşbirliği Teşkilatı – Türkiye Ekonomik Entegrasyonu	39
4.3. Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve AB’nin Ekonomik ve Dış Ticaret Açısından Karşılaştırılması	41
4.4. Kümeleme Analizi.....	64
4.4.1. Hiyerarşik Kümeleme Yöntemi	65
4.4.2. Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Yöntemi	66
4.5. Literatür İncelemesi	67
4.6. Kümeleme Analizi Bulguları.....	68
4.6.1. Türkiye ve Avrupa Birliği Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları.....	73
4.6.2. Türkiye ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları	76
4.6.3. Türkiye ve Avrupa Birliği Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları.....	79
4.6.4. Türkiye ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları	82
4.6.5. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırılması	85
5. SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93
ÖZGEÇMİŞ	97

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Ekonomik entegrasyon aşamaları ve özellikleri.....	15
Tablo 2. Avrupa Birliği Ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri Ve Türkiye'nin GSYH'deki Tarım Sektörü Payları (2000-2018).....	42
Tablo 3. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki sanayi sektörü payları (2000-2018)	44
Tablo 4. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki hizmet sektörü payları (2000-2018).....	46
Tablo 5. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki ihracat payları (2000-2018)	48
Tablo 6. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki ithalat payları (2000-2018)	50
Tablo 7. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki Sabit sermaye yatırım payları (2000-2018)	52
Tablo 8. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin işsizlik oranları (2000-2018).....	54
Tablo 9. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin enflasyon oranları (2000-2018)	56
Tablo 10. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH artış oranları (2000-2018)	58
Tablo 11. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin cari dengesinin GSYH payı (2000-2018)	60
Tablo 12. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk 20 ülke (bin dolar)	62
Tablo 13. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk 20 ülke (bin dolar)	63
Tablo 14. Analizde kullanılan değişkenler	72
Tablo 15. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin analiz özeti.....	73
Tablo 16. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin gruplara göre ortalamaları	74
Tablo 17. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi sonuçları	76
Tablo 18. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin analiz özeti	76
Tablo 19. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin gruplara göre ortalamaları.....	77
Tablo 20. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi sonuçları	78
Tablo 21. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin analiz özeti.....	79

Tablo 22. Avrupa Birliği ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin dış ticaret verilerinin gruplara g÷re ortalamaları	80
Tablo 23. Avrupa Birliği ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin dış ticaret verilerinin k÷meleme analizi sonuçları.....	82
Tablo 24. şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin dış ticaret verilerinin analiz özeti	82
Tablo 25. şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin dış ticaret verilerinin gruplara g÷re ortalamaları.....	83
Tablo 26. şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin dış ticaret verilerinin k÷meleme analizi sonuçları	84
Tablo 27. T÷rkiye, Avrupa Birliği ve şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin analiz özeti.....	85
Tablo 28. T÷rkiye, Avrupa Birliği ve şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin gruplara g÷re ortalamaları	85
Tablo 29. T÷rkiye, Avrupa Birliği ve şanghay İşbirliği Teşkilatı ÷lkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin k÷meleme analizi sonuçları	88

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Dünyadaki ekonomik entegrasyonlar	9
Şekil 2. Avrupa Birliği üyeleri, aday ülkeleri ve potansiyel adaylar	32
Şekil 3. Şanghay İşbirliği Teşkilatı üye, gözlemci ve diyalog ortağı ülkeleri	38
Şekil 4. Avrupa Birliği Ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri Ve Türkiye'nin GSYH'deki Tarım Sektörü Payları Grafiği (2000-2018)	43
Şekil 5. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki tarım sektörü payları grafiği (2000-2018)	45
Şekil 6. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki hizmet sektörü payları grafiği (2000-2018)	47
Şekil 7. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki ihracat payları grafiği (2000-2018)	49
Şekil 8. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki ithalat payları grafiği (2000-2018)	51
Şekil 9. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki sabit sermaye yatırım payları grafiği (2000-2018)	53
Şekil 10. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin işsizlik oranları grafiği (2000-2018)	55
Şekil 11. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin enflasyon oranları grafiği (2000-2018)	57
Şekil 12. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH artış oranları grafiği (2000-2018)	59
Şekil 13. Avrupa Birliği Ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin cari dengesinin GSYH payı (2000-2018)	61
Şekil 14. Kümeleme analizinin yapısı	64
Şekil 15. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği	75
Şekil 16. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği	78
Şekil 17. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği	81
Şekil 18. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği	84
Şekil 19. Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği	87

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
D8	Developing Eight
ECSC	Avrupa Kömür ve elik Topluluğu
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURSTOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği rgt
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği

1. GİRİŞ

Latince “integratio” kelimesinden türetilmiş olan entegrasyon en temel anlamıyla bütünleşme ve bir araya gelme anlamlarına gelmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise entegrasyon ya da ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında yapılan ve ülkelerin ticari, mali ve para politikalarıyla ilgili birbiriyle koordinasyon kurduğu anlaşmalar anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 1993, s.415).

Ekonomik entegrasyon, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya ve Avrupa ekonomisini canlandırma hedefleriyle ortaya çıkmış ve bu hedefler sonucunda Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanında ülkeler birbirine coğrafi, kültürel ve tarihi yakınlık bulunan ülkelerle çeşitli nedenlerden ötürü bölgesel ekonomik entegrasyonlar kurmaya başlamıştır (Şanlı, 2004, s.160).

Kurulan her ekonomik entegrasyon aslında tek bir pazar meydana getirme hedefi taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikle ülkeler arasında gümrük tarifleri kaldırılmakta, üçüncü ülkelere farklı tarifeler uygulanmakta ve entegrasyon içinde üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Bu süreçten sonraki hedef ise, mali ve parasal politikalarda uyum sağlanması ve ülkeler arasındaki ekonomik politikalarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesidir (Tekin, 2017, s.1173).

Dünyada var olan en başarılı ve gelişmiş ekonomik entegrasyon şüphesiz Avrupa Birliği’dir. Halihazırda 27 üyesi bulunan birlik ekonomik entegrasyon süreçlerinin en son aşaması olan siyasi birlik sürecine doğru ilerleme göstermektedir. Bunun dışında başta NAFTA ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı olmak üzere, belli aşamalar kaydetmiş ekonomik entegrasyon örnekleri bulunmaktadır.

Avrupa Birliği, 1958 yılında Almanya, İtalya, Lüksemburg, Fransa, Belçika ve Hollanda tarafından Avrupa Ekonomik Teşkilatı olarak kurulmuş ve zamanla yeni üyeleri içerisine alarak günümüz sınırlarına ulaşmıştır. Türkiye, 1987 yılında tam üyelik başvurusu yaparak Avrupa Birliği’ne katılım amacını belirtmiş, 2005 yılında ise tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Ancak Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkileri özellikle 2015 yılından sonra iyice gerilmiş ve müzakereler kopma noktasına gelmiştir.

Avrupa Birliği, Türkiye’yi demokrasi ve insan hakları ihlalleri konusunda eleştirirken, Türkiye’de darbe teşebbüsü, mülteci sorunu ve terörizmle mücadele hususlarında Avrupa Birliği’nden destek görmediğini savunmaktadır (Bilici, 2006, s.41). Tüm bu gelişmeler Türkiye’nin yönünü farklı ekonomik entegrasyonlara çevirmesine neden olmuştur. Bu ekonomik entegrasyonlardan bir tanesi şanghay İşbirliği Teşkilatı’dır

şanghay İşbirliği Teşkilatı, 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımıyla kurulmuş ve zamanla ye sayısını sekize yükseltmiştir. Asya bölgesindeki en büyük ekonomik entegrasyonlardan birisi olan şanghay İşbirliği Teşkilatı’na Türkiye katılma niyetini belirtmiş ancak bu istek reddedilmiştir. Bunun ardından Türkiye 2011 yılında örgüte gözlemci olarak katılma isteğinde bulunmuş ve bu istek 2012 yılında Türkiye’ye diyalog ortağı statüsü verilmesiyle sonuçlanmıştır (Işık, 2016, s.157).

Araştırma kapsamında Avrupa Birliği ve şanghay İşbirliği Teşkilatı ye ülkelerinin ekonomik entegrasyonu Türkiye ekseninde ele alınmıştır. Türkiye’nin hem Avrupa Birliği, hem de şanghay İşbirliği Teşkilatı ile ekonomik entegrasyonu incelenmiş, yapılan kümeleme analizi ile de Türkiye’nin bu ekonomik entegrasyonlardaki hangi ülke gruplarına yakın olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde ekonomik entegrasyon kavramı incelenmiş ve ekonomik entegrasyonun yararları sunulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde ekonomik entegrasyon aşamaları ele alınmıştır. Araştırmanın nc bölümünde ise Türkiye, Avrupa Birliği lkeleri ve şanghay İşbirliği Teşkilatı lkelerinin ekonomik ve dış ticaret verileri kümeleme analiziyle incelenmiştir.

Araştırma ile şanghay İşbirliği Teşkilatı lkeleri ile Avrupa Birliği lkelerinin benzerliklerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin ekonomik verileri Avrupa Birliği’ndeki gelişmekte olan ülkelerle ve şanghay İşbirliği Teşkilatı’nda Çin ve Rusya gibi büyük ekonomilerle benzerlik göstermektedir. Buna karşılık Türkiye’nin dış ticaret verileri ise Avrupa Birliği’ndeki gelişmiş ülkelerle ve şanghay İşbirliği Teşkilatı’nda Kazakistan ve Rusya gibi ekonomilerle benzerlik göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin her iki örgüte ekonomik entegrasyonunun birbirinin telafisi olarak bakılmadan, bağımsız olarak yürütülmesi, Türkiye’nin yararına olabilecektir.

2. EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE KAPSAMI

En basit anlamıyla ekonomik entegrasyon, ülkelerin birbirleriyle ticareti serbestleştirilmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik entegrasyonlar, bağımsız olan ülkeleri ekonomik açıdan bir araya getirmekte ve ülkelerin ekonomik bağımsızlığını birbirine bağlamaktadır (Seyidoğlu, 1993, s.415). Ekonomik entegrasyon, üç farklı bütünleşme sürecini içersine almaktadır. Bunlar ticaret bütünleşmesi, faktör bütünleşmesi ve politik bütünleşmedir. Ticaret bütünleşmesinde amaç ticaretin üye ülkeler arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan sürdürülmesinin sağlanmasıdır. Faktör bütünleşmesi ise, üretim faktörlerinin ekonomik entegrasyona taraf ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesini ifade etmektedir. Politik bütünleşme ise ülkelerin yasalarının ve mevzuatlarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesini içermektedir (İncekara, 1995, s.60) Sözü edilen bu üç bütünleşme tamamlandığı zaman, ekonomik entegrasyonun en son aşaması olan tam entegrasyon sürecine geçiş yapılmaktadır. Birçok ekonomik entegrasyon bu üç bütünleşme sürecini farklı düzeylerde benimsemekte ve aşama aşama tam entegrasyon hedefine ulaşmaya çalışmaktadır.

Entegrasyon hareketleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra görülmeye başlamıştır. Dünyada kapitalist düzenin hakim olmaya başladığı 1980'li yıllardan sonra birçok ülke kendi arasında farklı aşamalarda ekonomik entegrasyon kurmaya niyetlenmiştir. İlerleyen bölümde ekonomik entegrasyon kavramı hakkında bilgiler verilmiş ve ülkeleri ekonomik entegrasyonlara iten nedenler irdelenmiştir.

2.1. Ekonomik Entegrasyon Tanımı

Kökeni Latince'de "integratio" kelimesine dayanan entegrasyon kelimesi, İngilizce'de "integration", Fransızca'da "intégration", İtalyanca'da ise "integrazione" ve Türkçe'de ise "birleşme ve bir araya gelme" anlamına gelmektedir. "Entegrasyon" kelimesi Oxford Sözlük'te birleşme anlamında ilke kez 1620 yılında kullanılmıştır (Machlup, 1976, s.61; aktaran Kırdar, 2005, s.2). Kelimenin, ayrı ülkelerin ekonomilerini bir ekonomik alan meydana getirecek biçimde birleştirmek anlamında kullanılması ise çok kısa bir geçmişe sahiptir. Ekonomik entegrasyon, literatürde, hem Alman Gümrük Birliği dahil gümrük birlikleriyle alakalı olarak, hem de 1940 yılından önce uluslararası ticaret ile ilgili kitaplarda, bugünkü anlamıyla kullanılmamıştır. Bu kelime, ekonomik anlamda ilk defa

1947’de Avrupa’da kullanılmış, iki yıl sonra ise Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanımı görülmüştür (Aynacı, 2015, s.4).

II. Dünya Savaşının ardından, dünya ticaretini serbest hale getirmek amacıyla başlatılan uluslararası faaliyetler ivme kazanmıştır. Bu kapsamda ülkeler hem savaş esnasında bozulan ekonomilerin toparlanması hem de yeni bir mali alt yapının oluşturulması adına birlikte hareket etme çabasına girişmişlerdir. 1980’li yılların sonuna doğru ise ülkelerin birbiriyle ilişkileri artmış ve ülkeler dünya ile bütünleşmek için adımlar atmıştır. Bunun sonucunda ise ekonomik entegrasyonlar ortaya çıkmaya başlamış ve ülkeler ekonomik, politik ve sosyal yönden bütünleşmeye başlamıştır (Aynacı, 2015, s.4-5).

Tüm ülkelerin ortak hedefi olan uluslararası ticaretin serbest hale getirilmesi çalışmaları ise, çift yönlü gelişim göstermiştir. Bu çalışmalardan ilki, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), diğeri ise bölgesel olarak kurulan ekonomik entegrasyonlar olarak görülmektedir. Ekonomik entegrasyon hareketleri incelendiğinde bunlar içerisinde en başarılı olanın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da görülen ve uzun aşamaların ardından Avrupa Birliği adını alan birleşme hareketi olarak görülmektedir (Şanlı, 2004, s.160). Günümüzde ise, ekonomik entegrasyon kurma faaliyetleri tüm dünya ülkeleri arasında sıklıkla gözlemlenmektedir.

21. yüzyılda ise hızla gelişen globalleşme trendiyle dünya ticaret hacmi giderek artmakta ve dolayısıyla ülkelerarası rekabet kontrol altına alınamayacak bir hızla gelişmekte ve değişmektedir. Ülkeler bir taraftan artan rekabet şartlarının etkilerinden sakınabilmek diğer taraftan globalleşen dünyanın bir gereği olarak çeşitli dönemlerde ekonomik entegrasyon sürecine girmişlerdir (Tanrıbilir ve Şen, 2005, s.131). İktisat literatüründe, çeşitli ekonomik entegrasyon türlerini içeren genel bir terim olarak uluslararası ekonomik entegrasyon kavramı kullanılmaktadır. Genel olarak, iki ya da daha çok ülke arasında ticareti engelleyen çeşitli kısıtlamaların ve engellerin ortadan kaldırılması şeklinde açıklanabilecek ekonomik entegrasyonun esas amacı, iktisadi büyümeye yardımcı olmaktır (Tekin, 2017, s.1173).

Entegrasyon kelimesi ekonomide şirket birleşmelerinde sıklıkla kullanılmakta olan bir kavram olup, şirketlerin dikey ve yatay birleşmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bölgesel işbirliği anlamında kullanılan entegrasyon kelimesi ise daha makro kapsamda incelenmektedir (Özçelik, 2006, s.17-18).

Entegrasyon çabaları II. Dünya Savaşı'nın ardından görülmeye başlanmış olup, 1960'lardan sonra ise hızlanmıştır. Ancak dünya ticareti üzerindeki etkisine bakıldığında en önemli gelişme, 1980 yılının ardından ülke ekonomilerinde görülen büyüme, gelişme ve uluslararası rekabet düzeyinin artmasıyla oluşmuştur. Ekonomik olarak globalleşme ile aynı dönemde ortaya çıkan diğer kavram olan ekonomik entegrasyonların son zamanlarda hızlı bir biçimde gelişmesinin nedeni, ülkelerin giderek daha zor bir hal alan rekabet koşullarına birlikte karşı koyma ve hızlı artış gözlenen pazar olanaklarını verimliliklerini yükseltmede kullanabilme düşüncesidir. Birliğe dahil olarak ülkelerin üretim kapasitelerinde ekstra artışlar gerçekleşirken optimum kaynak kullanım oranına da ulaşılmaktadır (İncekara, 1995, s.61).

Ekonomik entegrasyon kavramına ekonomi literatüründe sıkça rastlanmaktadır. Ekonomik entegrasyon kavramı, bölgesel açıdan ya da uluslararası açıdan ekonomik bütünleşme çeşitlerini içine alacak şekilde açıklanmaktadır. Büyümede ve globalleşmede ekonomik entegrasyon önemli yer tutmaktadır. Farklı ülkelerin ekonomik açıdan birlikte hareket etmesiyle oluşan ekonomik entegrasyon, ortak pazar kurulmasını da desteklemektedir. Bu yüzden ekonomik entegrasyonlar sadece bölge üzerinde değil aynı zamanda küresel bağlamda da yüksek düzeyde etki göstermektedir. Dünyadaki bölge ayrımını en iyi açıklayan olgulardan biri olan entegrasyonun temelindeki amaç ticarete görülen olumsuz tüm faktörleri ortadan kaldırarak, ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaşmasına katkıda bulunmaktır (Şanlı, 2004, s.14-15).

Ekonomik entegrasyon farklı açılardan ele alındığından dolayı, farklı ekonomistler tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. En basit anlamıyla ekonomik entegrasyon, karşılıklı kazançları yükseltme maksadıyla ülkelerin birbirleriyle ticareti ve diğer ekonomik faaliyetleri serbestleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Daha geniş anlamda ekonomik entegrasyon ise, ticareti engelleyen korumacılık ya da teşvik modellerinin kaldırılması suretiyle gerçekleşecek ticaret entegrasyonunu, ülkelerarası işgücü ve sermayenin serbest bırakılması aracılığıyla üretim faktörlerinin entegrasyonunu, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri kuvvetlendirecek biçimde uyumlu hale getirilmesi politika entegrasyonunu ve bütün bu entegrasyonların birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan tam entegrasyonu içermektedir (Ertürk,1993, s.5).

Bir başka tanıma göre ekonomik entegrasyon farklı ülkelerin bölgesel bir alan içerisinde ticareti serbestleştirme politikaları uygulayarak ekonomik topluluklar meydana getirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik birleşmelerin siyasi bağlamda bağımsız ülkeleri ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı hale getirdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir (Seyidoğlu, 1993, s.415).

Ekonomik entegrasyonu Tinbergen, ülkelerin serbest bir şekilde birbiriyle gerçekleştirdiği ticaret anlamına gelmektedir (Tinbergen, 1954, s.95). Tinbergen ayrıca ekonomik entegrasyonu pozitif ve negatif entegrasyon olarak ele almıştır. Negatif entegrasyon ülkelerin ulusal çıkarlarının ortadan kalması iken, pozitif entegrasyon ise ülkelerin ekonomik anlamdaki yetkisinin, ülkeler üzeri bir kuruluş tarafından temsil edilmesidir. Balassa ise ekonomik entegrasyonun, belli bir takım ekonomik ve politik unsurun bir araya gelmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir (Balassa, 1991, s.43). Bu açıdan bakıldığında ekonomik entegrasyonun ülkeler arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerden doğduğunu söylemek mümkündür. Mrydal (1959, s.11; aktaran Aynacı, 2015, s.5) ise ekonomik entegrasyona üretim faktörleri açısından bakmıştır. Buna göre ekonomik entegrasyon, toprak, sermaye ve emek gibi üretim faktörlerinin ülkeler arasında serbest hareket edebilmesini ve bu sayede söz konusu ülkeler arasındaki fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Lawrence (1996, s.7-8; Tür, 2016, s.4) ise ekonomik entegrasyonu derin entegrasyon ve yüzeysel entegrasyon olarak iki kısımda ele almıştır. Derin entegrasyon, ekonomik entegrasyonun en son aşaması olan tam entegrasyonu temsil ederken, yüzeysel entegrasyon ise ülkelerin ticari anlamda birleşmesini temsil etmektedir.

Araştırmacıların tanımları farklı olmasına rağmen, tümünün ekonomik entegrasyon konusunda hemfikir olduğu bazı noktalar mevcuttur. Buna göre ekonomik entegrasyonun temel özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Ekonomik entegrasyonun temelinde iş birliği ve yardımlaşma bulunmaktadır. Ülkeler ekonomik entegrasyon ile ekonomik ve politik anlamda işbirliği yapmayı amaçlarlar.
- Ekonomik entegrasyon ile ülkeler arasındaki mal, hizmet ve tüm üretim faktörleri serbest bir şekilde hareket edebilmektedir. Ekonomik entegrasyonun

ilk süreçlerinde bu amaç gerçekleşmemiş olsa bile, ekonomik entegrasyonun ilerleyen aşamalarının amacı bu serbestliği sağlamaktır.

- Ekonomik entegrasyonda mal, hizmet ve üretim faktörleri, entegrasyon içindeki ülkelere serbestçe hareket edebilirken, entegrasyon dışındaki ülkelere farklı tarifeler uygulanmaktadır.

Ekonomik entegrasyon bazı araştırmacılar tarafından ekonomik iş birliği ile eş anlamlı olarak ele alınmaktadır (Aynacı, 2015, s.6). Bu kapsamda ekonomik iş birliğinin aslında ekonomik entegrasyonun ilk süreci olduğunu söylemek mümkündür. Bu iki kavram arasındaki farkları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Ertürk, 1993, s.160):

- Ekonomik entegrasyonda söz konusu olan bir coğrafi bölge iken, ekonomik işbirliği coğrafi olarak birbirine yakın olmayan ülkeler arasında da oluşabilmektedir.
- Ekonomik entegrasyonda ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılması asıl amaçken, ekonomik iş birliğinde asıl amaç ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların azaltılmasıdır.
- Ekonomik entegrasyon kuracak ülkelerin ekonomik ve politik durumlarının birbirine yakın olması önemliyken, ekonomik iş birliğinde bu tarz bir gereklilik söz konusu değildir.
- Ekonomik entegrasyonda ülkelerin üzerinde bir güç ortaya çıkarılmaktadır. Ekonomik işbirliğine ise, ülkelerin kendi siyasi otoriteleri arasında bir etkileşim söz konusudur.

Ekonomik entegrasyonun temelini iç ve dış bağımlılık oluşturmaktadır. Ekonomik entegrasyon, sadece bir ülkeye, ülke grubuna ya da tüm dünyaya uygulanabilmektedir. Tam bir ekonomik entegrasyon için, ticaret, seyahat, sermaye hareketleri, ödemeler ve göç herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamalıdır. Parasal entegrasyon ve vergilerin ahenleştirilmesinin de tam manasıyla bir ekonomik entegrasyon için gerekli olduğu da belirtilmelidir. Ekonomik entegrasyonun gerçekleşme süreci, ekonomik entegrasyona katılan ülkeler arasındaki ekonomik ve politik farklılıklara göre değişmektedir. Eğer ülkeler arasındaki ekonomik yapı benzer ise, ekonomik entegrasyon oluşturmak daha kolay olmaktadır (Erkekoğlu, 2015, s.28).

Ekonomik entegrasyonda temel anlamda uluslararası yaklaşım ve bölgesel yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım söz konusudur. Uluslararası yaklaşımda ekonomik entegrasyon dünya ticaretindeki engelleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu engeller tarife engelleri ve tarife dışı engeller olabilmektedir. Bölgesel yaklaşımda ise ekonomik entegrasyonlar, anlaşmaya taraf ülkelerin birbirlerine yönelik ticarete tarife ve tarife dışı engelleri kaldırması, diğer ülkelere karşı ise tarife ve tarife dışı engellerin uygulamasına devam etmesini ifade etmektedir (Karluk, 2013, s.243).

Günümüzdeki ekonomik entegrasyon çalışmalarının temelini Adam Smith ve David Ricardo'nun ekonomik entegrasyonun kaynak dağılımına pozitif etkisi hususundaki görüşleri oluşturmaktadır (Özgüven, 2002, s.11; aktaran Aynacı, 2015, s.5).

Başarılı bir ekonomik entegrasyon sağlanması için üye ülkelerin aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir (Yiğit, 2003, s.37):

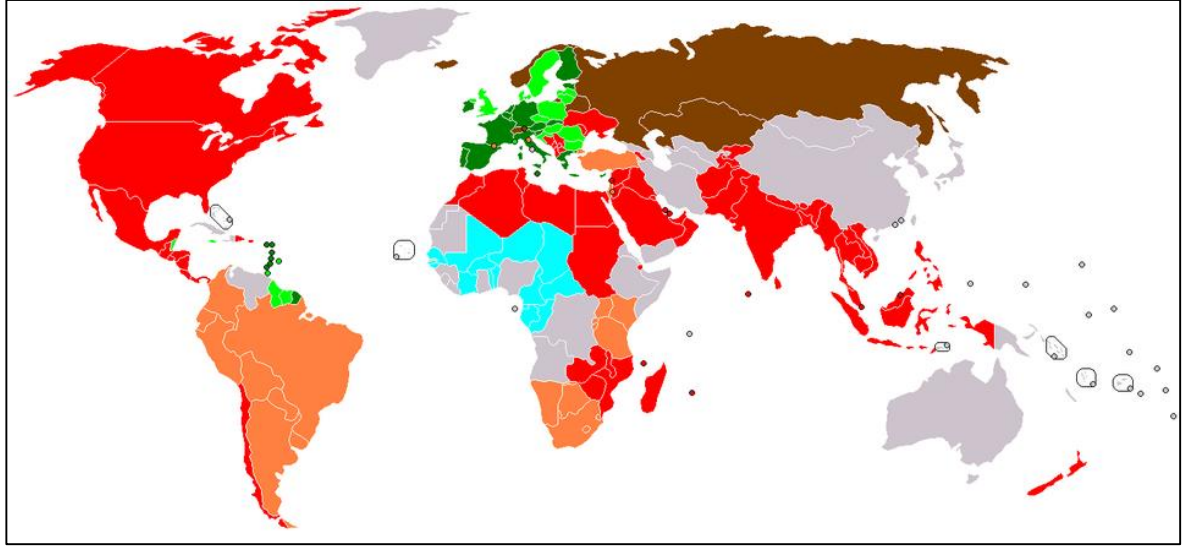
- Ülkelerin benzer ekonomik yapılarda olması,
- Ülkelerin coğrafi olarak yakın olması,
- Ülkelerin bitişik bir toprak alanını bulunması,
- Ekonomik entegrasyonun geniş bir toprak alanında hakimiyet sağlanması,
- Küçük ülkelerin de ekonomik entegrasyon kapsamında bulunması,
- Üye ülkelerin birbirleri için en iyi müşteri ve tedarikçi olma potansiyelini taşıması,
- Birlik üyelerinin dünya genelinde üretim ve ticarete önemli paya sahip olmaları.

Her ekonomik entegrasyonda değişmekle birlikte, genel olarak ekonomik entegrasyonların hedeflerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Yiğit, 2003, s.37):

- Verimlilik seviyesini yükseltmek,
- Ticaret hacmini ve ülke refah seviyesini yükseltmek,
- Beraberlik olgusunu güçlendirmek,
- Politik alanda güç kazanmak,
- Sınır komşusu olan ülkelerin birlikte hareket etmelerini yardımcı olmak,
- İkili siyasi ilişkilerde başarı elde etmek,
- Ortak amaç belirlemek,
- Ticarete büyüme sağlamak.

Dünyadaki başlıca ekonomik entegrasyonlar Şekil 1’de verilmiştir. Buna göre:

- Avrupa’da EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi), AB (Avrupa Birliği), (KEİ) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve (BDT) Bağımsız Devletler Topluluğu.
- Asya’da ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ve KİK (Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi).
- Afrika’da ECOWAS (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu) ve UDEAC (Merkezi Afrika Ekonomik ve Gümrük Birliği).
- Amerika’da LAILA (Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği), CARICOM (Karayip Ortak Pazarı) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA).

Şekil 1. Dünyadaki ekonomik entegrasyonlar

(Kaynak:

https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/1iu100/stages_of_economic_integration_around_the_world/)

Yukarıdaki şekilde her renk farklı bir ekonomik entegrasyonu temsil etmektedir. Ekonomik entegrasyonların özellikle Avrupa ve Amerika kıtasında yoğunlaştığı, buna karşılık Doğu Asya, Okyanusya ve Güneybatı Afrika’da azaldığı görülmektedir.

2.2. Ekonomik Entegrasyonun Gerekliliği

İncekara’ya göre (1995, s.60) ekonomik entegrasyon, farklı ülkelerin, bölgesel bir blok oluşturularak ticareti serbestleştirme amacına yönelik politikalar uygulayarak ekonomik birliktelikler oluşturmaları sürecidir. Ekonomik entegrasyon, siyasi bağlamda bağımsız

olan ülkeleri ekonomik açıdan birbirlerine bağımlı duruma getirmektedir. Ülkeler, ekonomik birleşme akımlarına tabi olarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve toplumsal refah düzeylerini artırma amacı taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerin, hızlı üretim kapasitesi artışlarına karşın ulusal piyasalarının yetersiz düzeyde bulunması, geliştirmekte olan ülkelerin ise, ulusal piyasalarını birleştirerek sanayileşme hızlarını yükseltme çabası ülkeleri ekonomik birliktelik oluşturmaya itmektedir (Uyar, 2007, s.2).

Ekonomik entegrasyonlara tabi olan ülkeler üretim kapasitelerini, toplumsal refah seviyelerini ve kaynak verimliliklerini yükseltmeyi, ülke içi piyasaların geliştirilerek diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde sanayileşmeyi hedefleyerek ölçek ekonomileri sağlamaktadır. Bununla beraber birleşmenin oluşması ile üçüncü ülkelere karşı daha etkin bir şekilde politika uygulanmasının imkanı oluşmaktadır (Uyar, 2000, s.10).

Ekonomik entegrasyon kuran ülkeler arasında ticaretin daha farklı düzeye geliyor olması sayesinde, bölgesel bağlamda oluşturulan hareketliliğe ek olarak küresel olarak büyümenin pozitif şekilde sağlanması mümkün olmaktadır. Günümüzde pek çok ülke tarafından uygulanan ekonomik entegrasyon sayesinde refah seviyesinde artış, ticari ilişkilerde gelişme ve politik bağlamda ön planda olma durumları gerçekleşmektedir. Üretimde görülen artışa ek olarak ekonomik bağlamda verimliliğin elde edilmesiyle ekonomik entegrasyon belirgin düzeyde fark yaratmaktadır.

Ekonomik entegrasyonun meydana gelme nedenleri üç ana kategoriye ayrılmaktadır (İncekara, 1995, s.63-64):

- Ülkeler ekonomik olarak üretim hacimlerini artırarak verimlilik sağlamak ve bunun neticesinde de toplumsal refah düzeyini daha yukarıya çıkarmak için ekonomik entegrasyonu tercih edebilmektedir. Bu şekilde ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarından kısmi olarak feragat ederek toplumsal refahı yükseltmeyi garanti altına almaktadırlar.
- Ülkelerin bölge haricinde görülen gruplaşmalara karşı daha iyi bir rekabet gücü sağlayıp, siyasal açıdan daha etkili olmak istemeleri, siyasal potansiyelin yükseltilmesinin istenmesidir.
- Ekonomik entegrasyonun bir diğer sebebi, bölgesel olarak beraber yaşamak durumunda kalan komşu ülkelerin kendi aralarında karşı karşıya gelmelerinden önce güçlerini birleştirip çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmaktır.

Beraber hareket etmenin getireceği avantajlardan faydalanmak isteyen ülkeler, üçüncü ülke ekonomilerine karşı güçlü olmak için ekonomik entegrasyona yönelmişlerdir. Hepaktan ve Çınar'a göre (2011, s.70) ülkeleri ekonomik entegrasyona yönlendiren sebepleri aşağıdaki başlıklarda ele almak mümkündür, s.

- Genişleyen piyasa, s.Genişleyen piyasa neticesinde işletmeler, ileri üretim teknikleri oluşturmak amacıyla AR-GE çalışmalarını artırmaktadırlar. AR-GE çalışmalarına bağlı olarak üretim gücünde oluşturulan artışı etkileyen faktörlerden en önemlisi, ortaya çıkan ekonominin teknolojik hacminde görülen gelişmedir. Teknolojik gelişme, ölçek büyümelerine neden olurken, birim ürün maliyetlerini düşürüp ölçek ekonomilerine imkan sağlamaktadır.
- İçsel ve dışsal ekonomiler, s.Birim maliyetlerdeki değişimler, içsel ve dışsal faktörlerden meydana gelebilmektedir. İçsel ve dışsal ekonomiler, eksik kapasite ile faaliyet gösteren sanayinin, tam kapasite ile çalışması için gerekli ortamı oluşturarak üretim ölçeğinin artışı zorunlu hale getirmiştir.
- Üretim faktörlerinin dağılımı, s.Ekonomik entegrasyonların ortak pazar ve sonraki aşamalarında, üye ülkelerin birbirleriyle üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı konusunda anlaşığı görülmektedir. Ulusal ekonomiden birleşmeye geçilmesiyle, entegrasyon alanı içinde üretim faktörlerinin coğrafi dağılımı da değişmektedir. Birliktelik kurulmasının ardından, entegrasyon alanında üretim güçlerinin coğrafi açıdan alacakları durum ile ilgili, iki ayrı görüş olduğu düşünülmektedir. Birinci görüş; üretim faktörlerinin birleşmedeki toplanma etkisidir. Üretim faktörlerinin serbest biçimde dolaşımı neticesinde, teknolojik değişimin daha hızlı gerçekleştiği, sermaye ve emeğin daha etkili bir biçimde kullanıldığı, gelişmiş ülkelerde ve üstünlüğe sahip olan alanlarda toplanması, üretim faktörlerinin toplanma etkisini göstermektedir. Diğer görüş ise, üretim faktörlerinin entegrasyonda yayılma etkisi ile ilgilidir. Ekonomik entegrasyonlarda toplanma etkisi kadar, yayılma etkisi de görülebilmektedir. Entegrasyon neticesinde ülkeler, mobil üretim faktörlerinden faydalanma yolunu seçmektedir.
- Rekabet artışı, s.Büyük piyasada (entegrasyonda) kısıtlayıcı koşulların, küçük piyasaya kıyasla azaldığı sebebiyle firmalar için daha etkili bir çalışma ortamı ortaya çıkmaktadır. Küçük piyasa, işletmelerin optimum ölçekte çalışmasını

imkansız hale getirirken, büyük piyasada optimum ölçeğe ulaşmak mümkündür.

- Politik nedenler, s.Genel olarak ekonomik entegrasyonlar, zaman içerisinde politik entegrasyon haline almaktadır. Ekonomik entegrasyonun ileri aşamalarında, ülkeler arası ekonomik ve sosyal politikaların uyumlu hale getirilmesi, ülkeler arası politik yaklaşmayı kapsamaktadır.
- Diğer nedenler, s.Doğrudan doğruya ekonomik entegrasyonun gerçekleşme sebebi olmamakla beraber, ülkelerin ekonomik entegrasyonuna ortam sağlayan bazı faktörler vardır. Söz konusu faktörler; ekonomik gelişme seviyelerinin yakın olması, coğrafi olarak yakınlık, siyasi ve askeri açıdan yakınlık, tarihi, dini ve kültürel bağlara sahip olunması ve uluslararası anlaşmalardan doğan mecburiyetlerdir.

3. EKONOMİK ENTEGRASYONUN AŞAMALARI

Ekonomik entegrasyon bir süreçtir. Bu yüzden bir seferde gerçekleşmez, aşamalı bir şekilde gerçekleşir. Ekonomik entegrasyon tercihli ticaret anlaşması ile başlar ve tam ekonomik entegrasyon ile son bulur. Dolayısıyla ekonomik entegrasyonlardaki nihai hedef tam ekonomik entegrasyon sağlamaktır. Ekonomik entegrasyonlar, tam ekonomik entegrasyon aşamasına geçene kadar tercihli ticaret anlaşması, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik ve parasal birlik aşamalarından geçmektedir.

Bazı araştırmacılar ise ekonomik entegrasyonları, entegrasyon sürecinde uygulanan politikalara göre değerlendirmekte olup aşamaları üretim faktörleri bütünleşmesi, ekonomik bütünleşme ve politik bütünleşme gibi başlıklar altında ele almaktadır. Ticaret entegrasyonu, ekonomik entegrasyon üyeleri arasındaki ticaretin serbest hale getirilip bütünleşmesini ifade etmektedir. Üretim faktörleri entegrasyonu ise, üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımını anlamına gelmekte olup, ekonomik entegrasyonun bir ileri aşamasıdır. Politik entegrasyonda ise, üretim faktörleri entegrasyonu ve ekonomik entegrasyonun sağlanmasından sonra gerçekleşmekte ve üye ülkeler arasında politik anlamda da birlik sağlanmaktadır. Politik anlamda birlikte üye ülkeler arasında ortak bir sosyal birlik ve ortak bir para politikası söz konusudur (Tekin, 2017, s.1174).

Ekonomik entegrasyonların genel olarak belirli süreçleri takip ederek gerçekleştirildiği kabul görmektedir. Üyeleri arasında mal değişiminde konulan tarife ve kota gibi kısıtların kaldırılarak malların serbest biçimde dolaşımına imkan sağlayan bir anlaşmayla ortaya çıkarılan serbest ticaret bölgesi, ekonomik entegrasyonun ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan üye ülkeler, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde tamamen kendi ulusal çıkarları çerçevesinde faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulama zorunluluğu söz konusu değildir. (Ertürk, 1993, s.42) Ekonomik entegrasyonda gerçekleşen ikinci aşama ise üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımını kapsayan ve de bununla birlikte üye olmayan ülkeler ile yapılan ticarete ortak bir kısıtlama getiren gümrük birliğidir. Gümrük birliği ile birlikte üye ülkeler içerisinde teşebbüs, sermaye ve işgücünün serbest biçimde dolaşımını kapsayan ortak pazar üçüncü aşama olarak kabul görmektedir. Ekonomik entegrasyon teorisinin son aşaması ise, ortak pazarın bütün niteliklerine ek olarak üye ülkelerin ekonomilerini ortak bir merkez bankası, tek para ve

vergi sistemi vasıtasıyla oluşturduğu iktisadi birleşmedir. Ekonomik birlik sonucunda mal ve üretim faktörlerinin serbest biçimde dolaşımı ile birlikte, ortak sosyal ve ekonomik politikaların da bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan ekonomik entegrasyonun esas amacı olan ticaret hacmini yükseltmenin yanında, genişletilmiş bir pazar oluşturarak kalkınma, yaşam standartlarının artırılması, bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılması, dünyadaki siyasi ve iktisadi olaylarda statüsünün yükseltilmesi ve sorunlara ortak çözümler üretilmesi gibi önemli amaçlarında gerçekleşebileceği düşünülmektedir. (Kılıç, 2002, s.33).

Ekonomik entegrasyon aşamaları, en dar kapsamlı olanından en geniş kapsamlı olanına doğru aşağıdaki şekildedir:

- Tercihli Ticaret Anlaşmaları,
- Serbest Ticaret Bölgesi,
- Gümrük Birliği,
- Ortak Pazar,
- İktisadi Birlik,
- Parasal Birlik,
- Siyasi Birlik

Aşağıdaki tabloda ekonomik entegrasyon aşamaları özelliklerine göre verilmiştir. Buna göre üyeler arasında serbest ticarete tüm entegrasyon aşamalarında rastlanırken, ortalama gümrük tarifesi gümrük birliği aşamasında karşıya çıkmaktadır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ise ortak Pazar aşamasında mümkün olup, ortak bir mali ve para politikasına geçiş ise parasal birlik aşamasında gerçekleşmektedir.

Tablo 1. Ekonomik entegrasyon aşamaları ve özellikleri

Ekonomik Entegrasyon Türü	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörleri Serbest Dolaşımı	Ortak Mali ve Para Politikası
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
İktisadi Birlik	VAR	VAR	VAR	YOK
Parasal Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

(Kaynak: Yalçınkaya, 1997, s.425)

3.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli ticaret anlaşmaları ekonomik entegrasyon aşamaları içerisinde en dar kapsamlı olanıdır. Bu ekonomik işbirliği çeşidinde anlaşmaya taraf olan ülkeler karşılıklı ya da tek taraflı olarak gümrük vergisi oranlarını indirmektedir. Bu ekonomik entegrasyon şeklinde anlaşmanın tarafı olan ülkeler bazı mallar üzerindeki gümrük vergilerini kaldırmaktadır. Ancak tercihli ticaret anlaşmalarında örgütsel bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Bu entegrasyon modelinin amacı uluslararası ticaret üzerindeki kısıtları kaldırıp, kontrolleri minimuma indirerek taraf ülkeler arasındaki ticaret hacminin artmasını sağlamaktır. Bu tip ekonomik entegrasyona İngiltere ile Commonwealth arasında 1932’de kurulan Commonwealth Ekonomik İşbirliği Sistemi örnek gösterilebilir (Kırdar, 2005, s.3)

Tercihli ticaret anlaşmaları serbest ticaret bölgelerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu entegrasyon çeşidinin anlaşmanın tarafı olan ülkeler üzerinde bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu anlaşmalar ile taraf ülkeler birbirleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. İlişkileri geliştirmek ve ticaret hacmini artırmak amacıyla bazı mallar üzerinde gümrük vergileri azaltılmaktadır. Bu şekilde

lkeler birbirlerinin uzmanlaşma ve işbirliği üzerinden kazanç sağlamaktadır (Erkekoğlu 2015, s.30).

Berry, Conling ve Ray tarafından 1993 yılında yayınlanan “Küresel Ekonomi, s.Kaynak Kullanımı, Lokasyon Tercih ve Uluslararası Ticaret” adlı kitapta ekonomik entegrasyonlar, tercihli ticaret düzenlemeleri şeklinde gösterilmiştir (Aynacı, 2015, s.7).

Literatürde bazı kaynaklar tercihli ticaret anlaşmalarının bölgesel bir blok oluşturulmaması ve entegrasyon sürecini kapsamaması sebebiyle serbest ticaret bölgelerini ekonomik entegrasyonun ilk aşaması olarak görmektedir (Erkekoğlu, 2015, s.30).

3.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi ekonomik bütünleşmenin en sığ biğimi olarak tanımlanmaktadır. Bu entegrasyon çeşidinde ye olan ülkeler karşılıklı olarak ticareti engelleyen tarife ve kotaları ortadan kaldırmaktadır. Bu bütünleşme çeşidi ye ülkelerin birlik dışındaki ülkelerle yapacağı ticaret konusunda herhangi bir bağlayıcılık taşımamaktadır. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması) 24. Maddeye göre ye ülkelerin birbirleriyle serbest ticaret bölgeleri oluşturabilmektedir. Yapılacak olan anlaşmalar ile ticareti kısıtlayıcı koşulların kaldırılması sağlanmaktadır. NAFTA-şili anlaşmasını kapsam dışında tutarsak, serbest ticaret anlaşmaları aynı bölgede yer alan veya komşu olan ülkeler arasında da kurulabilmektedir (Aynacı, 2015, s.9).

Serbest ticaret bölgesi ekonomik entegrasyonun ilk aşaması olarak görülmektedir. Bu bütünleşmede amaç ye ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırmaktır. Ticaret hacmini artırmak amacıyla tarife ve kotalar kaldırılarak ürünlerin serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Serbest ticaret bölgesine dahil olan ülkeler birlik dışındaki ülkeler kendi ulusal politikaları ve çıkarları doğrultusunda ticaret politikaları belirlemektedir. Bu konuda tam bağımsızlık durumu geçerlidir. Bu bölgelerin oluşturulmasında ye ülkelerin ticaretinin serbestleştirilerek ortak pazar oluşturulması amaçlanmaktadır. Bölge içinde ticaret serbestleşmesi bazı mal ya da sektörleri kapsayabileceği gibi bütün ekonomik faaliyet alanlarında da geçerli olabilmektedir. (Erkekoğlu, 2015, s.30).

Bu ekonomik bütünleşme çeşidinde entegrasyonların uygulanması sırasında bazı olumsuzluklar meydana gelebilmektedir. Serbest ticaret bölgesi yesi ülkelerin dışa karşı bağımsız tarifeler uygulamaları neticesinde uluslararası ticaret farklı yollara sapmaktadır.

Bölge dışında yer alan ülkelerden gümrük tarifesi yüksek olan ülkeye ihracat yapacak kişi veya kurumlar ilk olarak birlik içerisinde gümrük tarifesi düşük olan ülkeye malı göndererek ticaretin yönünü değiştirmektedir. Dolayısıyla düşük tarife ödenen mallar yüksek tarife olan birlik üyesi ülkeye gönderilmekte, diğer bir ifadeyle reeksport gerçekleştirilmektedir. Yapılan bu işlem neticesinde ise, uluslararası ticaret akımları üzerinde olumsuz etkiler görülmektedir. Bu durumun önüne geçmek adına bölge içerisinde serbest şekilde dolaşan malların üretim yerlerini belirten orijin kuralları uygulanmaktadır. Bu belgelerin düzenlenmesi sırasında bürokrasinin artması ve belge yoğunluğu nedeniyle ticaret olumsuz etkilenmektedir (Kırdar, 2005, s.4).

Üretim aşamasının tamamının tek bir ülkede gerçekleşmesi durumu ile sıklıkla karşılaşılmamaktadır. Dolayısıyla bir ürünün menşe ülkesi ve geldiği ülke farklılık göstermektedir. Türkiye’de üretilen bir mal Almanya üzerinden Fransa’ya ihraç edilirse geldiği ülke Almanya olurken, menşe ülkesi ise Türkiye’dir. Orijin (menşe) kuralları tercihli ve tercihsiz olarak ayrılmaktadır. Tercihsiz orijin kurallarına bakıldığında “En Çok Kayrılan Ülke Kuralı” uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olan ülkeler için tavizli vergi uygulaması yapılmaktadır. Tercihli orijin kurallarında ise bu kuraldan sapılarak bazı ülkeler için ayrıcalıklar ortaya koyan özel anlaşmalar yapılmaktadır. (Aynacı, 2015, s.9).

Düşük gümrük tarifesi uygulayan serbest ticaret bölgesi üyesi ülkeler ticaret akışını elinde bulundurmaktadır. Bu sebeple diğer üye ülkeler ticaretin yönünü kendilerine çevirmek amacıyla gümrük tarifelerini düşürmektedir. Dolayısıyla birlik dışına uygulanan gümrük tarifeleri düşük seviyelerde kalmaktadır. Bununla beraber sanayisi güçlü olmayan birlik üyesi ülkeler bu alanda düşük gümrük tarifeleri uygulayarak birlik içerisinde bu malların ithalatçısı olmaya çalışmaktadırlar. Bu sorunları çözmek için serbest ticaret bölgelerinde ek kurallar uygulanmalı veya bir üst entegrasyon çeşidine geçiş yapılmalıdır (Kırdar, 2005, s.4).

Avrupa Ekonomik Alanı (EES), Latin Amerika Ülkeleri tarafından kurulan LAFTA ve Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) serbest ticaret bölgelerinin dünya üzerindeki örnekleri olarak ön plana çıkmaktadır (Kırdar, 2005, s.4).

3.3. Gümrük Birliği

Gümrük birliği ekonomik entegrasyonun bir sonraki aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu entegrasyon çeşidinde birlik üyesi ülkeler kendi aralarındaki kısıtları kaldırmanın yanında birlik üyesi olmayan üyelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaktadır. Dolayısıyla gümrük birliği serbest ticaret bölgesine göre daha geniş kapsamlı bir bütünleşme sürecini kapsamaktadır. Birlik üyesi ülkelere serbest ticaret politikası uygulamalarında sınırlandırma getirilmiştir. Bu sebeple gümrük birliği, serbest ticaret bölgesine kıyasla daha ileri bir ekonomik bütünleşme olarak görülmektedir (Erkekoğlu, 2015, s.31).

Ekonomik entegrasyon teorileri uluslararası iktisat teorisinde görülen gelişmeler neticesinde gümrük birliği oluşturma çabası olarak görülmektedir. Avrupa ülkelerinin birbirleriyle yaptığı ticareti düzenlemek istemesi sonucu gümrük tarifesi uygulamaları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gümrük birliklerinin ilk olarak Avrupa'da görülmesi de beklenen bir durumdur. Burada esas amaç ticaretin etkinleştirilmesi ve birlik dışındaki ülkelere karşı ticareti bir güç aracı olarak kullanmaktır. Bu sebeple genel manada gümrük birliğinin oluşturulması birlik dışı ülkelere karşı bir koruma olarak karşıya çıkmaktadır (Tahsin, 2007, s.11).

J. Viner Gümrük birliği teorisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Viner'e göre gümrük birliğinin oluşması için üç ana şart gerçekleşmelidir. Bu şartlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Aynacı, 2015, s.12):

- Birlik üyesi ülkelerin kendi aralarında yapacakları ticarete tarife ve kısıtları kaldırmaları,
- Birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması,
- Gümrük birliği sonucunda elde edilecek gelirin toplanıp, daha önce belirlenen oranlarda üye ülkeler arasında paylaşılması.

Gümrük birliği ile serbest ticaret bölgesi arasında iki önemli fark bulunmaktadır. Bu farklılardan ilki serbest ticaret bölgesi üye ülkelerin bölge dışı ülkelerle yaptıkları ticarete bağımsız olmasına karşın, gümrük birliği üyesi ülkelerin birlik dışı ülkelere yaptıkları ticarete ortak gümrük tarifeleri uygulaması zorunluluğudur. İkinci önemli fark ise gümrük birliğinde mallar serbest biçimde dolaşırken, serbest ticaret bölgesinde ise orijin (menşei) kurallarının uygulanmasıdır (Aynacı, 2015, s.12).

Gümrük birliğinin ilk uygulamalarından biri Alman eyaletleri arasında 1834 yılında kurulan Zollverein'dir. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1832 yılında kurulan Benelüks birliği de gümrük birliğinin ilk örneklerindedir. Benelüks daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının ardından bu topluluğu katılmıştır (Aynacı, 2015, s.13).

Gümrük birliği ile beraber yeni ticaret alanları da oluşturulmaktadır. Bu durum birlik üyesi olmayan ülkelerin ekonomilerinde herhangi bir olumsuz duruma sebep olmamaktadır. Ancak gümrük birliği ile ticaretin yön değiştirmesi durumunda birlik dışında kalan ülkelerin ekonomileri olumsuz etkilenmektedir. Birlik dışı ülkelerin ekonomilerinde görülecek olumsuzluklar, ticaretin yön değiştirme derecesine göre farklılaşmaktadır. Bu yön değiştirmenin derecesi üretim maliyetlerindeki farklar ile gümrük birliği oluşmadan önce ve sonra birlik dışında kalan ülkelere karşı uygulanan vergilere göre şekillenmektedir (Tahsin, 2007, s.21).

Viner'e göre ticaret yaratılması refahı artıracak, ticaret sapması ise refahı azaltacaktır. Bu durum gümrük birliğinin refahı olumsuz yönde etkileyebileceğini de göstermektedir. Viner'in görüşüne dayanarak yapılan analizler ile gümrük birliğinin etkilerinin olumlu mu olumsuz mu olacağı, olumlu ve olumsuz durumları oluşturacak koşulları ve bunların ne şekilde ölçüleceği ile ilgili tartışmalar yaşanmaktadır. Viner bu durumla ilgili aşağıda belirtilen durumların yaşanacağını öngörmüştür (Tahsin, 2007, s.21):

- Birliğin kapsadığı alan ne kadar büyükse, iç piyasada işbölümü ve uzmanlaşma da o kadar gelişmiş olacaktır.
- Birlik dışında kalan ülkelere uygulanan ortalama tarife düzeyi, gümrük birliği oluşturulması halinde uygulanacak tarifeye göre ne kadar az olursa, kurulacak gümrük birliği serbest ticaret üzerinde o kadar etkili olacaktır.
- Birlik kurulmadan önce üye ülkelerde tarifeler ile koruma altına alınan yüksek maliyetli sektörlerin ürün grupları birbirleri ile ne kadar benzerlik taşırsa bu durum gümrük birliğinin serbest ticaret yönünde gelişim göstermesini sağlayacaktır.
- Birlik içerisinde koruma altına alınan sektörlerin arasındaki birim maliyet farklılıkları ne kadar fazlaysa, serbest ticaret o derecede türev ekonomi oluşmasına sebep olacaktır.

- Birlik dışında kalan ihracat pazarına uygulanan tarife düzeyi ne kadar fazla olursa birlik içinde ve dışında üretimde uzmanlaşma düşüşü nedeniyle oluşacak zararlar o kadar az olacaktır.

Korumaya alınan sektör sayısı ne kadar çok olursa pazar genişleme maliyetleri de o kadar düşük olacaktır.

Gümrük birliğinin birlik dışı ülkelere karşı uygulanan ortak gümrük tarifesi ile eşit oranda bir koruma sağlaması nedeniyle bu ekonomik entegrasyon çeşidinin gelişmişlik düzeyi farklı ülkeler arasında kurulup kurulmayacağı ile ilgili problemleri gün yüzüne çıkarmıştır. Farklı ekonomik gelişmişliğe sahip ülkeler arasında kurulacak birliklerde görülebilecek büyüme eşitsizliği birliğin dağılmasına sebep olabilecektir. Meydana gelen bu eşitsizlik sorununu çözmek için mal piyasasındaki entegrasyon ile birlikte faktör piyasalarında da entegrasyon sağlanmalıdır. Bu durumun gerçekleşmesi için ekonomik entegrasyonun daha gelişmiş hali olan Ortak Pazar'ın uygulaması gerekmektedir (Kırdar, 2005, s.6).

Gümrük birlikleri ekonomi üzerinde dinamik ve statik etkiler oluşturmaktadır (İstanbul Sanayi Odası Derneği, 1993, s.19). Statik etkiler kaynakların yeniden paylaşılması ve planlanması hususunda ortaya çıkabilecek etkileri ifade ederken, dinamik etkiler üretim kapasitesi ve verimlilik ile ilgili etkileri ifade etmektedir.

3.3.1. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Gümrük birliğinin bu kadar uzun süren dinamik etkileri, Scitovsky ve Belassa gibi yazarlar tarafından büyük ölçüde vurgulanmıştır. Gümrük Birliğinin dinamik etkilerini aşağıdaki başlıklarda açıklamak mümkündür:

- Artan Rekabet, s.Gümrük birliğinin en önemli dinamik etkisi, birlik içindeki rekabet yoğunluğundaki artıştır. Gümrük birliğinin oluşumundan sonra, birlik içindeki firmalar rekabete maruz kalması nedeniyle en verimli şekilde çalışmak zorunda kalmış veya farklılaşmaya çalışmıştır. Daha önce optimum üretkenlik kapasitelerinin altında çalışan tüm firmalar, genişletilmiş bir pazardan gelen talebe cevap verebilmek ve maliyetlerini en aza indirmek için üretimi genişletmeye çaba göstermektedir. Rekabet aynı zamanda yönetim verimliliğini teşvik eder ve sektörleri yeni teknolojiyi kullanmaya teşvik eder (Schovsty, 1962, s.123).

- Ölçek Ekonomisi, s.Bir gümrük birliği oluştuğunda, pazar büyüklüğündeki genişleme, rekabetin ve uzmanlığın artması sonucunda iç ve dış ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin oluşumu benzer sonuçlara yol açmıştır. Avrupa Birliği ile birlik içindeki farklılaştırılmış ürün çeşitliliğindeki azalma, üretimdeki ve kalifiye işgücündeki artış ve sermaye kaynaklarında yükseliş ölçek ekonomileri ile sonuçlanmıştır (Demir, 1998, s.51).
- Yatırıma Teşvik, s.Pazarın genişlemesi ve daha yoğun rekabet, yatırım faaliyetlerini teşvik etmektedir. Yeni tekniklerin tanıtılması ve mevcut tesis ve ekipmanların amortismanının hızlandırılması ihtiyacı, yatırım oranını büyük ölçüde artırabilmektedir. Ayrıca, gümrük birliği ile yabancı yatırımlara yönelik güçlü teşvikler de söz konusudur. Gümrük birliği oluşturan ülkelerle ticaret yapan diğer ülkeler, tesis ve fabrikalarını birlik içinde kurarak, tarife engellerini aşmaya çalışmaktadır (Dura ve Atik, 2003, s.21).
- Üretim Faktörlerinin Hareketi, s.Gümrük birliğinin kurulmasından sonra, ortak pazarın tüm bölgesinde serbest emek, sermaye ve girişim hareketi ortaya çıkmaktadır. Bu, kaynakların optimum şekilde kullanılmasını, faktör verimliliğindeki artışı ve sonuçta birlikteki tüm ülkelerin ekonomilerinin büyüme oranının yükselmesini sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2003, s.211).
- Teknolojik İlerleme, s.Bir gümrük birliği oluştuğu için, pazarın büyüklüğünde genişleme, daha fazla rekabet, üretim ölçeğini artırma ve daha yüksek faktör verimliliği sağlama ihtiyacı, firmaları ve sanayileri yenilik yapmaya itmektedir. Bu sayede gümrük birliğinde yoğun teknolojik gelişmeler meydana çıkmakta ve bu durum ekonomik büyüme oranını artırma eğilimindedir (Seyidoğlu, 2003, s.212).

3.3.2. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük birliğinin statik etkilerini ilk kez Viner incelemiştir. Viner bu kapsamda gümrük birliğinin statik etkilerini ticaret oluşturma ve ticaret kayması olarak iki farklı açıdan ele almıştır (Viner, 1950, s.43).

Gümrük birliğinin temel statik etkileri, ticaretin oluşturulması ve ticareti yönlendirmesidir. Statik etkiler temel olarak üretim ve tüketimin yeniden tahsisi ile ilgilidir. Aslında, gümrük birliğinin oluşumu, bir yandan üye ülkeler arasında, diğer yandan üye olmayan ülkeler arasında yapısal ve teknik bir yeniden düzenleme süreci başlatmaktadır (Viner, 1950, s.44).

Gümrük birliği üye olmayan ülkelere karşı üye ülkeler tarafından farklı muamele yapılmasını gerektirir. Bu tür bir birlik, üyeler ve üye olmayanlar arasındaki ticaret biçiminde değişimlere neden olabileceğinden, katılımcı bir ülke üzerindeki net etki genel olarak belirsizdir ve her bir ülkenin temelinde değerlendirilmelidir (Karluk ve Tonus, 2002, s.244).

Gümrük birliği kurulmadan önceki üretim ile gümrük birliği kurulduktan sonra meydana gelen üretim seviyeleri arasında fark bulunmaktadır. Gümrük birliğinin oluşturulması sonucunda, birlik üyelerinin mal ve hizmet talepleri üçüncü ülkelere birlikteki ülkelere kayabilmektedir. Bu durumda da ticaret oluşturma etkisi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum ürün ya da hizmetin gümrük birliği üyesi ülkelere ithalat fiyatının, yurtiçi fiyatından düşük olması durumunda gerçekleştirilecektir (Balkır ve Demirci, 1988, s.38).

Diğer yandan gümrük birliği, üye ülkeler adına serbest ticarete yönelik bir hareketi temsil ederken, aynı zamanda, ticaretin düşük maliyetli bir üye olmayan bir ülkeden, üye ülkedeki daha pahalı bir kaynağa yönlendirilmesine yol açabilir (Karluk ve Tonus, 2002, s.244). Bu durum ise ticaret kayması olarak ifade edilmektedir. Ticaret kayması ise, gümrük birliğinin olumsuz statik etkilerinden bir tanesidir.

3.4. Ortak Pazar

Ekonomik entegrasyonun bu aşamasında üye ülkeler birbirlerine daha da yakınlaşmaktadır. Ortak pazar bir taraftan üretim faktörlerini hareketlendirirken diğer taraftan ülkelerin ekonomik politikalarının ortaklaşmalarına neden olmaktadır. Ortak Pazar oluşması durumunda para, işgücü ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin dolaşımı serbest hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında ortak pazarın gümrük birliğinin bir üst aşaması olduğunu söylemek mümkündür. Burada amaç ortak bir iç pazar oluşturmaktır. Bu amaçla ortak pazara üye olan ülkeler ortak mevzuat ve politikalar belirleyerek üretim faktörlerinin bütünüyle serbest dolaşımını garanti altına almaktadır. Ortak pazara üye olan ülkelerin üretim faktörlerinin dolaşımına sağladıkları kolaylık ekonomik bütünleşme

çabalarının düzeyini göstermektedir. Tam entegrasyon ve ekonomik birlik oluşturmadan önceki son aşama ortak pazar olarak görülmektedir. Ortak pazarda serbest dolaşım neticesinde kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmaktadır (Erkekoğlu, 2015, s.31).

Gümrük birliği aşamasında yapılan uygulamaların yanında ortak pazar aşamasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımını kısıtlayan unsurların tamamı yok edilerek, anlaşmaya taraf olmayan ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır (Kırdar, 2005, s.6)

Ortak Pazar kurulması ile üye ülkelerin iç ekonomik politikaları da birbirlerine yaklaşmaktadır. İç pazarda görülen teknik, fiziki ve mali engellerin tamamının kaldırılması amacıyla bir takım önlemler uygulanmaktadır. Bu önlemlere örnek olarak göç denetimi, vergilerin uyumlu hale getirilmesi, sigorta ile ilgili işlerin uyumlu hale getirilmesi, oturma ve çalışma izni ile ilgili anlaşmalar yapılması, sınır denetimlerinin kaldırılması gösterilebilir. Bunların yanında üçüncü ülkelerde gelecek üretim faktörlerine karşı ortak ilkeler belirlemesi de bu örnekler arasında gösterilebilir (Kırdar, 2005, s.7).

Ortak Pazar üye ülkelerin iç pazarlarının bir birleşimi olduğu için genişletilmiş iç Pazar olarak da adlandırılmaktadır. İç Pazar olarak görülmesi için vergilerin uyumlaştırılması, sınır kısıtlarının olmaması ve iktisadi politikaların uyumlaştırılması ile beraber üretim faktörlerinin serbest dolaşımının olması gerekmektedir. Bu engellerin ortadan kaldırılması ile ilgili yapılanlar üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu kategoriler şu şekildedir (Aynacı, 2015, s.13):

- Kişiler ve mallar için fiziksel engellerin ortadan kaldırılması,
- Normlar, sermaye hareketleri ve hizmet dolaşımı gibi unsurları kapsayan teknik engellerin ortadan kaldırılması,
- Katma değer vergisi gibi mali engellerin kaldırılması.

Ortak Pazar oluşturulmasıyla maliyetlerin azalarak, uzmanlaşma, işbölümü ve verimlilik ile ilgili artışların olduğu öne sürülmektedir. Firma sayısındaki artış ile beraber rekabet düzeyinin artması ve tekelleşme ihtimalinin azalması bu iddianın ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu entegrasyon aşamasında üretim faktörleri serbest biçimde dolaştığı için büyük piyasa ekonomisi oluşmaktadır. Büyük piyasa ekonomisinde fiyatlandırma ile ilgili problemler çıkabileceğinden yeniden düzenleme yapmak gerekmektedir (Aynacı, 2015, s.14).

1956 yılında yayınlanan ve Avrupa Birliği'nin oluşması sürecindeki en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilen Spaak Raporu 'Ortak Pazar' kavramının ilk olarak karşımıza çıktığı yer olma niteliğini taşımaktadır. Avrupa'da görülen bu ekonomik bütünleşme hareketi 1960 yılında gümrük birliği aşamasına geçerken, 1980 yılında ise ortak pazar özelliklerini taşımaya başlamıştır.

3.5. İktisadi Birlik

İktisadi birlikler tüm ekonomik bütünleşmeleri barındırmakla beraber parasal, sosyal ve ekonomik politikaları da kapsayan bir bütünleşme çeşididir. Parasal ve sosyal politikalar ile merkezi bir banka, tek para birimi ve ortak dış politika uygulanmasını amaçlayan bütünleşmedir. Bu bütünleşme çeşidinde üye ülkelerin kendi yapısal durumlarını iyileştirme ile birlikte kendi aralarında uyum sağlamaları ve bununla beraber parasal, ekonomik ve maliye politikalarının da uyum sağlaması amaçlanmaktadır. Bahsedilen politikaları aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür (Tekin, 2017, s.1175):

- Faktör ve mal piyasalarının bütünleşmesinin sağlanmasıyla yalnızca gümrük engelleri ortadan kaldırılmamakta ya da emek ve sermayenin serbest dolaşımı gerçekleşmemektedir. Bu durumda birlik üyesi ülkelerin sahip olduğu standartlar, vergilendirmeler ve teşvik sistemini de kapsayan, bu akımları durduran politika araçları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu alanlarda harmonizasyon sağlanmalıdır.
- Uluslararası seviyede etki gösteren ekolojik problemler gibi alanlarda da ortak politikalar izlenmektedir.
- Yalnızca bir ülke tarafından çözülemeyecek büyüklükteki bilimsel araştırmalar, teknoloji ve projelerde görüldüğü üzere uluslararası kaynakların kullanılmasını gerektiren durumlarda da ortak politikalar yürütülmelidir.
- Birlik içerisinde tekelleşmeye sebep olan ve rekabetçi yapı oluşumunu engelleyen uygulamaları ortadan kaldırmak için ortak politikalar yürütülmelidir.

Günümüzde iktisadi birlik aşamasına ulaşan ilk bütünleşme hareketi Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur. AET 1991 yılında ekonomik birlik aşamasına ulaşmıştır. Daha sonra Avrupa Birliği olarak adlandırılan bu bütünleşme hareketi 1999 yılında tek para birimi olarak ECU'ya geçerek parasal birliği de gerçekleştirmiştir. 2002 yılında ise tek para

birimi olarak kullanacak olan EURO birlik ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır (Erkekoğlu, 2015, s.32).

3.6. Parasal Birlik

Parasal birlik, ekonomik entegrasyon sürecinin dördüncü aşamasıdır. Bu entegrasyon türünde üye ülkelerin ekonomileri tamamen birleşmiş olmaktadır. Bir öncesi ekonomik entegrasyon aşaması olan ortak pazara ek olarak ülkeler ortak bir ekonomik ve parasal politika sistemi oluşturmaktadır. Bu entegrasyonda tek bir para sistemi, tek bir merkez bankası, ve ortak bir mali yapı bulunmaktadır (Karluk, 1995, s.331).

Parasal birlikte uyumu sağlanacak olan politikaları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Karluk, 1995, s.331-332):

- Gümrük engellerinin ortadan kaldırılmasını takiben vergi sisteminde ve vergilemede ortak bir yapı oluşturulması,
- Çevre ve yoksulluk gibi tüm üye ülkeleri ilgilendiren sorunların çözümü için ortak politikaların üretilmesi,
- Teknoloji ve bilim alanında yapılan çalışmalarda ortak bir yapı belirlenmesi,
- Rekabeti engelleyen anti tekel uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla ortak bir denetim sisteminin hayata geçirilmesi.

Parasal birlik ve ekonomik birlik terimlerinin bir olarak kabul edilip edilmemesi konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Paul Reuter para politikasını ekonomi politikasının bir aracı olarak görmektedir. Bu görüşten hareketle parasal entegrasyonun ekonomik entegrasyon için bir ön şart olduğu kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile parasal bütünleşmenin ekonomik ve parasal birlik için en önemli şart olduğu düşünülmektedir. Parasal bütünleşmenin sermaye piyasası birliği ve döviz kuru birliği olmak üzere iki ana unsuru bulunmaktadır (Aynacı, 2015, s.15).

Parasal entegrasyonun var olduğunu söylemek için aşağıdaki aşamaların tamamlanması zorunludur (Aynacı, 2015, s.15-16):

- Birlik üyesi devletler döviz kuru birliği sağlamalıdır.
- Sermaye birlik içerisinde serbestçe dolaşımı sağlanmalıdır.
- Birlik üyesi ülkelerin ekonomi politikalarında koordinasyon içinde olmalıdır.
- Ortak bir merkez bankası kurularak para yaratma yetkisi verilmelidir.

- Birlik içerisinde ortak bir para kabul edilerek kullanılmalıdır.

3.7. Siyasi Birlik

Siyasi birlik, küçük devletlerden oluşan veya oluşturulmuş bir devlet türüdür. Küçük devletlerden böyle bir devlet oluşturma sürecine birleşme denir. Eskiden bir arada olan ve yeniden birleşen devletlerin birleşmesi ise yeniden birleşme olarak adlandırılır. Siyasi birliklerde, gerçek bir birlikten farklı olarak, tek tek devletler merkezi bir hükümeti paylaşırlar ve siyasi birlik uluslararası olarak tek bir siyasi varlık olarak tanınır. Bir siyasi birlik de yasama birliği veya devlet birliği olarak adlandırılabilir (Aynacı, 2015, s.17).

Siyasi birlikte, yeni bir devlet kurulmakta, eski devletler ise tamamen yeni devlete dönüşmektedir. Ancak siyasi birliklerde çıkarların korunması söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, eski devletler yasalarını ve kurumlarını koruma hakkına sahip olmaktadır (Aynacı, 2015, s.17).

Siyasi birliklerin kurulmasının çeşitli nedenleri olabilir. Bu nedenleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Devam eden bir krizi veya eylemi sona erdirmek (1532 yılında Fransa ve İngiltere'nin siyasi birleşmesi örneğindeki gibi),
- Etnik olarak birbirine yakın halkları tek yerden yönetmek (Birleşik Krallık gibi),
- Yeni bir devlet oluşturmak için küçük devletlerin ya da bölgelerin bir araya gelmesi (ABD gibi).

Siyasi birliklere örnek olarak 1707 yılında İskoçya Krallığı ile İngiltere Krallığı'nın birleşmesiyle oluşan Büyük Britanya, 1910 yılında Güney Afrika'daki kolonilerin bir araya gelip oluşturduğu Güney Afrika Krallığı, 1990 yılında Yemen Halk Cumhuriyeti ile Yemen Arap Cumhuriyeti'nin birleşmesiyle oluşan Yemen Cumhuriyeti ve 1800 yılında İrlanda Krallığı ile Büyük Britanya'nın birleşmesiyle oluşan Birleşik Krallık verilebilir.

3.8. Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgelerinin Karşılaştırılması

Bir serbest ticaret bölgesi, bir grup ülke bir araya geldiğinde ve aralarındaki mal ticaretine tarifeler veya kotalar koymamayı kabul ettiğinde ortaya çıkmaktadır. Anlaşma,

hizmetlerdeki ticaretin bir miktar serbestleşmesine kadar uzanabilir, ancak çoğu serbest ticaret bölgesi emek veya sermayenin serbest dolaşımını sağlamaz (Yi, 2000, s.340).

Gümrük birliğinde ise, üyeler üçüncü ülkelerden gelen ithalata ilişkin ortak bir tarife getirmeyi kabul ederler. Bu durum herhangi bir üyenin, üye olmayan herhangi bir ülkeyle daha iyi bir anlaşmaya varmasını engellemek amacı taşımaktadır (Yi, 2000, s.340).

Bu iki ekonomik entegrasyon biçiminin her biri, önemli etkileri olan ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Bir serbest ticaret bölgesi için, her ülkenin kendi dış tarifesine sahip olması ile menşe kuralları ayırt edici özelliktir. Bir gümrük birliği için ayırt edici özellik ise üçüncü ülkeler için geçerli olan ortak dış tarifelerdir (Mirus ve Rylska, 2001, s.3).

Serbest ticaret bölgelerinde menşe kuralları ticaretin sapmasını önleme amacını taşımaktadır. Serbest ticaret bölgeleri, üreticilerin menşe gerekliliklerini yerine getirmeleri için üye ülkelerden daha yüksek maliyetli girdiler satın almalarını teşvik ederek ticari çeşitliliğe katkıda bulunur (Mirus ve Rylska, 2001, s.3).

Serbest ticaret bölgeleri ise sınırlı bir entegrasyon şeklidir. Serbest ticaret bölgelerinde hem ekonomik hem de politik anlamda egemenlikten ödün verilmemekte ya da az verilmektedir. Menşe kurallarının varlığı, yeni üyelerin yeni bu kuralları müzakere etmesini gerektirdiğinden, serbest ticaret bölgelerinin gelişimi kısıtlıdır (Mirus ve Rylska, 2001, s.3).

Ek olarak, bir ülkenin iki veya daha fazla serbest ticaret bölgesine üye olması durumunda farklı serbest ticaret bölgeleri için farklı menşe kuralları karmaşıklık ve gümrük anlaşmazlıkları ortaya çıkarabilmektedir. Böyle karmaşık erişim koşulları karşısında tek bir pazarın ortaya çıkmasını öngörmek güçtür. Aksi olarak, bir gümrük birliği ise tarifeye göre birleşmeyi temsil etmektedir. Serbest ticaret bölgeleri, dokümantasyonun izlenmesi amacıyla iç sınırlarda sürekli bir idari varlık anlamına gelirken, gümrük birlikleri malların üyeler arasında sınırsız hareketini teşvik etmektedir (Güllü, 2014, s.95).

Sonuç olarak, serbest ticaret bölgelerinin politik ekonomisi serbest ticaret için gümrük birliğinden daha az elverişlidir ve menşe kuralları, koruma için opaklık, karmaşıklık ve lobi odası oluşturabilmektedir. Bir gümrük birliği, bir ekonomik entegrasyona ulaşmada işbirliğini ve gerçekte ortaya çıkan gümrük geliri için bir paylaşım kuralı üzerinde anlaşmayı gerektirir. Gelecekteki ticaret müzakereleri için bir gümrük birliği

uyumlaştırılmış bir ticaret politikası gerektirir ve bu da ek bir egemenlik kaybı anlamına gelmektedir.

3.9. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Şartları

İktisatçılara göre ekonomik entegrasyonu sürdürebilmek, oluşturabilmekten çok daha zordur (Bilici, 2006, s.39). Birçok ekonomik entegrasyon oluşumunun henüz gümrük birliği aşamasını göremeden sona ermesi, bu düşünceleri destekler niteliktedir. Buna rağmen başarıyla oluşmuş ve sürdürülen ekonomik entegrasyonların var olması, ekonomik entegrasyonun başarıya ulaşması için bir takım şartlara sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Aşağıdaki bölümlerde ekonomik entegrasyonun başarı şartları hakkında bilgiler sunulmuştur.

3.9.1. Ülkelerin Ekonomik Durumları

Ekonomik entegrasyonun başarıyla kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli olan ilk şart, ekonomik entegrasyonu oluşturacak ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik bakımından çok fark olmamasıdır. Birçok başarılı ekonomik entegrasyonda bu durumu görmek mümkündür (Karluk, 1995, s.240).

Mydral'a göre gelişmiş ülkelerin ekonomik entegrasyona bakış açısıyla, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin bakış açısı farklıdır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler ekonomik entegrasyonu sanayi üretim kapasitelerini artırmak için bir araç olarak görürken, gelişmiş ülkeler ise sanayisini korumak amacıyla ekonomik entegrasyonlara yönelmektedir. Bu yüzden gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler ya da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında kurulacak ekonomik entegrasyonların başarıyla sürdürülme olasılığı çok düşüktür (Şanlı, 2004, s.165). Örneğin COMECON ve LAFTA ekonomik entegrasyon girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanma sebepleri üye ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkıdır (Kazgan, 1970, s.19).

3.9.2. Ülkelerin Coğrafi Durumları

Ekonomik entegrasyonun başarıyla kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli olan bir diğer şart ise ekonomik entegrasyona katılacak ülkelerin coğrafi olarak birbirine yakın olmasıdır. Avrupa Birliği ve NAFTA başta olmak üzere birçok ekonomik entegrasyonda bu örneği görmek mümkündür.

Coğrafi olarak birbirine yakın ülkeler arasında kurulacak ekonomik entegrasyon, ulaşım maliyetlerinde tasarruf sağlayarak ticaret artırıcı bir işlev görecektir (Ağır, 2012, s.348). Coğrafi olarak birbirine yakın olmayan ülkeler arasında kurulacak ekonomik entegrasyonun başarı şansı düşük olup, bu ülkeler arasında ancak işbirliği oluşturmak mümkündür (Karluk, 1995, s.240).

3.9.3. Ülkelerin Rekabet Durumu

Ekonomik entegrasyonun başarıyla kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli olan bir diğer şart ise ekonomik entegrasyon oluşturacak ülkelerin benzer ürün ve hizmetleri üretmesidir. Eğer ülkelerin ürettikleri ve uzmanlaştıkları mal ve hizmetler birbirinden farklı ise, ekonomik entegrasyonun başarı şartı daha düşük olacaktır (Karluk, 1995, s.88).

Eğer ülkeler birbirine benzer ürünleri üretmekteyse, ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetler, birlik içerisinde ikame etkisi gösterebilecektir. Diğer bir ifadeyle, birlik içindeki bir alıcı, fiyatları daha uygun diye birlikteki başka bir ülkeden mal ve hizmet kolaylıkla ithal edebilecektir (Karluk, 1995, s.88).

3.9.4. Ülkelerin Politik Yakınlığı

Politik olarak birbirine benzer yapıda bulunan ülkelerin kurdukları ekonomik entegrasyonların başarı şansı daha yüksektir. Politik ve siyasi olarak farklı ideoloji ve görüşlere sahip ülkeler arasında bir ekonomik entegrasyon kurmak zordur. Nitekim Avrupa bloğunun kurduğu Avrupa Birliği, Doğu blokunun kurmuş olduğu Varşova Pakti veya NATO buna örnek olarak verilebilir (Karluk, 1995, s.340).

3.9.5. Diğer Nedenler

Yukarıda sözü edilenler dışında ekonomik entegrasyonun başarılı olmasını sağlayan diğer nedenleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Altyapıları gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyonu daha kolaydır çünkü bu ülkelerde üretim faktörlerinin değişimi daha kolay gerçekleşmektedir (Ertürk, 2001, s.188).
- Ülkeler arasında sosyal, kültürel, tarihsel ve dini açıdan yakınlık ve benzerlik bulunması, kurulacak ekonomik entegrasyonun başarı şansını artıracaktır (Karluk, 1995, s.339).

- Sıkı bir döviz kuru ve mali yapıya sahip olmayan ülkelerin kurduğu ekonomik entegrasyonun başarı şansı daha yüksektir çünkü baskı altında olan bir mali politika, ticareti engelleyici bir etki oluşturabilmektedir (Yiğit, 2003, s.37).
- Ekonomik entegrasyon oluşturacak ülkelerin ulusal para politikalarının benzer yapıda olması veya birleştirilmesi, ekonomik entegrasyonun başarı olasılığına pozitif katkı sağlayacaktır. Ancak bu durumda ülkeler ekonomik ve mali bağımsızlıklarından taviz vermek istemeyebilmektedir (Ertürk, 2001, s.190).

4. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYONU

Bu bölümde Türkiye’nin ekonomik entegrasyonu AB ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ekseninde ele alınmıştır.

4.1. Türkiye – Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonu

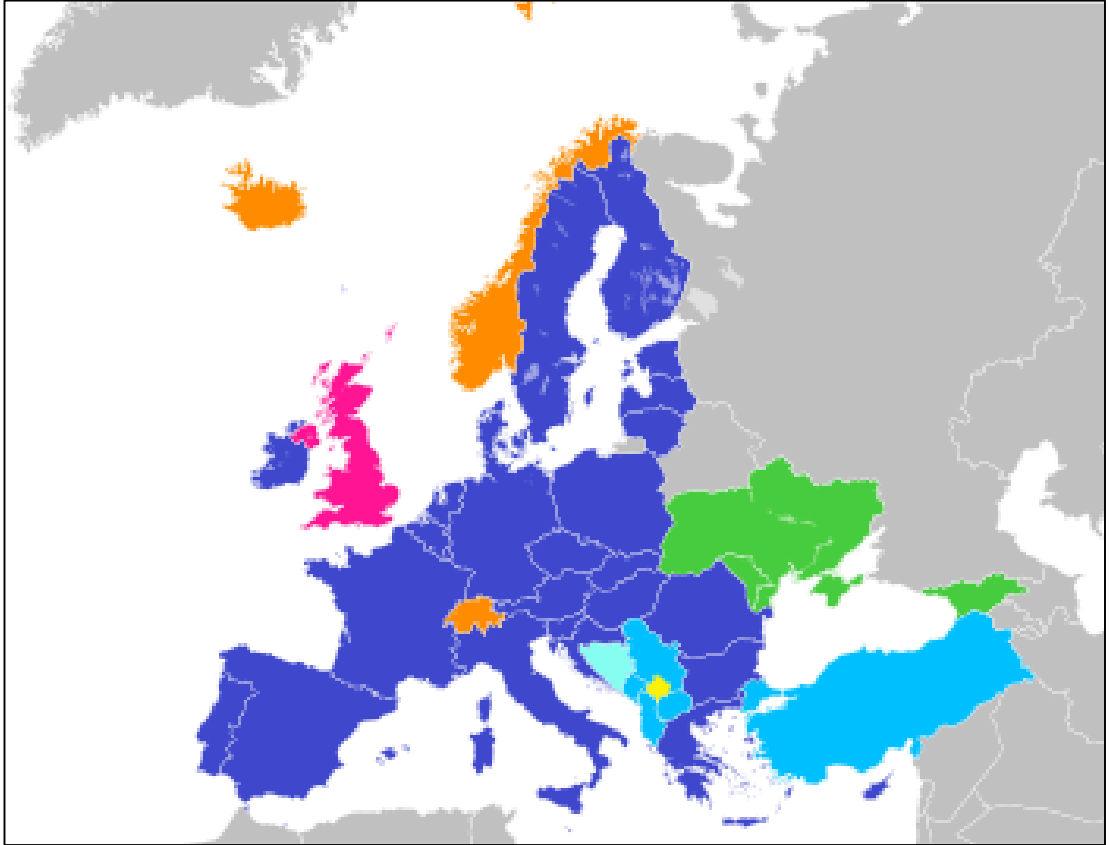
Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki, Türkiye'nin yaklaşık yarım yüzyıl önce 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) başvurmasıyla başlamıştır. AET, Türkiye'nin 11 Eylül 1959'daki başvurusunu kabul ettikten sonra, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal altyapısının üyelik şartlarını yerine getirmek amacıyla yeterince gelişebilmesi için bir ortaklık anlaşması önerdi. Dört yıl sonra, 1963'te, Türkiye'yi AET ile Gümrük Birliği'ne ve nihayet tam üyeliğe getirmeyi amaçlayan Ankara Anlaşması imzalandı. 1996 yılında ise Türkiye Gümrük Birliği'ne katıldı. 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB Komisyonu, Kopenhag kriterleri açısından bazı olumlu gelişmeler olduğunu vurguladı. Böylece, Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı resmen başladı ve 6 Ekim 2004'te AB komisyonu Türkiye ile müzakerelere başlamaya karar verdi. Aynı yıl, AB Parlamentosu'nun büyük çoğunluğu Türkiye'yle tam üyelik müzakerelerini kabul etti. Bir yıl sonra müzakere süreci 35 başlık altında başladı. İlerleyen bölümde Avrupa Birliği genişleme süreci, Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri ve Türkiye – Avrupa Birliği ekonomik entegrasyonu hakkında bilgiler sunulmuştur.

4.1.1. Avrupa Birliği Genişleme Süreci

AB'nin tarihi, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (ECSC) kuran Paris Antlaşmaları (1951) ile başlamıştır. Ardından Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) ve EURATOM'u kuran Roma Antlaşması, altı kurucu üye olan Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından imzalanmıştır. Kurucu üyeler ilk olarak iddialı bir ekonomik entegrasyon programı uygulamaya koymuş ve 1960'larda yüksek ekonomik büyüme oranları yaşamıştır. Özellikle, Batı Almanya hızlı bir ekonomik toparlanma gerçekleştirmiş ve AET'nin diğer üyeleri de yüksek büyüme oranları ile ekonomilerini geliştirmiştir (Bilici, 2006, s.41).

Başlangıçta, Birleşik Krallık, İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) ve ulusal devlet egemenliğine dair endişelerinden dolayı AET'e katılmayı reddetmiştir. AET'teki

hızlı ekonomik büyüme, İngiltere'yi 1961'de AET'e katılım müzakerelerine başlamaya teşvik etmiştir. Ancak İngiltere'nin talebi, iki yıl sonra Fransız lider Charles De Gaulle tarafından veto edilmiştir. Ancak Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka ile birlikte 1973 yılında topluluğa kabul edilmiştir. AET'ye 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında Portekiz ve İspanya katılmış ve topluluğun üye sayısı 12'ye yükselmiştir. 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üye olmasıyla birlikteki üye sayısı 15'e yükselmiştir (Bilici, 2006, s.41).

Şekil 2. Avrupa Birliği üyeleri, aday ülkeleri ve potansiyel adaylar

(Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birliği%27nin_gelecekteki_genişlemesi)

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dördüncü genişleme 1995 yılında meydana gelmiş ve Avusturya, İsveç ve Finlandiya topluluğa üye olmuştur. En kapsamlı genişleme ise 2004 yılında gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs ve Malta AB'ye tam üye oldular. Bu genişleme ile birlikte üye sayısı 25'e yükselmiştir. 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya'nın üye olmasıyla birlikteki ülke

sayısı 27 olmuştur. Son genişleme ise 2013 yılında Hırvatistan'ın birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir (Yıldız, 2018, s.6-7).

Genişleme süreci 2013 yılında Hırvatistan'ın üyeliği ile son ermemiştir. Bir yandan AB ile resmi aday ülkeler olan Sırbistan, Türkiye ve Karadağ arasındaki müzakereler devam etmektedir. Öte yandan AB, Arnavutluk, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya ve Kosova'yı içeren potansiyel aday ülkelerden başvuru beklemektedir (Yıldız, 2018, s.7).

4.1.2. Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki ilişkiler ilk olarak 1959 yılında kurulmuş ve 1963 Ankara Anlaşması ile de resmîleştirilmiştir. Türkiye, AB'nin Orta Doğu'daki ana ortaklarından birisidir. AB ve Türkiye ayrıca, AB üye ülkeleri Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden ortak bir kara sınırına sahiptir.

Türkiye, 1959 yılında, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile yakın iş birliği arayan ilk ülkelerden biriydi. Bu iş birliği, 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması olarak bilinen bir ortaklık anlaşması çerçevesinde gerçekleştirildi. Bu plandaki önemli bir unsur, Türkiye'nin AET ülkeleriyle birlikte mal ve zirai ürünler ticareti yapabilmesi için Gümrük Birliği kurmaktı. Ankara anlaşmasının asıl amacı, Türkiye'de ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki yaşam koşullarında ilerleme sağlamak, ticaretin uyumlu bir şekilde genişlemesiyle sürekli iyileşmeyi sağlamak ve Türkiye ekonomisi ile Topluluk arasındaki eşitsizliği azaltmaktı (Uysal, 2001, s.141).

Türkiye'nin 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalamasıyla başlayan AB – Türkiye ilişkileri, 1987 yılında Türkiye'ni tam üyelik başvurusunda bulunmasıyla farklı bir boyuta geçmiştir. Bunun sonucunda 1993 yılında Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği için görüşmeler başlamış ve 1996 yılında bu görüşmeler sonuçlanarak AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği kurulmuştur. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde ise AB, Türkiye'ye aday ülke statüsü vermiştir. 2001 yılında ise AB, Türkiye'nin birliğe üye olmasıyla sonuçlanacak bir yol haritası oluşturmuştur. Türkiye tarafından kabul edilen bu yol haritası kapsamında AB, Türkiye'ye üyelik öncesi yardımlarını artırmıştır (Uysal, 2001, s.141-142).

2004 yılına gelindiğinde ise, AB, Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir. Bu kapsamda, 2005 yılında Türkiye'nin katılım süreci resmen başlamıştır. Bu

süreçten sonra Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyması beklenmiş ve politikalarını AB ile uyumlu hale getirmesi istenmiştir (Bozkurt, 2018, s.268).

2016 yılında ise, Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile AB katılım müzakerelerinin durdurulmasını önermiştir. Bu önerinin arkasındaki neden Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin hukukun üstünlüğü ve insan hakları ihlali konusunda önlem almadığını düşünmesidir. Bu kararın bir bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte Türkiye tarafından birçok eleştiriyle karşılanmıştır. 2018 yılında ise, AB, Türkiye'nin kendisinden uzaklaştığını ve yeni fasılların açılmasının şimdilik mümkün olmadığını belirtmiştir (Bozkurt, 2018, s.268).

4.1.3. Avrupa Birliği – Türkiye Ekonomik Entegrasyonu

Türkiye'nin 2004'teki adaylık ilanı, yalnızca Avrupa Birliği'nden değil aynı zamanda Amerikan kamuoyu ve yönetiminden de farklı tepkilere neden olmuştur. ABD yönetimi, Türkiye'nin stratejik nedenlerle üyeliğini şiddetle desteklerken, Avrupa karmaşık duygulara sahipti. Bazı Avrupalı gazeteciler ve politikacılar Avrupa Konseyi'nin kararını sert bir şekilde eleştirirken ve bazı Avrupalı politikacılar Helsinki ve Brüksel'de alınan karara itiraz etmediler ve Türkiye ile ilişkilerin başlamasına sıcak baktılar (Dinç ve Esentürk, 2018, s.54).

Türkiye'nin tam üyeliğinin Avrupa ekonomisi üzerindeki etkisi üyeliğin ne zaman gerçekleşeceğine bağlıdır. Hem AB'nin hem de Türkiye'nin gelecekteki ekonomik ve politik gelişiminin doğası gereği oldukça belirsiz olduğu ve gelecek yıllar için olası değerlendirmelerinin büyük oranda spekülasyon olduğu açıktır.

Türkiye'nin tam üyeliğine kadar, hem AB hem de Türkiye önemli ölçüde değişecektir. Bu nedenle, mevcut verilere dayanan ileriye dönük değerlendirmeler hiçbir bilimsel değere sahip olmayacaktır. Dolayısıyla burada yapılan açıklama, Türkiye üyeliğinin AB ekonomisi üzerindeki kısa vadeli ekonomik etkilerini kısa vadeli döneme göre incelemektedir.

Bir diğer önemli nokta ise büyüklüğü, kültürü, dini, kişi başına düşen GSYİH ve jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye diğer AB adaylarından farklı bir konuma sahiptir. Bunun yanında Türkiye ekonomik büyümesinin son başarısı, Türkiye'nin AB'ye maliyetten daha fazla fayda getirebileceğini göstermektedir.

Türkiye, ABD'den sonra AB'nin ikinci en önemli stratejik ortağı olarak kabul edilmektedir. Hem coğrafi konumu hem de geniş nüfusu nedeniyle önemli bir aday statüsünde olan Türkiye'nin AB ile ekonomik entegrasyonu tartışmalı bir konu olmuştur (Eroğlu ve diğerleri, 2016, s.10).

Türkiye'nin üyeliğinin olumlu ekonomik etkisine dair güçlü bir argüman, Türkiye'nin ucuz, bol ve güvenilir bir hammadde akışına, enerji kaynaklarına, eğitilmiş ve ucuz bir işgücüne ve pazarlara erişim imkanına sahip olmasıdır. Türkiye sadece ekonomi için gerekli olan bazı malzemelerin kaynağı değil, aynı zamanda, Avrupa Birliği için çok önemli bir enerji koridorudur. Bakü-Ceyhan petrol boru hattı, Azerbaycan petrolünü Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına Gürcistan üzerinden getirmektedir. Yine Orta Asya ülkeleri, petrol ve doğal gaz rezervlerini Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımayı planlamaktadır (Eroğlu ve diğerleri, 2016, s.10).

Ekonomistlerin çoğu, Türkiye ve AB'nin, hizmet ticaretini serbest bırakmasının, piyasalarını birbirine entegre etmekten daha fazla kazanç sağlayacağını düşünmektedir. Türkiye, 1995'ten beri Gümrük Birliği'ne üyedir ve yapmakta olduğu ticaretin yarısından fazlasını AB ile gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda, Türkiye, büyüme potansiyeli nedeniyle AB ticareti ve doğrudan yabancı yatırımlar için bazı pazar fırsatları sunmaktadır (Müftüler-Baç, 2018, s.125).

Katılım sürecinde Türkiye, birçok kamu hizmetini ve yatırımı serbest bırakmış ve özelleştirmiştir. Bu, Avrupalı firmalar tarafından talep edilmeyen çok önemli bir yatırım potansiyeli anlamına gelmektedir. Yasama önlemlerinin tamamlanması ve gerekli altyapının oluşturulması ve Türkiye'nin AB'ye katılımıyla, Türkiye'deki yatırım fırsatları önemli ölçüde artabilecektir (Müftüler-Baç, 2018, s.125).

Ancak diğer bir yandan da Türkiye'nin nispeten düşük ekonomik güce sahip olduğuna dair güçlü bir argüman vardır. Ancak ekonomisi, mevcut AB üyelerinden önemli ölçüde daha dinamiktir. Türkiye'nin çalışma çağına bulunan yüksek orandaki nüfus kompozisyonu, Türkiye'nin açık bir avantajı olarak karşıya çıkmaktadır (Eroğlu ve diğerleri, 2016, s.11).

Komşu ülkelerdeki sosyal, politik ve ekonomik gelişmeler, Türkiye'nin stratejik konumunun somut önemini göstermektedir. Türkiye'nin yardımıyla, komşu ülkelerdeki rejimlerin değişiminin tüm AB üyeleri için olumlu etkileri olacaktır.

4.2. Türkiye – Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ekonomik Entegrasyonu

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin uzun zaman alması ve zaman zaman üyelik müzakerelerinde aksamalar yaşanması, Türkiye'nin AB üyelik sürecini belirsiz bir hale getirmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'ne alternatif olarak Şanghay İşbirliği Teşkilatı gündeme getirilmiştir. Türkiye'nin AB'de mi yoksa Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda mı olması gerektiği hem Türk politikacılar hem de araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır (Eroğlu ve diğerleri, 2016, s.12).

AB'ye bir alternatif olarak görülen Şanghay İşbirliği Teşkilatı, 1996 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin tarafından kurulan bir güvenlik örgütüdür. Örgüte Afganistan, Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan gözlemci olarak katılmakta olup, Belarus, Sri Lanka ve Türkiye örgütün diyalog ortaklarıdır ve devlet başkanlarının yıllık toplantılarına ve başbakanların yıllık toplantılarına katılmaktadırlar (Eren, 2017, s.78).

4.2.1. Şanghay İşbirliği Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Süreci

Şanghay İşbirliği Teşkilatı veya Şanghay Paktı, 15 Haziran 2001 tarihinde Çin, Kazakistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan ve Kırgızistan'ın liderleri tarafından Şanghay'da ilan edilen Avrasya'nın siyasi, ekonomik ve güvenlik birliğidir. Resmi olarak kuruluşu oluşturan Şangay İşbirliği Teşkilatı sözleşmesi, Haziran 2002'de imzalanmış ve 19 Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir (Eren, 2017, s.78).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün geçmişini oluşturan Şanghay Beşlisi ise, 1996 yılında üye devletler arasında karşılıklı güven oluşturmak, sınır bölgelerini silahsızlandırmak ve bölgesel işbirliğini teşvik etmek amacıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından kurulmuştur. 1996 ve 1997 yıllarında, söz konusu beş ülkenin devlet başkanları sırasıyla Şanghay ve Moskova'da bir araya gelmiş ve sınır güvenliği konularında görüşmeler yapmıştır. Sırasıyla Almatı, Bişkek ve Duşanbe'de düzenlenen 1998-2000 yılları arasındaki zirve toplantılarında ise, devletler sınır bölgesinde güvenliği artırmanın yollarının yanı sıra siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında da istişarelerde bulunmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012, s.165).

14-15 Haziran 2001 tarihlerinde Şanghay'da yapılan devlet başkanları toplantısında, hem uluslararası arenada hem de üye devletlerde yaşanan son gelişmeler ışığında, Şanghay Beşlisi'ni bölgesel bir organizasyona dönüştürmeye karar verilmiştir. Bu bağlamda,

henüz Şanghay Beşlisi'ne üye olmayan Özbekistan'ı Şangay Beşlisi mekanizmasının üyesi olarak kabul eden ortak bir deklarasyon kabul edilmiş ve Şanghay İşbirliği Örgütü kurulması deklarasyonu altı üye ülke tarafından imzalanmıştır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012, s.165)

İlk olarak 14 Eylül 2001'de Almatı'da düzenlenen Şangay İşbirliği Örgütü toplantısında, bölgesel ekonomik işbirliği ve ticaret için daha iyi koşullar oluşturulması hakkında mutabakat imzalanmıştır. Ayrıca, üye devletlerin başbakan düzeyinde yapılan toplantıların düzenli bir hale geldiği açıklanmıştır. Bugün, Şangay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri başbakanları ve yılda bir kez yapılan Şangay İşbirliği Örgütü devlet başkanları konsey toplantıları bu mekanizmaların en üst seviyesini oluşturmaktadır (Çolakoğlu, 2004, s.173).

Haziran 2002'de Şanghay İşbirliği Örgütü üye devletlerinin başkanları Rusya'nın Saint Petersburg kentinde bir araya geldi. Orada kuruluşun amaçları, ilkeleri, yapıları ve çalışma biçimlerini açıklayan ve uluslararası hukuka dayanan Şanghay İşbirliği Örgütü sözleşmesini imzaladılar (Çolakoğlu, 2004, s.173).

Temmuz 2005'te ise, Kazakistan'daki Astana kentinde düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesine Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'ın temsilcileri ilk kez katıldı (Eren, 2017, s.81).

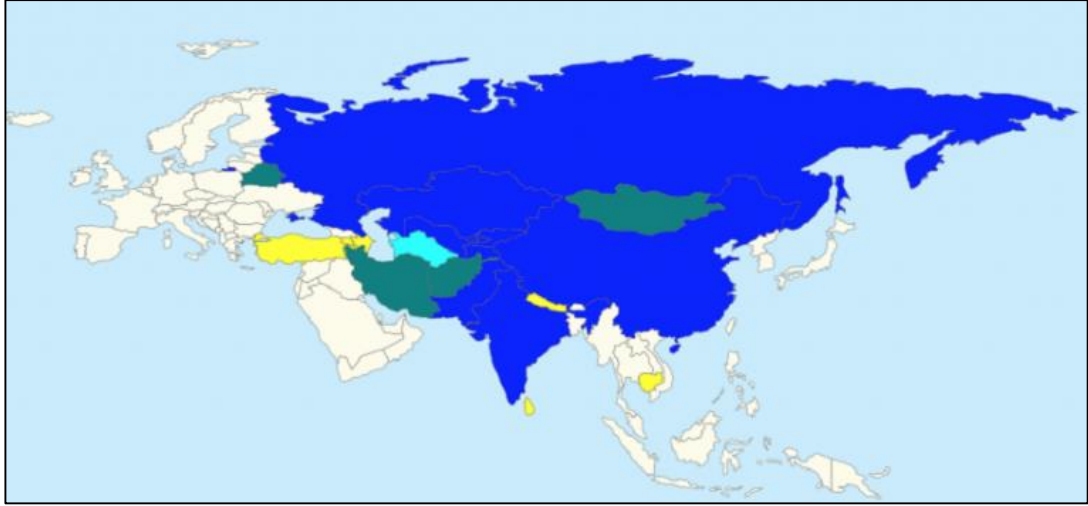
Şanghay İşbirliği Örgütü, 2007 yılına kadar ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ile ilgili yirmiden fazla büyük ölçekli proje başlatmış ve bu süreçte üye devletlerle güvenlik, savunma, ekonomi, kültür ve bankacılık alanlarında çeşitli toplantılar yapmıştır (Eren, 2017, s.81).

Temmuz 2015'te Rusya'da düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesinde, Hindistan ve Pakistan tam üye olarak kabul edilmiştir. Her ikisi de, Haziran 2016'da Özbekistan'ın Taşkent kentinde yükümlülükler ait mutabakat imzalamış ve böylece Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olarak katılmaya ilişkin resmi süreci başlatmışlardır. 9 Haziran 2017'de Astana'da düzenlenen bir zirvede Hindistan ve Pakistan resmen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olarak katılmışlardır (Amirbek, 2016, s.1).

Şanghay İşbirliği Örgütü, Birleşmiş Milletler 'de ile 2004 yılından beri gözlemci olarak bulunmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü ayrıca 2005 yılından itibaren Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), 2007 yılından

itibaren Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve 2018 yılından itibaren de Afrika Birliği ile ilişkiler kurmaktadır (Amirbek, 2016, s.1).

2017 yılında, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün sekiz üyesi, dünya nüfusunun yaklaşık yarısını, dünya GSYİH'sinin dörtte birini ve Avrasya topraklarının yaklaşık% 80'ini oluşturmaktadır (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011, s.24).

Şekil 3. Şanghay İşbirliği Teşkilatı üye, gözlemci ve diyalog ortağı ülkeleri

(Kaynak: <https://southfront.org/wp-content/uploads/2017/08/1-2.png>)

4.2.2. Şanghay İşbirliği Teşkilatı – Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Asya arasındaki ilişkiler İpek Yolu'na kadar dayanmaktadır. Özellikle Orta Asya'da bulunan Türk devletleriyle Türkiye'nin ilişkisi, bu geçmiş tarihsel sürecin bir sonucudur. 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya ile çeşitli savaşlar yapmış olan Osmanlı Devleti, modern Türkiye'nin kurulmasından sonra batı bloğunda yer almayı seçerek Doğu'dan uzaklaşan bir politika izlemiştir. Ancak son zamanlarda Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerin durma noktasına gelmesi Türkiye ile Doğu'yu tekrar yakınlaştırmıştır. Bu kapsamda Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda diyalog ortağı olarak yer almış ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere birçok Türk devlet adamı Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerini geliştirmekte kararlı olduğunu ifade etmiştir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011, s.24).

Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olan Türkiye, 1952 yılından beridir de NATO'ya üyedir. Ayrıca 1959 yılında itibaren de Avrupa Birliği ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Ancak

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri istediği gibi sonuçlanmamıştır. Türkiye ayrıca terör, sınır güvenliği ve insani yardım konularında NATO, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nden yeterli destek görememiştir. Bu durum Türkiye'yi alternatifler aramaya itmiştir. Bu alternatiflerden birisi de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen Şanghay İşbirliği Teşkilatı'dır (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011, s.24).

Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri ile ilişkilerini incelediğimizde Sovyetler Birliği'nin dağılması dönemine kadar göze çarpan ilişkinin olmadığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile ilk ilişkiler 1992 yılında başlamıştır. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da girişimleriyle Türk devletleriyle ilişkiler gelişmeye başlamış ve karşılıklı ticaret hacmi artış göstermiştir (Sagbansua ve Can, 2011, s.80).

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın üye ülkeleri üzerinde ABD, Rusya ve Çin'in etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu üç ülkenin etkisinin bulunduğu bölgede söz sahibi olmak için Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile yakınlaşma gereği duymuştur. Bu yakınlaşmanın arkasında şüphesiz Avrupa Birliği ile Türkiye arasında çıkmaza giren ilişkilerin rolünün bulunduğunu da söylemek mümkündür. Türkiye bu kapsamda Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile yakınlaşmasını Avrupa Birliği'ne karşı bir koz olarak kullanmaktadır (Sagbansua ve Can, 2011, s.80).

Türkiye'nin bu kapsamda Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerini geliştirmek istediği 2007 yılında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilmiştir. Bu durum Rusya ve Kazakistan tarafından olumlu karşılansa da Türkiye'nin yaptığı üyelik başvurusu reddedilmiştir. Bunun ardından Türkiye 2011 yılında örgüte gözlemci olarak katılma isteğinde bulunmuş ve bu istek 2012 yılında Türkiye'ye diyalog ortağı statüsü verilmesiyle sonuçlanmıştır (Işık, 2016, s.157).

4.2.3. Şanghay İşbirliği Teşkilatı – Türkiye Ekonomik Entegrasyonu

Çin ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nı oluşturmak için atılan ilk adım, Türkmenistan dışında tüm Orta Asya'yı kapsamaktadır. Örgütün ilk yapılanması bölgesel güvenliği sağlamak ve sınır güvenliği sorunlarını çözmek amacıyla iken, 1999 yılında bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği organizasyonu olarak daha geniş bir kimlik geliştirmiştir.

Bu bağlamda, organizasyon üye ülkeler arasındaki sorunların çözülmesinde, hükümetler arası tartışmaların başarısında, sınır çatışmalarının giderilmesinde, bölgeler arası işbirliğinin arttırılmasında ve en önemlisi aşırı dincilerle ve terörizmle mücadelede etkin bir rol oynamaktadır (Çomak ve Gökalp, 2010, s.344).

Dünyadaki petrol üretiminin yarısından fazlasını elinde tutan organizasyon, bu ekonomik gücü Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı etkili bir güce dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, Rus lider Putin tarafından 2007'de tek kutuplu bir dünyanın kabul edilemeyeceğini belirttiği Bişkek Zirvesi'nde doğrulanmıştır. Ekonomik ilişkilerin yanında askeri bir işbirliği modeli oluşturmaya çalışan örgüt, AB Kopenhag Kriterleri'ne göre demokrasi açısından çok düşük puanlara sahiptir çünkü piyasa ekonomisinin ve fiyat mekanizmasının demokratik olarak gelişmiş ülkelerde daha iyi çalışması beklenmektedir ve bu ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmaktadır (Deniz, 2013, s.225)

Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile Türkiye ekonomik entegrasyonuna iki yönden bakmak önemlidir. Birincisi bu ekonomik entegrasyonun Avrupa Birliği ve NATO alternatifi olarak ele alınmasıdır. Bu durumda Türkiye göreceli olarak demokratik oluşumu ve ekonomisi gelişmekte olan ve ticaret hacmi düşük olan bir birlik ile entegrasyon oluşturmak durumunda kalacaktır. Türkiye'nin bu entegrasyondan kazandığı, kaybettiklerinin yanında çok düşük kalabilecektir. Ayrıca, Türkiye'nin kendisinden göreceli olarak daha düşük demokratik gelişmişliğe sahip olan Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile kuracağı potansiyel bir ekonomik entegrasyon, Türkiye'nin demokratik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecektir (Eren, 2017, s.88).

Diğer bir senaryoda ise Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile ekonomik entegrasyon, NATO ve Avrupa Birliği'ne bir alternatif olarak değil de bunlardan bağımsız bir entegrasyon olarak ele alınmaktadır. Bu durumda Türkiye Türk devletleri, Rusya ve Çin ile gelişmekte olan ticaretini daha artırabilecek ve Avrupa Birliği'ni kapsam dışı bırakmayacaktır (Eren, 2017, s.88).

Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Teşkilatı üyelerinden Türk devletleriyle tarihsel bağlamda sıkı ilişkileri bulunmaktadır. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile bu ilişkilerin yükselmesi beklenmektedir. Ancak Çin, Hindistan ve Rusya gibi üyelerle Türkiye'nin ilişkileri dönemselsel farklılıklarla doludur. Özellikle kriz dönemlerinde bu ilişkiler olası bir Şanghay İşbirliği Teşkilatı – Türkiye ekonomik entegrasyonuna olumsuz etkide bulunabilecektir.

Nitekim bu durum Türkiye'nin hava sahası ihlali yapan Rus uçağını düşürmesi sonucunda, Rusya – Türkiye ilişkilerinin gerilmesiyle kendisini göstermiştir (Çomak ve Gökalp, 2010, s.344).

Bunun yanında Şanghay İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleriyle oluşabilecek krizlerin çözümlerinde diplomasi yerine yaptırımların tercih edilmesi, Türkiye - Şanghay İşbirliği Teşkilatı ekonomik entegrasyonunun, Avrupa Birliği – Türkiye ekonomik entegrasyonuna göre daha zor olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

4.3. Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve AB'nin Ekonomik ve Dış Ticaret Açısından Karşılaştırılması

Bu bölümde Türkiye, Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği üye ülkelerinin ekonomik ve dış ticaret verileri karşılaştırılacaktır. Bu kapsamda dikkate alınan veriler ;

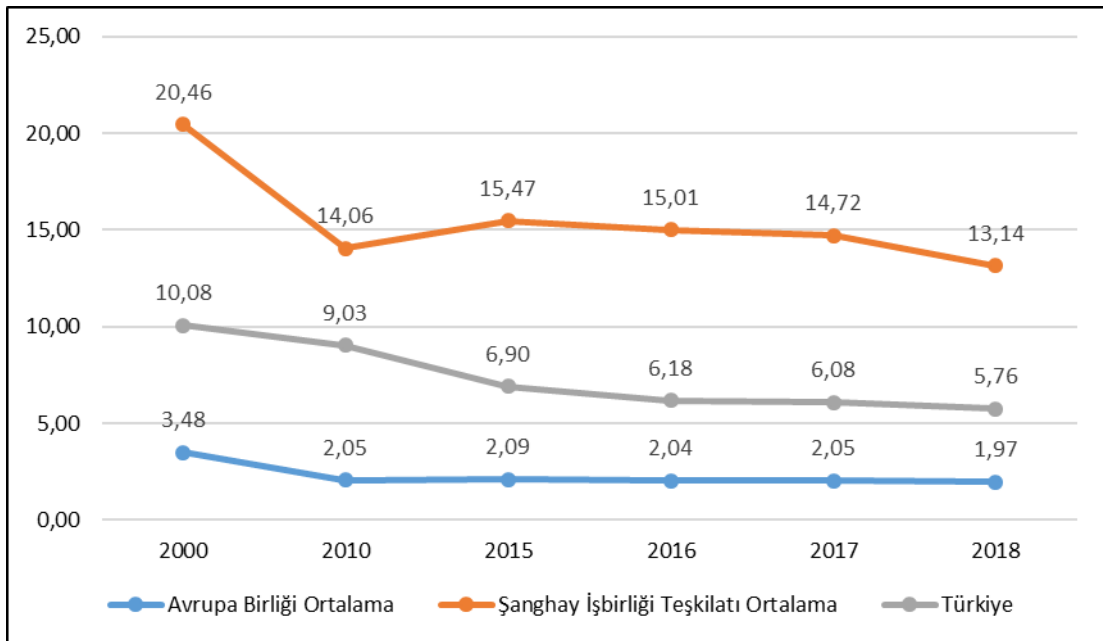
- Tarım sektörünün GSYH payı,
- Sanayi sektörünün GSYH payı,
- Hizmet sektörünün GSYH payı,
- İhracatın GSYH payı,
- İthalatın GSYH payı,
- Sabit sermaye yatırımlarının GSYH payı,
- İşsizlik oranı,
- Enflasyon oranı,
- GSYH büyüme oranı,
- Cari dengenin GSYH payı.

Tablo 2. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin GSYH'deki tarım sekt÷r÷ payları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	1,65	1,27	1,13	1,11	1,20	1,17
Belçika		1,17	0,76	0,70	0,63	0,66	0,69
Bulgaristan		11,04	4,16	4,14	4,05	4,07	3,65
Güney Kıbrıs		3,65	2,10	1,85	1,93	1,75	1,72
Çekya		3,12	1,52	2,23	2,06	2,06	1,97
Almanya		0,95	0,65	0,65	0,67	0,78	0,68
Danimarka		2,15	1,20	0,96	1,00	1,43	1,02
İspanya		3,74	2,34	2,60	2,69	2,69	2,62
Estonya		4,32	2,79	2,68	2,09	2,32	2,23
Finlandiya		2,96	2,39	2,22	2,38	2,34	2,45
Fransa		2,10	1,60	1,61	1,44	1,55	1,62
Birleşik Krallık		0,78	0,66	0,59	0,58	0,59	0,57
Yunanistan		5,44	2,88	3,80	3,58	3,70	3,72
Hırvatistan		4,99	3,71	3,02	3,14	3,01	2,93
Macaristan		4,87	2,99	3,74	3,87	3,75	3,60
İrlanda		2,50	0,95	0,89	0,94	1,17	0,92
İtalya		2,55	1,77	2,02	1,88	1,92	1,88
Litvanya		5,58	2,99	3,44	3,08	3,12	2,69
Lüksemburg		0,62	0,25	0,23	0,22	0,26	0,28
Malta		1,99	1,46	1,08	1,22	0,79	0,91
Hollanda		2,30	1,78	1,72	1,77	1,86	1,63
Polonya		3,09	2,57	2,20	2,38		
Portekiz		3,11	1,92	2,05	1,95	1,98	1,96
Romanya		10,85	5,00	4,19	4,06	4,32	4,34
Slovakya	3,95	2,55	3,38	3,36	3,10	3,01	
Slovenya	2,89	1,73	2,05	1,95	1,71	1,92	
İsveç	1,68	1,43	1,20	1,12	1,07	1,05	
Avrupa Birliği Ortalama		3,48	2,05	2,09	2,04	2,05	1,97
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı	14,68	9,33	8,42	8,13	7,57	7,19
Hindistan		21,61	17,03	16,17	16,25	15,62	14,46
Kazakistan		8,11	4,51	4,71	4,56	4,36	4,18
Kırgızistan		34,19	17,45	14,06	12,83	12,51	11,65
Pakistan		24,14	23,28	23,82	23,22	22,88	22,57
Rusya		5,75	3,34	3,87	3,85	3,55	3,15
Tacikistan		25,12	19,59	21,93	20,38	21,22	
Özbekistan		30,06	17,95	30,77	30,84	30,07	28,79
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		20,46	14,06	15,47	15,01	14,72	13,14
T÷rkiye		10,08	9,03	6,90	6,18	6,08	5,76

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 2’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’sindeki tarım payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’sindeki tarım payı 2018 yılında yüzde 1,97’dir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Yunanistan’dır. Lüksemburg ve Birleşik Krallık ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’sindeki tarım payı 2018 yılında yüzde 13,14’tür. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Özbekistan, Pakistan ve Hindistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Rusya ve Çin’dir. Türkiye’nin ise GSYH’sindeki tarım payı 2018 yılında yüzde 5,76’dır.

Şekil 4. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki Tarım sektörü payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019.)

Şekil 4’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH’sindeki tarım payı yıllara göre sunulmuştur. Türkiye’nin GSYH’sindeki tarım payı Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasından yukarıda olmasına rağmen Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasının altındadır. Her geçen dönemde de Türkiye ile Avrupa Birliği ortalaması arasındaki fark Türkiye’nin lehine bir şekilde kapanmaktadır.

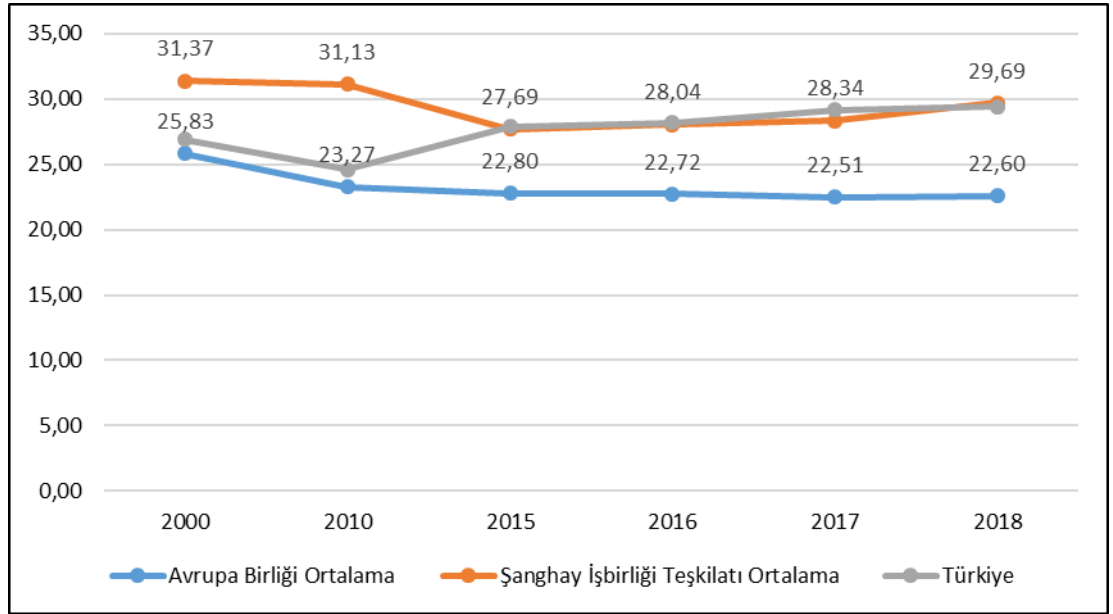

Tablo 3. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin GSYH'deki sanayi sekt÷r÷ payları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	28,28	25,53	25,18	25,20	25,28	25,43
Belçika		24,82	20,73	19,77	19,53	19,61	19,59
Bulgaristan		22,68	23,81	24,09	24,43	24,67	23,76
Güney Kıbrıs		17,69	14,72	9,74	10,31	11,36	12,16
Çekya		33,87	33,26	33,99	33,57	33,22	32,19
Almanya		27,88	27,14	27,42	27,91	27,97	27,97
Danimarka		23,65	19,70	19,99	20,54	20,11	20,64
İspanya		27,89	23,82	21,12	21,28	21,87	21,91
Estonya		24,84	24,47	23,92	24,01	24,44	24,79
Finlandiya		31,63	26,21	23,29	23,48	24,38	24,57
Fransa		21,29	17,85	17,68	17,43	17,21	16,90
Birleşik Krallık		22,45	17,93	17,86	17,62	17,93	18,00
Yunanistan		18,75	13,83	14,19	14,86	15,04	15,27
Hırvatistan		24,34	22,95	22,21	22,09	21,65	21,15
Macaristan		27,03	25,33	26,61	25,74	25,63	26,28
İrlanda		31,49	23,25	38,17	36,97	35,75	36,80
İtalya		24,32	21,92	21,19	21,52	21,51	21,65
Litvanya		26,30	26,14	26,62	25,79	26,04	26,06
Lüksemburg		16,61	11,43	11,22	11,76	10,93	11,03
Malta		26,64	17,64	12,31	11,84	11,98	12,02
Hollanda		21,74	19,69	18,19	17,64	17,70	17,93
Polonya		28,88	29,18	30,25	29,57		
Portekiz		24,45	19,91	19,53	19,49	19,45	19,51
Romanya		30,26	37,83	29,95	30,06	29,36	28,97
Slovakya	32,21	31,99	31,43	31,09	31,42	31,33	
Slovenya	30,58	26,66	28,15	28,08	28,52	28,94	
İsveç	26,85	25,42	21,69	21,56	22,18	22,64	
Avrupa Birliği Ortalama		25,83	23,27	22,80	22,72	22,51	22,60
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı	45,54	46,50	41,11	40,07	40,54	40,65
Hindistan		27,28	30,73	27,35	26,64	26,50	27,01
Kazakistan		37,78	40,60	30,85	31,98	32,22	34,07
Kırgızistan		29,20	26,27	25,08	26,55	27,31	27,46
Pakistan		21,72	19,72	19,09	18,26	17,94	18,17
Rusya		33,92	30,00	29,89	29,46	30,47	32,07
Tacikistan		35,28	24,98	24,39	27,24	27,00	
Özbekistan		20,23	30,25	23,72	24,14	24,72	28,42
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		31,37	31,13	27,69	28,04	28,34	29,69
T÷rkiye		26,90	24,60	27,90	28,18	29,16	29,44

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 3’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’indeki sanayi payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’indeki sanayi payı 2018 yılında yüzde 22,6’dır. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler İrlanda, Çekya ve Slovakya’dır. Güney Kıbrıs, Malta ve Lüksemburg ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’indeki sanayi payı 2018 yılında yüzde 29,69’dur. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Çin ve Rusya’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Pakistan ve Hindistan’dır. Türkiye’nin ise GSYH’indeki sanayi payı 2018 yılında yüzde 29,44’tür.

Şekil 5. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki sanayi sektörü payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

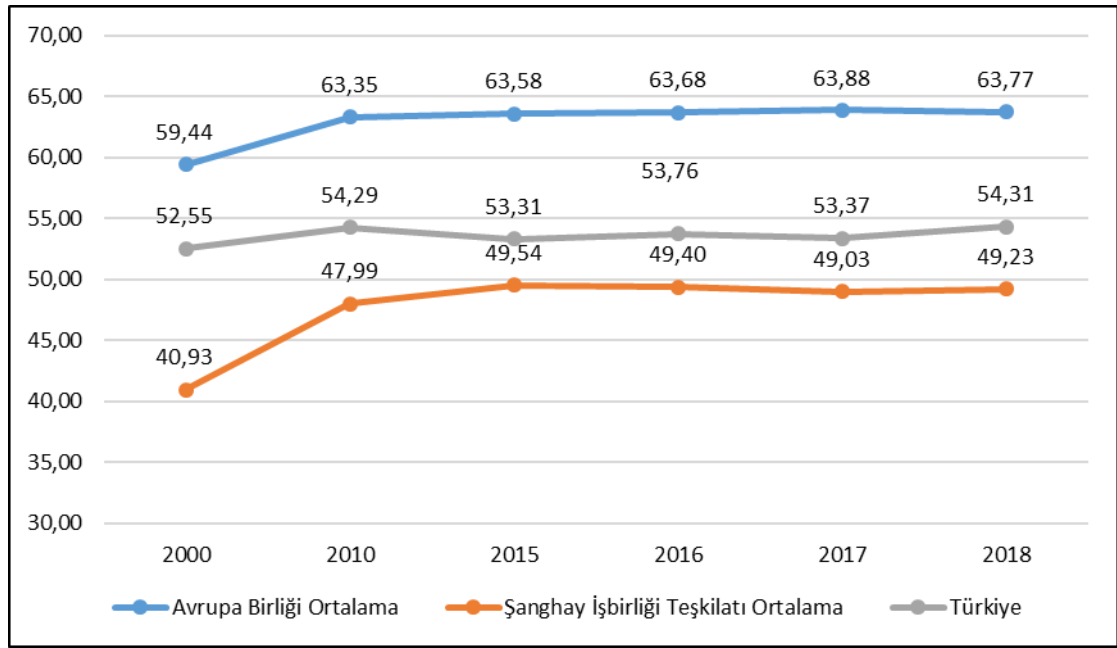
Şekil 5’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH’indeki sanayi payı yıllara göre sunulmuştur. Türkiye’nin GSYH’indeki sanayi payı Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasından yukarıda olmasına rağmen Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ile eşit seviyededir. Özellikle 2010 yılından sonra Türkiye’nin GSYH’indeki sanayi payının artış gösterdiği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasına yaklaştığı görülmektedir.

Tablo 4. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin GSYH'deki hizmet sekt÷r÷ payları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	59,31	62,29	62,88	62,84	62,72	62,71
Belçika		63,27	67,95	69,07	69,15	68,94	68,83
Bulgaristan		54,06	58,99	58,20	57,80	57,99	59,24
Güney Kıbrıs		69,78	71,26	76,24	75,37	73,79	72,59
Çekya		54,08	55,65	53,77	54,26	54,46	55,81
Almanya		61,37	62,20	61,98	61,55	61,40	61,54
Danimarka		60,34	65,39	65,83	65,20	65,37	64,98
İspanya		59,10	65,42	67,02	66,75	66,11	65,93
Estonya		60,18	60,22	60,14	60,16	59,95	59,91
Finlandiya		52,89	58,85	60,78	60,20	59,62	59,18
Fransa		66,31	70,65	70,21	70,51	70,30	70,34
Birleşik Krallık		66,44	71,47	70,80	70,96	70,56	70,54
Yunanistan		65,15	71,61	70,37	68,85	68,67	68,06
Hırvatistan		53,17	58,25	57,78	57,70	57,81	58,03
Macaristan		53,46	56,37	53,65	54,96	55,24	54,40
İrlanda		54,91	66,51	53,96	55,59	56,38	55,82
İtalya		62,71	66,25	66,70	66,41	66,22	66,15
Litvanya		56,99	60,81	60,01	61,12	60,72	61,09
Lüksemburg		72,11	78,27	78,99	78,60	79,50	79,21
Malta		60,48	68,65	75,12	75,48	75,67	75,05
Hollanda		65,75	68,37	70,06	70,22	70,07	69,94
Polonya		56,76	56,23	56,27	56,38		
Portekiz		60,07	66,16	65,64	65,55	65,24	64,98
Romanya		49,18	46,41	53,78	55,58	56,83	57,10
Slovakya		53,16	56,27	55,48	55,96	55,56	55,50
Slovenya		53,88	58,73	56,27	56,57	56,67	56,27
İsveç	59,86	61,09	65,68	65,71	65,19	64,76	
Avrupa Birliği Ortalama		59,44	63,35	63,58	63,68	63,88	63,77
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı		44,18	50,46	51,80	51,89	52,16
Hindistan		42,50	45,03	47,78	47,82	48,45	49,01
Kazakistan		48,38	51,68	59,30	57,86	57,42	54,48
Kırgızistan		29,97	49,34	52,15	50,15	49,93	49,79
Pakistan		47,24	52,84	52,16	52,77	53,09	53,47
Rusya		49,72	53,12	56,05	56,76	56,26	54,12
Tacikistan		31,48	45,09	42,46	42,25	41,44	
Özbekistan		37,19	42,63	35,92	35,77	33,70	31,61
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		40,93	47,99	49,54	49,40	49,03	49,23
T÷rkiye		52,55	54,29	53,31	53,76	53,37	54,31

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 4’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’sindeki hizmet payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’sindeki hizmet payı 2018 yılında yüzde 63,77’dir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Lüksemburg, Malta ve Güney Kıbrıs’tır. İrlanda, Çekya ve Slovakya ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’sindeki hizmet payı 2018 yılında yüzde 49,23’tür. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Kazakistan ve Rusya’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Özbekistan ve Hindistan’dır. Türkiye’nin ise GSYH’sindeki hizmet payı 2018 yılında yüzde 54,31’dir.

Şekil 6. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki hizmet sektörü payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

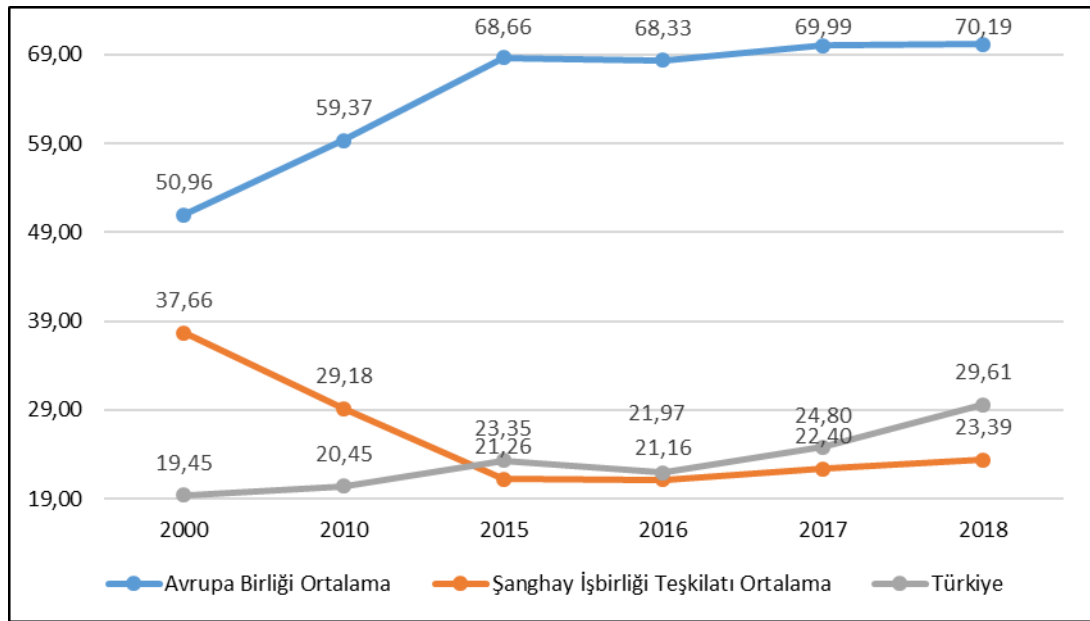
Türkiye’nin GSYH’sindeki sanayi payı Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasından yukarıda olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının altındadır. Avrupa Birliği’nde 2000’li yıllardan sonra gerçekleşen artış, Avrupa Birliği ortalaması ile Türkiye arasındaki farkın açılmasına neden olurken, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinde 2000’li yıllardan sonra gerçekleşen artış Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalaması ile Türkiye arasındaki farkın kapanmasına neden olmuştur.

Tablo 5. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin GSYH'deki ihracat payları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	43,35	51,26	53,09	52,34	53,73	54,55
Belçika		71,86	76,45	80,78	82,73	85,76	87,93
Bulgaristan		36,47	50,18	64,10	63,98	67,37	64,49
Güney Kıbrıs		69,96	50,21	64,51	64,53	64,77	64,28
Çekya		48,19	66,03	81,05	79,56	79,73	78,39
Almanya		30,83	42,25	46,86	45,90	47,05	46,96
Danimarka		44,85	50,52	55,42	53,59	54,54	54,50
İspanya		28,62	25,52	32,94	33,12	34,31	34,28
Estonya		61,64	75,08	77,35	77,60	76,54	75,24
Finlandiya		42,09	38,68	36,36	35,87	38,50	39,15
Fransa		28,59	26,79	30,59	30,25	30,82	31,34
Birleşik Krallık		24,91	28,16	27,41	28,28	30,13	29,94
Yunanistan		23,72	22,10	31,55	30,06	32,99	36,13
Hırvatistan		36,51	37,61	48,14	48,74	51,09	51,23
Macaristan		66,68	81,83	88,97	89,73	88,25	86,53
İrlanda		94,49	103,02	121,97	120,82	121,04	122,33
İtalya		25,66	25,19	29,91	29,62	31,17	31,76
Litvanya		38,55	65,34	75,82	74,10	80,90	82,29
Lüksemburg		148,48	174,52	224,84	223,62	223,08	224,76
Malta		119,33	153,26	153,90	151,94	150,87	144,57
Hollanda		66,03	69,80	82,66	79,54	83,39	84,32
Polonya		27,23	40,06	49,50	52,19	54,34	55,31
Portekiz		28,19	29,87	40,40	40,01	42,70	43,59
Romanya		21,59	32,40	41,02	41,19	41,53	41,64
Slovakya		54,07	76,34	92,31	93,50	96,89	97,25
Slovenya		50,01	64,29	76,94	77,77	82,88	85,21
İsveç	44,04	46,13	45,53	44,40	45,35	47,04	
Avrupa Birliği Ortalama		50,96	59,37	68,66	68,33	69,99	70,19
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı	20,89	26,33	21,44	19,75	19,96	19,51
Hindistan		13,00	22,40	19,81	19,19	18,78	19,70
Kazakistan		56,60	44,24	28,52	31,84	34,36	
Kırgızistan		41,85	51,55	35,19	35,83	34,25	32,73
Pakistan		13,44	13,52	10,60	9,15	8,24	8,53
Rusya		44,06	29,22	28,71	25,74	26,05	30,74
Tacikistan		86,75	14,94	10,49	12,94	15,72	
Özbekistan		24,66	31,27	15,33	14,88	21,80	29,11
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		37,66	29,18	21,26	21,16	22,40	23,39
T÷rkiye		19,45	20,45	23,35	21,97	24,80	29,61

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 5’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’sindeki ihracat payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’sindeki ihracat payı 2018 yılında yüzde 70,19’dur. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Lüksemburg, Malta ve İrlanda’dır. Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’sindeki ihracat payı 2018 yılında yüzde 23,39’dur. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Kırgızistan ve Rusya’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Pakistan ve Çin’dir. Türkiye’nin ise GSYH’sindeki ihracat payı 2018 yılında yüzde 29,61’dir.

Şekil 7. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki ihracat payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

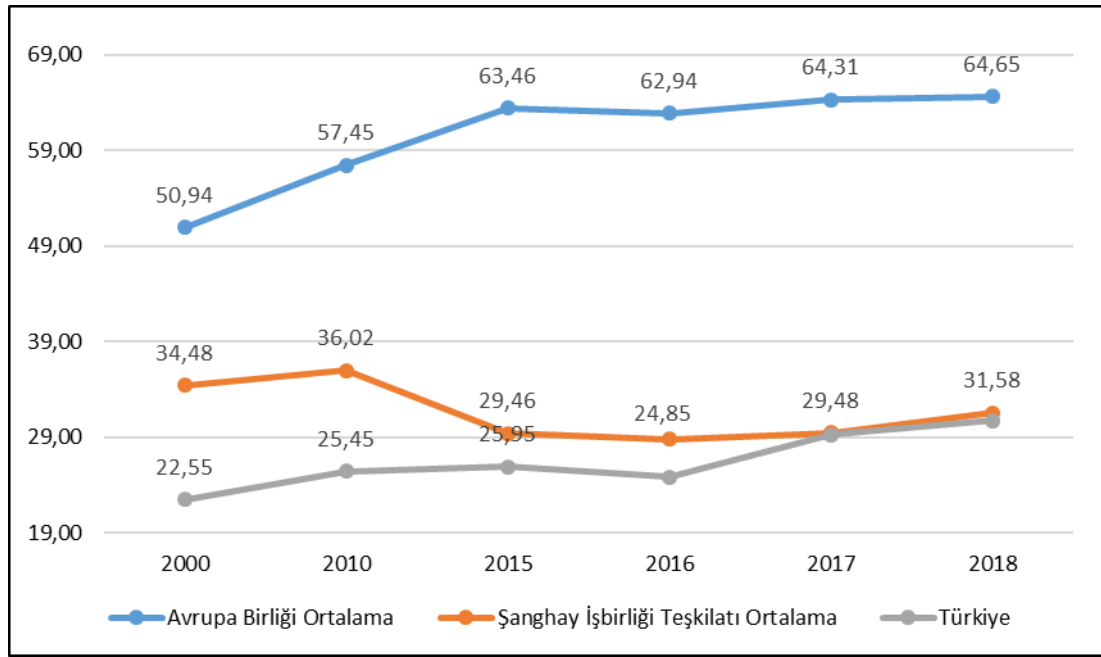
Şekil 7’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH’sindeki ihracat payı yıllara göre sunulmuştur. Türkiye’nin GSYH’sindeki ihracat payı Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasından yukarıda olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının çok altındadır. 2016 yılından sonra Türkiye’nin GSYH’sindeki ihracat payında artış gözlemlenmesine rağmen bu oran Avrupa Birliği ortalamasının çok altındadır.

Tablo 6. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki ithalat payları (2000-2018)

Ülke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	42,01	47,76	49,34	48,66	50,64	50,95
Belçika		69,22	74,65	79,35	81,40	84,59	87,72
Bulgaristan		41,82	53,03	63,96	59,67	63,71	63,65
Güney Kıbrıs		67,53	57,48	64,31	65,14	68,28	66,00
Çekya		50,04	62,94	75,05	71,84	72,20	72,00
Almanya		30,56	37,05	38,85	38,07	39,49	40,19
Danimarka		38,14	43,58	48,63	46,86	47,45	49,54
İspanya		31,62	26,82	30,60	29,96	31,40	32,32
Estonya		64,88	68,72	73,34	73,53	71,99	71,72
Finlandiya		32,91	37,41	36,82	36,90	38,36	39,81
Fransa		27,27	28,08	31,16	30,85	31,88	32,11
Birleşik Krallık		26,81	30,37	28,83	29,85	31,30	31,40
Yunanistan		34,70	30,73	31,50	30,78	34,01	36,39
Hırvatistan		39,55	38,03	45,77	45,95	48,84	49,86
Macaristan		70,31	76,52	80,87	79,72	80,69	81,75
İrlanda		80,65	86,40	93,17	105,23	98,96	89,18
İtalya		24,82	27,16	27,02	26,42	28,25	29,25
Litvanya		44,73	67,22	76,30	72,82	78,11	79,66
Lüksemburg		123,47	141,64	191,55	189,90	189,79	190,71
Malta		126,53	154,17	144,26	138,17	129,56	123,21
Hollanda		59,49	61,72	75,16	69,32	72,64	73,33
Polonya		33,56	42,05	46,40	48,16	50,16	51,89
Portekiz		39,23	37,43	39,82	38,90	41,90	43,44
Romanya		26,93	38,84	41,64	42,11	43,65	44,85
Slovakya	56,63	77,79	90,81	90,49	93,79	95,09	
Slovenya	53,67	62,85	68,36	68,60	73,15	75,73	
İsveç	38,18	40,67	40,67	39,97	41,66	43,89	
Avrupa Birliği Ortalama		50,94	57,45	63,46	62,94	64,31	64,65
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	18,52	22,67	18,19	17,46	18,19	18,73
Hindistan		13,90	26,85	22,11	20,96	21,99	23,43
Kazakistan		49,10	29,89	24,53	28,47	26,26	
Kırgızistan		47,58	81,68	75,77	70,00	66,36	68,39
Pakistan		14,69	19,35	17,05	16,16	17,55	19,44
Rusya		24,03	21,14	20,64	20,57	20,71	20,77
Tacikistan		88,60	58,55	42,24	42,04	40,92	
Özbekistan		19,39	28,04	15,11	14,87	23,88	38,74
Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ortalama		34,48	36,02	29,46	28,82	29,48	31,58
Türkiye		22,55	25,45	25,95	24,85	29,32	30,79

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 6’da Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’sindeki ithalat payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’sindeki ithalat payı 2018 yılında yüzde 64,65’tir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Lüksemburg, Malta ve Slovakya’dır. Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’sindeki ihracat payı 2018 yılında yüzde 31,58’dir. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Kırgızistan ve Özbekistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Pakistan ve Çin’dir. Türkiye’nin ise GSYH’sindeki ithalat payı 2018 yılında yüzde 30,79’dur.

Şekil 8. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki ithalat payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Şekil 8’deki grafişte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH’sindeki ithalat payı yıllara göre sunulmuştur. Türkiye’nin GSYH’sindeki ithalat payı Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasına yakın olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının çok altındadır. 2016 yılından sonra Türkiye’nin GSYH’sindeki ithalat payında artış gözlemlenmesine rağmen bu oran Avrupa Birliği ortalamasının çok altındadır. Ancak bu artış sonucunda Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalamasına ulaşmayı başarmıştır.

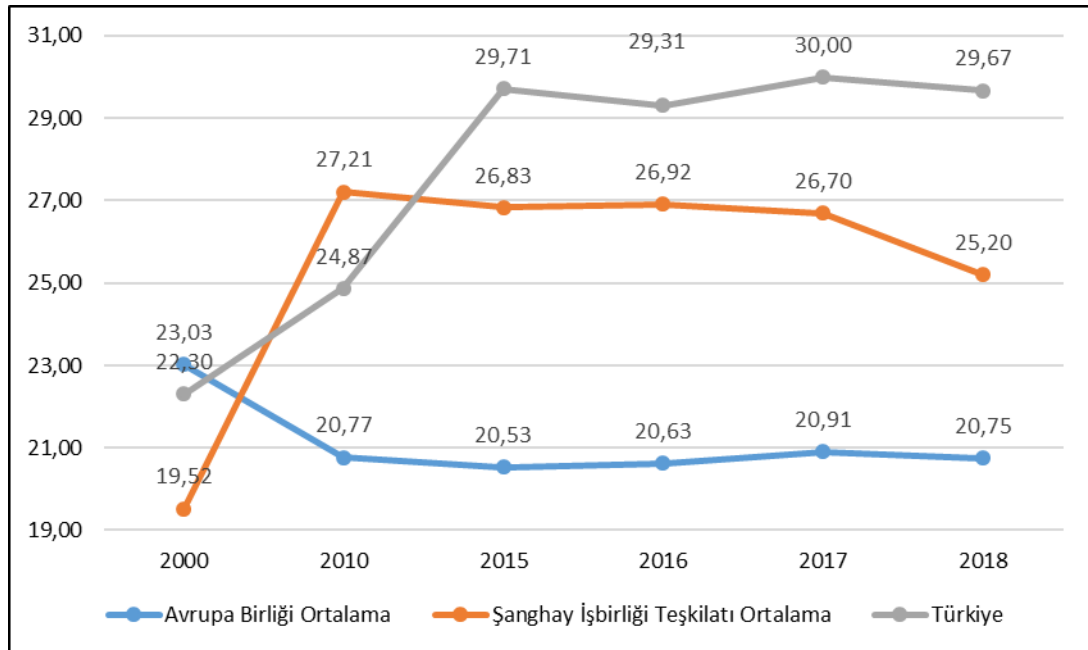

Tablo 7. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH'deki Sabit sermaye yatırım payları (2000-2018)

Ülke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	25,61	21,60	22,70	23,22	23,62	23,89
Belçika		22,49	21,82	23,11	23,35	23,50	24,04
Bulgaristan		16,85	22,21	21,01	18,57	18,52	19,04
Güney Kıbrıs		20,08	22,26	12,98	17,65	21,48	19,41
Çekya		30,59	26,91	26,47	24,93	24,77	25,49
Almanya		22,99	19,44	19,86	20,07	20,31	20,77
Danimarka		21,51	18,11	19,85	20,89	21,22	22,43
İspanya		26,14	23,03	19,86	19,94	20,49	21,22
Estonya		26,62	21,23	23,59	22,96	24,43	23,90
Finlandiya		23,09	21,88	20,34	21,68	22,35	22,65
Fransa		21,51	22,11	21,50	21,82	22,48	22,86
Birleşik Krallık		17,98	15,45	16,85	16,83	17,14	16,97
Yunanistan		24,64	17,56	11,56	12,06	12,90	11,07
Hırvatistan		19,95	21,20	19,55	20,05	20,05	20,10
Macaristan		25,40	20,24	22,52	19,62	22,23	25,48
İrlanda		23,77	17,54	24,06	35,63	31,39	23,40
İtalya		20,43	19,94	16,93	17,17	17,58	17,97
Litvanya		19,13	16,86	19,58	19,32	19,19	19,28
Lüksemburg		20,22	17,61	18,07	18,62	18,91	17,48
Malta		22,49	21,39	24,74	23,57	20,39	18,83
Hollanda		22,53	19,70	22,11	20,00	20,14	20,35
Polonya		23,74	20,28	20,08	18,00	17,53	18,18
Portekiz		27,99	20,53	15,49	15,46	16,59	17,07
Romanya		19,12	26,09	24,77	22,87	22,41	21,22
Slovakya		27,27	22,06	24,28	21,27	21,40	22,00
Slovenya		27,34	21,31	18,82	17,55	18,52	19,72
İsveç		22,20	22,34	23,60	23,94	24,95	25,54
Avrupa Birliği Ortalama		23,03	20,77	20,53	20,63	20,91	20,75
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	33,43	45,09	43,95	42,98	42,57	
Hindistan		24,32	33,23	28,73	28,22	28,64	28,87
Kazakistan		17,32	24,33	22,88	22,72	21,89	
Kırgızistan		18,03	27,76	32,59	31,79	31,47	31,16
Pakistan		15,88	14,20	14,11	14,09	14,49	14,82
Rusya		16,86	21,63	20,85	21,99	22,34	21,41
Tacikistan		7,42	24,49	28,24	30,73	26,63	
Özbekistan		22,87	26,97	23,26	22,83	25,55	29,76
Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ortalama		19,52	27,21	26,83	26,92	26,70	25,20
Türkiye		22,30	24,87	29,71	29,31	30,00	29,67

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 7’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı 2018 yılında yüzde 20,75’tir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler İsveç, Çekya ve Macaristan’dır. Yunanistan, Birleşik Krallık ve Portekiz ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı 2018 yılında yüzde 25,20’dir. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Kırgızistan ve Özbekistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Pakistan ve Çin’dir. Türkiye’nin ise GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı 2018 yılında yüzde 29,67’dir.

Şekil 9. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH’deki sabit sermaye yatırım payları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

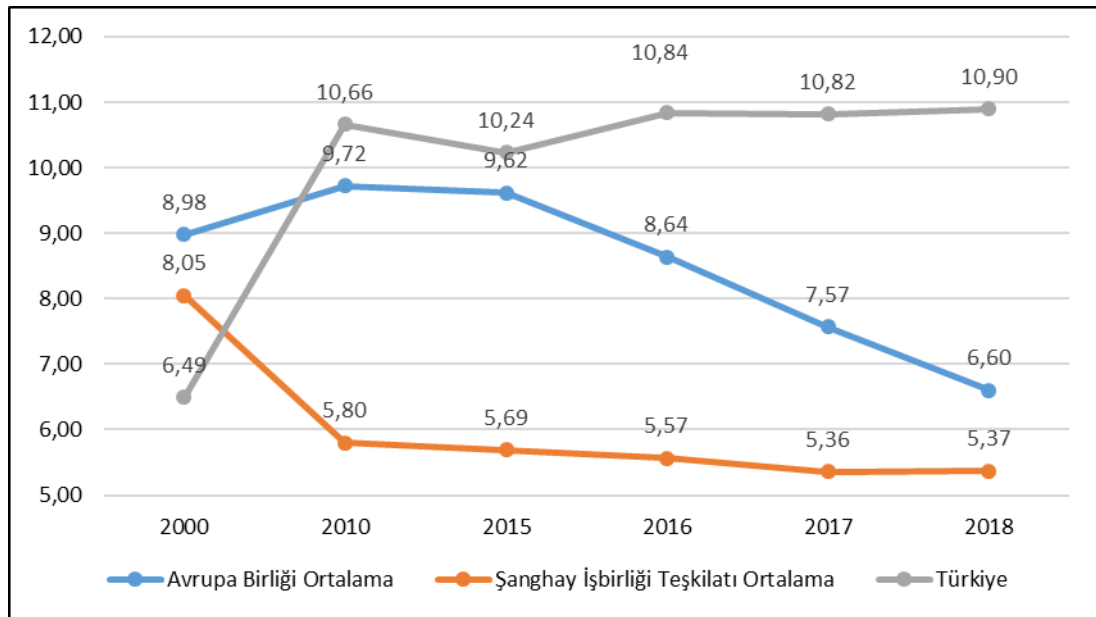
Şekil 9’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı yıllara göre sunulmuştur. Türkiye’nin GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payı hem Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ortalamasının hem de Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının çok üzerindedir. Özellikle 2010 yılından sonra Türkiye’nin GSYH’indeki sabit sermaye yatırım payında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin işsizlik oranları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	4,69	4,82	5,72	6,01	5,50	4,79
Belçika		6,59	8,29	8,48	7,83	7,09	6,32
Bulgaristan		16,22	10,28	9,14	7,57	6,16	5,26
Güney Kıbrıs		4,97	6,26	14,91	12,95	11,05	8,11
Çekya		8,76	7,28	5,05	3,95	2,89	2,40
Almanya		7,92	6,97	4,62	4,12	3,75	3,42
Danimarka		4,48	7,46	6,17	6,18	5,74	4,97
İspanya		13,78	19,86	22,06	19,64	17,22	15,49
Estonya		13,36	16,71	6,19	6,76	5,76	5,51
Finlandiya		11,13	8,39	9,38	8,82	8,64	7,76
Fransa		10,22	8,87	10,36	10,06	9,40	9,18
Birleşik Krallık		5,56	7,79	5,30	4,81	4,34	3,95
Yunanistan		11,25	12,71	24,90	23,54	21,49	19,21
Hırvatistan		16,06	11,62	16,17	13,10	11,21	8,85
Macaristan		6,56	11,17	6,81	5,11	4,16	3,66
İrlanda		4,32	14,53	9,90	8,37	6,71	5,69
İtalya		10,84	8,36	11,90	11,69	11,21	10,20
Litvanya		15,93	17,81	9,12	7,86	7,07	6,01
Lüksemburg		2,35	4,36	6,67	6,29	5,52	5,47
Malta		6,32	6,85	5,39	4,70	4,57	4,58
Hollanda		2,72	4,45	6,87	6,01	4,84	3,88
Polonya		16,31	9,64	7,50	6,16	4,89	3,67
Portekiz		3,81	10,77	12,44	11,07	8,87	6,86
Romanya		6,97	6,96	6,81	5,90	4,93	4,30
Slovakya		19,06	14,38	11,48	9,67	8,13	6,76
Slovenya		6,92	7,24	8,96	8,00	6,56	5,51
İsveç		5,47	8,61	7,43	6,99	6,72	6,44
Avrupa Birliği Ortalama		8,98	9,72	9,62	8,64	7,57	6,60
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı	3,30	4,50	4,60	4,50	4,40	4,42
Hindistan		2,73	2,44	2,78	2,73	2,56	2,55
Kazakistan		12,75	5,77	4,93	4,96	4,90	4,89
Kırgızistan		7,54	8,64	7,56	7,21	6,89	7,17
Pakistan		0,74	0,65	3,57	3,44	3,18	3,04
Rusya		10,58	7,37	5,57	5,56	5,21	4,74
Tacikistan		14,61	11,63	11,35	10,99	10,74	10,92
Özbekistan		12,12	5,36	5,15	5,16	4,97	5,22
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		8,05	5,80	5,69	5,57	5,36	5,37
T÷rkiye		6,49	10,66	10,24	10,84	10,82	10,90

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 8’de Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin işsizlik oranları yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin işsizlik oranı 2018 yılında yüzde 6,6’dır. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Yunanistan, İspanya ve İtalya’dır. Çekya, Almanya ve Macaristan ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise işsizlik oranı 2018 yılında yüzde 5,37’dir. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Tacikistan ve Kırgızistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Pakistan ve Hindistan’dır. Türkiye’nin ise 2018 yılındaki işsizlik oranı yüzde 10,9’dur.

Şekil 10. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin işsizlik oranları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

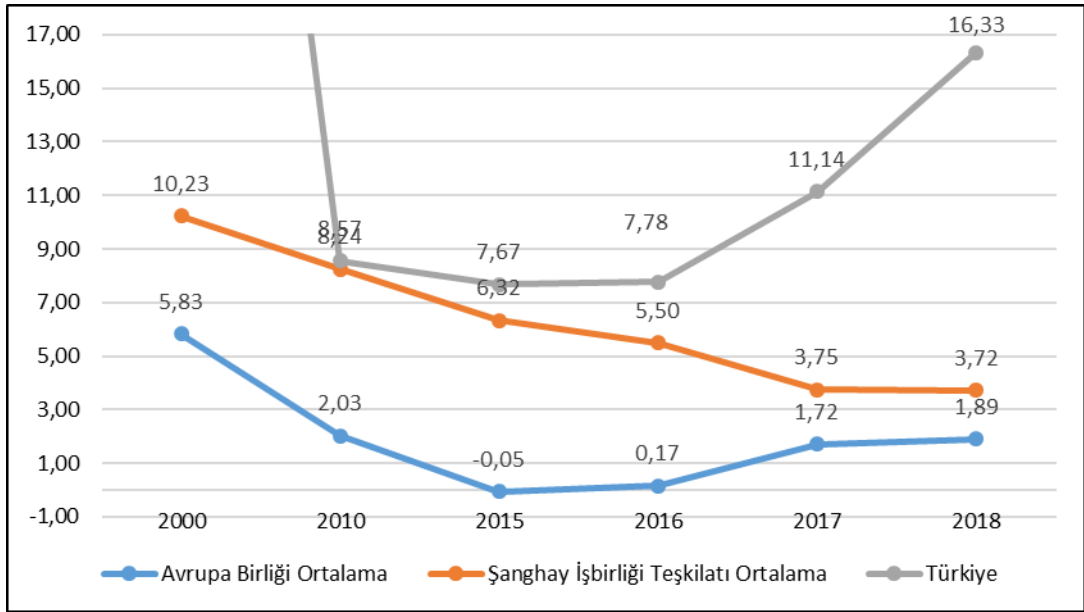
Şekil 10’daki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin işsizlik oranları yıllara göre sunulmuştur. Buna göre Türkiye’nin işsizlik oranı hem Avrupa Birliği ortalamasının hem de Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalamasının çok üzerindedir. 2000’li yıllarda işsizlik oranı Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ortalamasının gerisinde olmasına rağmen, 2000’li yıllardan sonra aradaki fark Türkiye’nin aleyhine bir şekilde kapanmıştır.

Tablo 9. Avrupa Birliği ÷lkeleri, Şanghay İŞbirliği Teşkilatı ÷lkeleri ve T÷rkiye'nin enflasyon oranları (2000-2018)

÷lke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	2,34	1,81	0,90	0,89	2,08	2,00
Belçika		2,54	2,19	0,56	1,97	2,13	2,05
Bulgaristan		10,32	2,44	-0,10	-0,80	2,06	2,81
Güney Kıbrıs							
Çekya		3,78	1,47	0,31	0,68	2,45	2,15
Almanya		1,44	1,10	0,51	0,49	1,51	1,73
Danimarka		2,90	2,31	0,45	0,25	1,15	0,81
İspanya		3,43	1,80	-0,50	-0,20	1,96	1,68
Estonya		4,02	2,97	-0,49	0,15	3,42	3,44
Finlandiya		3,04	1,18	-0,21	0,36	0,75	1,08
Fransa		1,68	1,53	0,04	0,18	1,03	1,85
Birleşik Krallık		1,18	2,49	0,37	1,01	2,56	2,29
Yunanistan		3,15	4,71	-1,74	-0,83	1,12	0,63
Hırvatistan		4,61	1,03	-0,46	-1,13	1,13	1,50
Macaristan		9,80	4,86	-0,06	0,39	2,35	2,85
İrlanda		5,59	-0,92	-0,29	0,01	0,34	0,49
İtalya		2,54	1,53	0,04	-0,09	1,23	1,14
Litvanya		0,98	1,32	-0,88	0,91	3,72	2,70
Lüksemburg		3,15	2,27	0,47	0,29	1,73	1,53
Malta		2,37	1,52	1,10	0,64	1,36	1,16
Hollanda		2,36	1,28	0,60	0,32	1,38	1,70
Polonya		9,90	2,58	-0,87	-0,66	2,08	1,81
Portekiz		2,85	1,40	0,49	0,61	1,37	0,99
Romanya		45,67	6,09	-0,59	-1,54	1,34	4,63
Slovakya		12,04	0,96	-0,33	-0,52	1,31	2,51
Slovenya		8,91	1,80	-0,53	-0,05	1,43	1,74
İsveç		0,90	1,16	-0,05	0,98	1,79	1,95
Avrupa Birliği Ortalama		5,83	2,03	-0,05	0,17	1,72	1,89
Çin	Şanghay İŞbirliği Teşkilatı	0,35	3,18	1,44	2,00	1,59	2,07
Hindistan		4,01	11,99	5,87	4,94	2,49	4,86
Kazakistan		13,18	7,40	6,68	14,36	7,44	
Kırgızistan		18,70	7,97	6,50	0,39	3,18	
Pakistan		4,37	13,88	2,53	3,77	4,09	5,08
Rusya		20,80	6,85	15,53	7,04	3,68	2,88
Tacikistan			6,42	5,71	6,00		
Özbekistan							
Şanghay İŞbirliği Teşkilatı Ortalama		10,23	8,24	6,32	5,50	3,75	3,72
T÷rkiye		54,92	8,57	7,67	7,78	11,14	16,33

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 9’da Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin enflasyon oranları yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin enflasyon oranı 2018 yılında yüzde 1,89’dur. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Romanya, Estonya ve Macaristan’dır. İrlanda, Yunanistan ve Danimarka ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise enflasyon oranı 2018 yılında yüzde 3,72’dir. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Pakistan ve Hindistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Çin ve Rusya’dır. Türkiye’nin ise 2018 yılındaki enflasyon oranı yüzde 16,33’tür.

Şekil 11. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin enflasyon oranları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

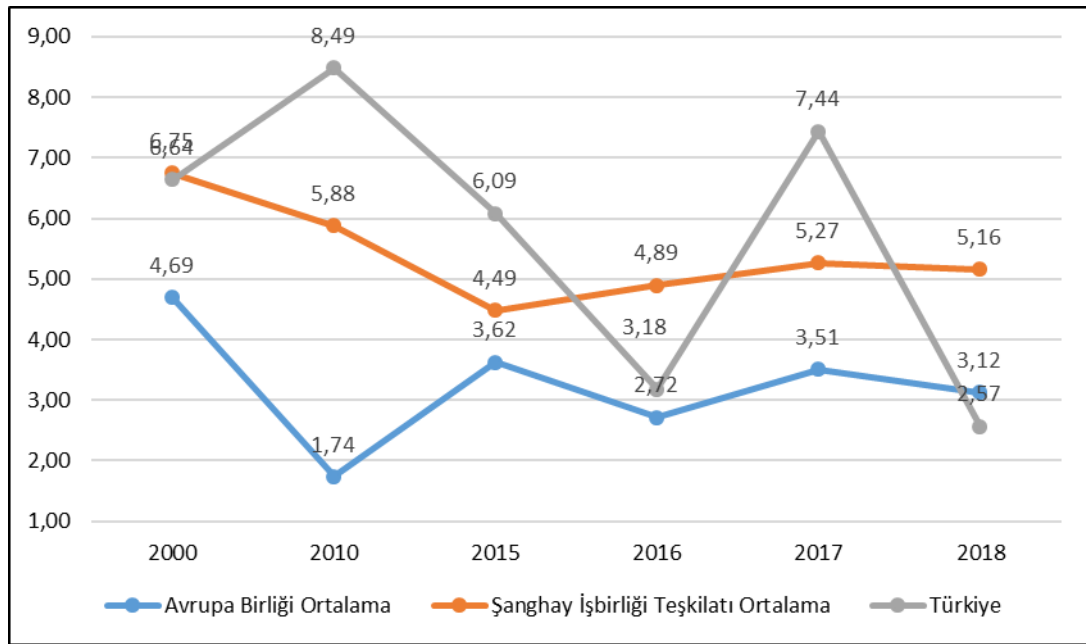
Şekil 11’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin enflasyon oranları yıllara göre sunulmuştur. Buna göre Türkiye’nin enflasyon oranı hem Avrupa Birliği ortalamasının hem de Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalamasının çok üzerindedir. 2010 yılında Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalamasına yakın olan Türkiye enflasyon oranı 2016 yılından sonra yükselişe geçmiştir. Ayrıca Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalama enflasyon oranında 2000 yılından itibaren düzenli düşüş gözlemlenmekte, buna karşılık 2015 yılından sonra Avrupa Birliği ortalama enflasyon oranında artış gözlemlenmektedir.

Tablo 10. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin GSYH artış oranları (2000-2018)

Ülke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Avusturya	Avrupa Birliği	3,38	1,84	1,14	2,04	2,55	2,73
Belçika		3,63	2,74	1,74	1,45	1,73	1,44
Bulgaristan		4,77	1,32	3,47	3,94	3,81	3,08
Güney Kıbrıs		5,97	1,34	1,96	4,81	4,47	3,88
Çekya		4,27	2,27	5,31	2,45	4,35	2,96
Almanya		2,96	4,08	1,74	2,24	2,16	1,43
Danimarka		3,75	1,87	2,34	2,40	2,26	1,49
İspanya		5,29	0,01	3,64	3,17	2,98	2,58
Estonya		10,57	2,26	1,90	3,49	4,86	3,87
Finlandiya		5,63	2,99	0,50	2,77	3,04	1,66
Fransa		3,92	1,95	1,11	1,10	2,26	1,72
Birleşik Krallık		3,45	1,71	2,35	1,79	1,82	1,40
Yunanistan		3,92	-5,48	-0,44	-0,19	1,51	1,93
Hırvatistan		3,77	-1,47	2,40	3,54	2,92	2,63
Macaristan		4,21	0,66	3,54	2,28	4,14	4,94
İrlanda		9,45	1,81	25,16	3,68	8,15	8,17
İtalya		3,71	1,69	0,92	1,12	1,68	0,86
Litvanya		3,83	1,64	2,02	2,35	4,14	3,49
Lüksemburg		8,24	4,86	3,92	2,41	1,55	2,60
Malta		6,77	3,54	10,66	5,70	6,71	6,55
Hollanda		4,20	1,34	1,96	2,19	2,91	2,60
Polonya		4,56	3,61	3,84	3,06	4,81	5,15
Portekiz		3,79	1,90	1,82	1,93	2,80	2,14
Romanya		2,46	-3,90	3,87	4,80	6,99	4,10
Slovakya		1,21	5,04	4,17	3,13	3,19	4,11
Slovenya		4,16	1,24	2,30	3,07	4,88	4,49
İsveç		4,75	5,99	4,46	2,68	2,10	2,36
Avrupa Birliği Ortalama		4,69	1,74	3,62	2,72	3,51	3,12
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	8,49	10,64	6,91	6,74	6,76	6,60
Hindistan		3,84	8,50	8,00	8,17	7,17	6,98
Kazakistan		9,80	7,30	1,20	1,10	4,10	4,10
Kırgızistan		5,43	-0,47	3,90	4,30	4,70	3,50
Pakistan		4,26	1,61	4,73	5,53	5,70	5,43
Rusya		10,00	4,50	-2,31	0,33	1,63	2,25
Tacikistan		8,32	6,52	6,01	6,87	7,62	7,30
Özbekistan		3,84	8,48	7,45	6,09	4,46	5,13
Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ortalama		6,75	5,88	4,49	4,89	5,27	5,16
Türkiye		6,64	8,49	6,09	3,18	7,44	2,57

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 10’da Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH artış oranları yüzde olarak verilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği’nin GSYH artış oranı 2018 yılında yüzde 3,12’dir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler İrlanda, Malta ve Polonya’dır. İtalya, Birleşik Krallık ve Almanya ise en düşük orana sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın ise GSYH artış oranı 2018 yılında yüzde 5,16’dır. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Tacikistan ve Hindistan’dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Kırgızistan ve Rusya’dır. Türkiye’nin ise 2018 yılındaki GSYH artış oranı yüzde 2,57’dir.

Şekil 12. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin GSYH artış oranları grafiği (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Şekil 12’deki grafikte Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye’nin GSYH artış oranları yıllara göre sunulmuştur. Buna göre Türkiye’nin GSYH artış oranı hem Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın üzerinde seyretmektedir. Ancak 2018 yılında bu oran Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalamasının gerisinde kalmıştır. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ise GSYH artış oranında sürekli olarak Avrupa Birliği ortalaması üzerindedir.

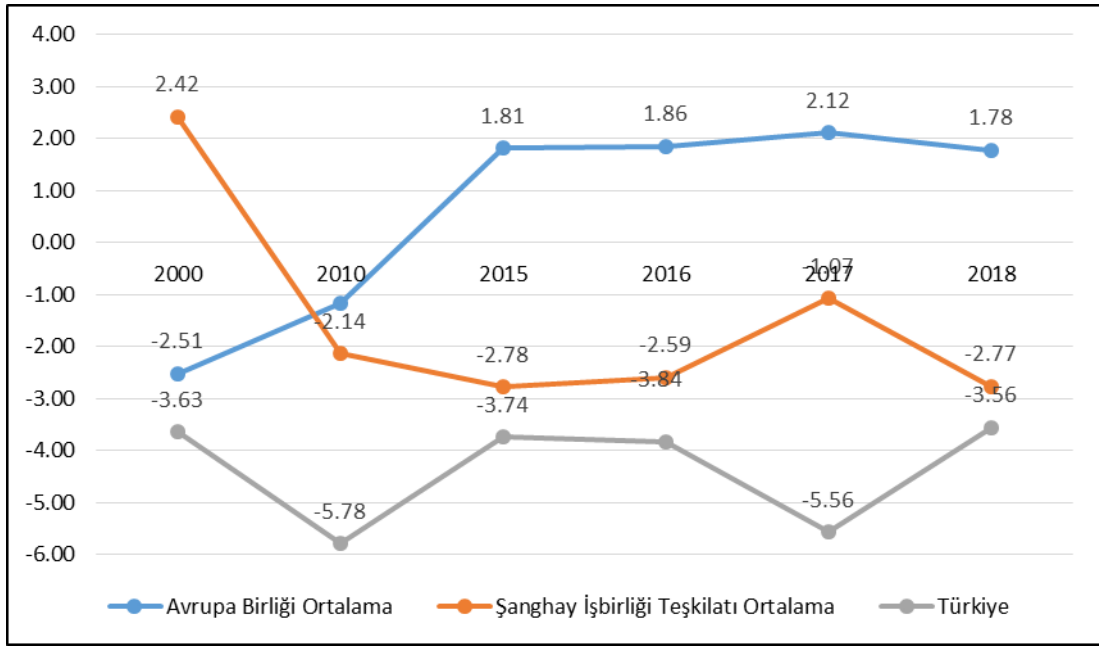

Tablo 11. Avrupa Birliği ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin cari dengesinin GSYH payı (2000-2018)

Ülke	Örgüt	2000	2010	2015	2016	2017	2018	
Avusturya	Avrupa Birliği		2.93	1.74	2.47	1.92	2.37	
Belçika			1.65	-1.03	-0.60	0.72	-1.28	
Bulgaristan			-5.35	-1.91	-0.04	2.65	3.17	4.54
Güney Kıbrıs			-4.89	-11.37	-1.42	-4.96	-8.37	-6.88
Çekya			-4.36	-3.54	0.25	1.55	1.46	0.35
Almanya			-1.74	5.74	8.52	8.40	8.02	7.29
Danimarka			1.38	6.54	8.24	7.92	7.96	5.67
İspanya			-4.43	-3.94	1.15	2.25	1.90	0.90
Estonya			-5.26	1.76	1.83	1.98	3.23	1.89
Finlandiya			8.38	1.13	-0.72	-0.75	-0.69	-1.63
Fransa			1.18	-0.83	-0.37	-0.49	-0.64	-0.68
Birleşik Krallık			-2.40	-3.39	-4.91	-5.27	-3.33	-3.85
Yunanistan			-7.54	-10.11	-0.82	-1.67	-1.64	-2.92
Hırvatistan			-2.31	-1.49	5.03	2.69	5.43	2.40
Macaristan			-8.45	0.26	2.73	6.16	2.75	0.40
İrlanda				1.04	10.87	4.77	1.01	10.69
İtalya			0.06	-3.43	1.33	2.54	2.65	2.44
Litvanya			-5.85	-1.31	-2.28	-0.80	0.97	1.53
Lüksemburg			11.75	6.74	5.16	5.11	4.92	4.88
Malta			-11.16	-4.80	2.81	3.80	10.55	9.86
Hollanda			1.74	7.30	6.34	8.03	10.84	10.84
Polonya			-6.02	-5.40	-0.56	-0.52	0.11	-0.56
Portekiz			-10.86	-10.16	0.12	0.58	0.53	-0.63
Romanya			-3.64	-5.10	-1.21	-2.10	-3.20	-4.49
Slovakya		-2.38	-4.70	-1.72	-2.14	-2.03	-2.45	
Slovenya		-2.69	-0.74	3.82	4.83	6.17	5.67	
İsveç		4.49	5.97	4.15	3.75	2.80	1.72	
Avrupa Birliği Ortalama		-2.51	-1.15	1.81	1.86	2.12	1.78	
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	1.69	3.91	2.76	1.82	1.61	0.36	
Hindistan		-0.98	-3.25	-1.07	-0.53	-1.44	-2.41	
Kazakistan		2.00	0.94	-3.26	-5.92	-3.13	-0.03	
Kırgızistan		-5.55	-9.90	-15.76	-11.63	-6.81	-8.65	
Pakistan		-0.11	-0.76	-1.03	-2.55	-5.55	-6.14	
Rusya		17.47	4.42	4.97	1.91	2.05	6.84	
Tacikistan			-10.30	-6.07	-4.18	2.22	-5.03	
Özbekistan					0.36	2.50	-7.08	
Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ortalama		2.42	-2.14	-2.78	-2.59	-1.07	-2.77	
Türkiye		-3.63	-5.78	-3.74	-3.84	-5.56	-3.56	

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Tablo 11'e göre Avrupa Birliği'nin cari dengesinin GSYH payı yüzde 2018 yılında yüzde 1,78'dir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Hollanda, İrlanda ve Malta'dır. Güney Kıbrıs, Birleşik Krallık ve Yunanistan ise en düşük paya sahip ülkelerdendir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın cari dengesinin GSYH payı 2018 yılında yüzde -2,77'dir. En yüksek orana sahip Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ise Çin ve Rusya'dır. En düşük paya sahip ülkeler ise Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Türkiye'nin 2018 yılındaki cari dengesinin GSYH payı ise yüzde -3,56'dır.

Şekil 13. Avrupa Birliği Ülkeleri, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin cari dengesinin GSYH payı (2000-2018)

(Kaynak: Dünya Bankası, 2019)

Şekil 13'deki grafiğe göre Türkiye'nin sürekli cari açık verdiği görülürken, Şangay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin 2010 yılından sonra cari açık verdiği görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ise 2010 yılından sonra cari fazla vermeye başlamıştır. Bu durum sonucunda Avrupa Birliği ve Şangay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri arasındaki fark artış göstermiştir.

Türkiye'nin ihracat yaptığı ilk 20 ülke incelendiğinde ise, Avrupa Birliği ülkelerinin yoğunluğu ön plandadır.

Tablo 12. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk 20 ülke (bin dolar)

Ülkeler	Blok	2018	2017	2016
Toplam		167.920.613	156.992.940	142.529.584
Almanya	Avrupa Birliği	16.136.905	15.118.910	13.998.653
Birleşik Krallık	Avrupa Birliği	11.106.981	9.603.189	11.685.790
İtalya	Avrupa Birliği	9.560.164	8.473.471	7.580.837
İrak		8.346.026	9.054.612	7.636.670
ABD		8.304.649	8.654.268	6.623.347
İspanya	Avrupa Birliği	7.708.391	6.302.135	4.988.483
Fransa	Avrupa Birliği	7.287.093	6.584.199	6.022.485
Hollanda	Avrupa Birliği	4.760.562	3.864.486	3.589.432
Belçika	Avrupa Birliği	3.950.933	3.151.422	2.548.240
İsrail		3.894.499	3.407.436	2.955.545
Romanya	Avrupa Birliği	3.867.040	3.139.188	2.671.249
Rusya Federasyonu	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	3.399.662	2.734.316	1.732.954
Polonya	Avrupa Birliği	3.346.059	3.070.758	2.650.505
BAE		3.137.497	9.184.157	5.406.993
Mısır		3.053.535	2.360.734	2.732.926
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	2.912.538	2.936.262	2.328.044
Bulgaristan	Avrupa Birliği	2.669.699	2.803.182	2.383.500
Suudi Arabistan		2.636.000	2.734.522	3.172.081
İran		2.392.778	3.259.270	4.966.176
Yunanistan	Avrupa Birliği	2.086.693	1.662.638	1.427.206

(Kaynak: TÜİK, 2019)

Türkiye ihracatının yarısına yakını Avrupa Birliği ülkelerine yapmaktadır. Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve İspanya, Türkiye'nin ihracat yaptığı başlıca ülkelerdendir. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkeler arasından en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler ise Rusya ve Çin'dir.

Türkiye'nin ithalat yaptığı ilk 20 ülke incelendiğinde ise, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin yoğunluğu ön plandadır.

Tablo 13. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk 20 ülke (bin dolar)

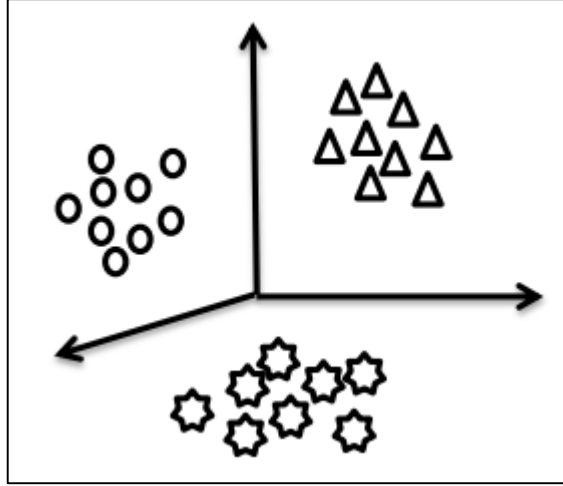
Ülkeler	Blok	2018	2017	2016
Toplam		223.047.094	233.799.651	198.618.235
Rusya Federasyonu	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	21.989.574	19.514.094	15.162.386
Çin	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	20.719.046	23.370.620	25.441.433
Almanya	Avrupa Birliği	20.407.264	21.301.869	21.474.989
ABD		12.377.681	11.951.744	10.867.793
İtalya	Avrupa Birliği	10.154.156	11.304.715	10.218.387
Hindistan	Şanghay İşbirliği Teşkilatı	7.534.558	6.216.639	5.757.246
Birleşik Krallık	Avrupa Birliği	7.446.107	6.548.620	5.320.237
Fransa	Avrupa Birliği	7.413.025	8.070.897	7.364.715
İran		6.931.258	7.492.104	4.699.777
Güney Kore		6.343.174	6.608.874	6.384.242
İspanya	Avrupa Birliği	5.492.456	6.372.911	5.679.305
Japonya		4.124.170	4.281.472	3.943.604
BAE		3.780.736	5.546.921	3.701.153
Belçika	Avrupa Birliği	3.571.445	3.728.941	3.200.764
Hollanda	Avrupa Birliği	3.304.668	3.747.619	3.000.336
Brezilya		3.257.706	2.544.928	1.788.012
Polonya	Avrupa Birliği	3.101.678	3.445.906	3.244.193
İsviçre		2.816.560	6.899.988	2.502.961
Çekya	Avrupa Birliği	2.650.303	2.828.107	2.561.652
Ukrayna		2.645.479	2.817.133	2.547.636

(Kaynak: TÜİK, 2019)

Türkiye ithalatının dörtte birini Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapmaktadır. Rusya ve Çin, Türkiye'nin başlıca ithalat yaptığı Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerindedir. Türkiye'nin ithalat yaptığı başlıca Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ise, Almanya ve İtalya'dır.

4.4. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi çok değişkenli analiz tekniklerinden birisidir. En basit anlamıyla kümeleme analizi nesnelere özelliklerine göre gruplandırmak anlamına gelmektedir. Kümeleme analizinde amaç daha önceden herhangi bir gruplandırmaya maruz kalmamış verileri gruplandırmak ve bu sayede analizlerde kolaylık sağlamaktır (Kalaycı, 2010, s.349).

Şekil 14. Kümeleme analizinin yapısı

Kümeleme analizi kapsamında araştırmada yer alan birimlerin her biri diğer birimlerle karşılaştırılmaktadır. Bu kapsamda birbirine benzeyen tüm birimler benzer küme içerisine alınarak sınıflandırılır. Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi analiz sonucunda ortaya çıkmış olan tüm kümelerin kendi içerisinde birbirine yakın ancak diğer kümelerden farklı olması beklenmektedir (Kalaycı, 2010, s.349).

Kümeleme analizinin en doğru sonucu verebilmesi için birimlerin eksik olmaması gerekmektedir. Eksik birimlerin ait olduğu veriler analiz dışı tutulmakta, bu durum da kümeleme analizinin doğru yapılmamasına neden olmaktadır (Kurtuluş, 2004, s.409).

Kümeleme analizinin birinci aşamasında veriler girilerek uzaklıklar matrisi oluşturulmaktadır. Ardından uygun kümeleme yöntemi tespit edilmektedir. Son aşamada ise kümeleme analizi ile ortaya çıkmış olan sonuçlar değerlendirilmektedir (Kurtuluş, 2004, s.409).

Kümeleme analizinin temel mantığı nesnelerin birbiri ile benzerlik ve uzaklıklarını tespit etmektir. Bu sayede nesnelerin birbiri arasındaki ilişkisinin boyutu da tespit edilmektedir. Kümeleme analizinde çeşitli benzerlik ve uzaklık tekniklerinden yararlanılmaktadır. Bu teknikler verilerin türüne göre değişmektedir. Nicel veriler için kullanılan teknikler Minkowski tekniği, Manhattan City-Block tekniği, Öklid tekniği ve Mahalanobis tekniğidir (Yaz, 2014, s.5), s.

Minkowski tekniğinde hesaplama aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

x_i ve x_j nesneleri arasındaki uzaklık eğer $d_{ij} = d(x_i, x_j)$ ise:

$$d_{\lambda}(x_i, x_j) = [\sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}|^{\lambda}]^{1/\lambda}; \lambda \geq 1$$

Manhattan City-Block tekniğinde ise hesaplama aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

x_i ve x_j nesneleri arasındaki uzaklık eğer $d_{ij} = d(x_i, x_j)$ ise:

$$d_1(x_i, x_j) = \sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}|; \lambda = 1$$

En sık kullanılan tekniklerden olan Öklid tekniğinde ise hesaplama aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

x_i ve x_j nesneleri arasındaki uzaklık eğer $d_{ij} = d(x_i, x_j)$ ise:

$$d_2(x_i, x_j) = [\sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}|^2]^{1/2}; \lambda = 2$$

Mahalanobis tekniğinde ise hesaplama aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

x_i ve x_j nesneleri arasındaki uzaklık eğer $d_{ij} = d(x_i, x_j)$ ise:

$$d(x_i, x_j) = D_2 = (x_i - x_j)' S^{-1} (x_i - x_j)$$

4.4.1. Hiyerarşik Kümeleme Yöntemi

Kümeleme analizindeki iki yöntemden birisi olan hiyerarşik kümeleme yöntemi en sık kullanılan kümeleme yöntemidir. Hiyerarşik kümeleme analizinde birimler farklı kombinasyonlarda bir araya getirilmekte ve bu sayede birbirini takip eden kümeler oluşturulmaktadır. Bu oluşturulan kümelere ait birimlerin kümeye olan uzaklık ve benzerlikleri hesaplanmakta ve her bir birimin ait olduğu küme tespit edilmektedir (Yaz, 2014, s.9).

Hiyerarşik kümeleme yönteminde tüm birimler tek bir kümedeymiş gibi dikkate alınır. Ardından bu kümeden farklı olan birimler teker teker kümeden ayrılmakta ve bu birimler farklı bir küme oluşturmaktadır. Hiyerarşik kümeleme yönteminde kaç kümenin oluşacağı seçilen yönteme bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu yöntemler tek bağıntı yöntemi, tam bağıntı yöntemi, ortalama bağıntı yöntemi, Ward yöntemi ve merkezi yöntemdir (Yaz, 2014, s.9).

Tek bağıntı yöntemi, öncelikle birbirine en yakın iki birim tespit etmektedir. Bu iki en yakın birim ana kümeyi oluşturmaktadır. Ardından birbirine yakın başka iki birim tespit ederek kümeyi büyütmektedir (Alpar, 2011, s.314).

Tam bağıntı yöntemi ise, tek bağıntı yönteminden farklı olarak birbirine en uzakta olan birimleri tespit ederek işe başlamaktadır. Ardından birbirine uzak başka iki birim tespit ederek kümeleme analizini sürdürmektedir (Alpar, 2011, s.314).

Ward veya varyans yönteminde ise, bir küme ortasındaki birimin, kümedeki diğer birimlerden uzaklığı dikkate alınmaktadır. Bu uzaklık varyans olarak ölçülmekte ve hesaplanmaktadır (Alpar, 2011, s.314).

4.4.2. Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Yöntemi

Kümeleme analizindeki iki yöntemden diğeri olan hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminde küme sayısı önceden belirlenmiştir. Bu sayı araştırmacı tarafından analiz öncesinde dikkate alınmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde kümeleme yapılması rastgele olabilir. Bu kapsamda bir küme belirleme yöntemi tespit edilerek, birimlerin hangi kümelere girmesi gerektiğine karar verilir. Hiyerarşik olmayan kümeleme tekniklerinden en sık kullanılan yöntem ve en çok olabilirlik yöntemidir (Yaz, 2014, s.10).

K tekniğinde öncelikle araştırmacı tarafından küme sayısı belirlenmekte olup, her kümeyle örnek birer birim yerleştirilmektedir. Bu örnek birime göre de diğer birimler kümelere gönderilmektedir. İşlem hiçbir birim kalmamasına kadar devam etmektedir (Alpar, 2011, s.314).

En çok olabilirlik yönteminde ise, yine k tekniğindeki gibi öncelikle küme sayısı tespit edilmektedir. Her bir birim bu tespit edilmiş olan kümelere en yüksek olabilirlik değeri sağlayacak şekilde atılmaktadır (Alpar, 2011, s.314).

4.5. Literatür İncelemesi

Ekonomik entegrasyon birçok araştırmacı tarafından ele alınmış bir konudur. Ancak bu kısımda kümeleme analizi yapılmış olan ekonomik entegrasyon çalışmaları incelenmiştir.

2006 yılında Turanlı, Özden ve Türedi tarafından yapılan bir çalışmada, Avrupa Birliği üye ülkeleri ekonomik güç bakımından incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Analiz için kümeleme analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Avrupa Birliği ülkeleri ekonomik güçlerine göre iki kümeye ayrılmış, Türkiye'nin AB'nin güçlü ülkeleri Almanya, Fransa gibi ülkelerle değil de Hırvatistan, Yunanistan gibi ülkelerle grup oluşturduğu tespit edilmiştir (Turanlı, Özden ve Türedi, 2006).

2013 yılında Özbek ve Atik ise, Türkiye'ye ait inovasyon verileri kullanarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleriyle inovasyon alanında karşılaştırmasını yapmıştır. Karşılaştırma için kümeleme analizini tercih eden Özbek ve Atik alışmaları sonucunda ülkeler 4 kümeye ayrılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye Bulgaristan, Çekya, İtalya, Letonya ve Hırvatistan ile birlikte üçüncü kümede yer almıştır (Özbek ve Atik, 2013).

2013 yılında yapılan bir başka çalışmada ise Kaya ve Türkmen, 23 farklı gelişmekte olan ülkeyi kümeleme analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırma kapsamında 23 ülkenin kriz dönemlerinde gösterdiği tepkilerin benzerliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin Uruguay ve Kosta Rika'nın küme oluşturduğu ve benzer tepkiler verdiği tespit edilmiştir (Kaya ve Türkmen, 2013).

2014 yılında Kangallı, Uyar ve Buyrukoğlu tarafından yapılan çalışmada, OECD üyesi ülkelerdeki ekonomik özgürlük düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma için kümeleme analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre OECD ülkeleri üç kümeye ayrılmıştır (Kangallı, Uyar ve Buyrukoğlu, 2014).

Gezer, Uzgören ve Eevli tarafından 2015 yılında yapılan bir kümeleme analizinde, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye, Ar-Ge yatırımları açısından incelenmiştir. Bu araştırma ile beş küme tespit edilmiştir. Türkiye'nin Romanya, İtalya ve Yunanistan ile bir küme oluşturduğu tespit edilmiştir (Gezer, Uzgören ve Eevli, 2015).

2016 yılında Turan, Özarı ve Demir tarafından yapılan çalışmada ise, Ortadoğu ülkelerinin ekonomiye bakış açıları ele alınmıştır. Bu kapsamda k-ortalama tekniği ile hiyerarşik olmayan kümeleme analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre,

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine ekonomiye bakış açısından benzer yapıda olduğu tespit edilmiştir (Turan, Özarı ve Demir, 2016).

Ertaş ve Atik tarafından 2016 yılında yapılan bir çalışmada, ülkelerin kalkınma düzeyleri karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında kümeleme yöntemi kullanılmış olup, çalışma sonucunda 2 ile 7 arasında kümeler oluşturulmuştur. Türkiye ise diğer ülkelere farklı olarak tek başına bir kümede yer almıştır (Ertaş ve Atik, 2016).

2017 yılında Çakmak tarafından yapılmış olan çalışmada, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (OATC) ile Türkiye arasında kurulacak bir ekonomik entegrasyon kümeleme analizi ile ele alınmıştır. Araştırma kapsamında ticaret yoğunluğu indeksine göre bir kümeleme analizi çalışması yapılmıştır. Araştırma ile, OATC ile Türkiye'nin kuracağı olası bir ekonomik entegrasyonun başarılı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Çakmak, 2017).

Çalışır ve Şensoy tarafından 2018 yılında yapılan bir çalışmada ise, Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile ekonomik entegrasyon ilişkisi incelenmiştir. Bu kapsamda hiyerarşik kümeleme analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin ekonomik göstergelerinin, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomik verileriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Çalışır ve Şensoy, 2018).

4.6. Kümeleme Analizi Bulguları

Aşağıdaki bölümlerde kümeleme analizine ait sonuçlar sunulmuştur. Araştırma kapsamında 10 ekonomik ve dış ticaret değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkenlerden sekiz tanesi ekonomik veri iken, iki tanesi dış ticaret verisidir. Bu değişkenler aşağıdaki gibidir:

- X1, s.GSYH'da tarımın payı (%)
- X2, s.GSYH'da sanayinin payı (%)
- X3, s.GSYH'da hizmetin payı (%)
- X4, s.GSYH'da sabit sermaye yatırımlarının payı (%)
- X5, s.GSYH'da ihracatın payı (%)
- X6, s.GSYH'da ithalatın payı (%)
- X7, s.GSYH'da cari denge payı (%)
- X8, s.İşsizlik oranı (%)
- X9, s.Enflasyon oranı (%)

- X10, s.GSYH büyüme oranı (%)

Araştırma kapsamında yukarıda söz edilen 10 ekonomik ve dış ticaret göstergesine ve 36 ülkeye ilişkin veriler kümeleme analizi yöntemiyle gruplandırılmıştır. Analizlerde dikkate alınan veriler 2018 yılına ait verilerdir. 2018 yılının tercih edilmesinin en önemli nedeni, ülkelerin güncel durumuna göre karar verebilmektir. Araştırma kapsamında uzaklık matrisi hesabında hiyerarşik kümeleme hesabından Ward yöntemi tercih edilmiştir.

Analizde kullanılan ülkelere ait gözlem numaraları aşağıdaki gibidir:

Avrupa Birliği ülkeleri analizi için:

- Avusturya
- Belçika
- Bulgaristan
- Güney Kıbrıs
- Çekya
- Almanya
- Danimarka
- İspanya
- Estonya
- Finlandiya
- Fransa
- Birleşik Krallık
- Yunanistan
- Hırvatistan
- Macaristan
- İrlanda
- İtalya
- Litvanya
- Lüksemburg
- Malta
- Hollanda

- Polonya
- Portekiz
- Romanya
- Slovakya
- Slovenya
- İsveç
- Türkiye

Şangay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri analizi için:

- Çin
- Hindistan
- Kazakistan
- Kırgızistan
- Pakistan
- Rusya
- Tacikistan
- Özbekistan
- Türkiye

Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ortak analizi için:

- Avusturya
- Belçika
- Bulgaristan
- Güney Kıbrıs
- Çekya
- Almanya
- Danimarka
- İspanya
- Estonya
- Finlandiya
- Fransa
- Birleşik Krallık

- Yunanistan
- Hırvatistan
- Macaristan
- İrlanda
- İtalya
- Litvanya
- Lüksemburg
- Malta
- Hollanda
- Polonya
- Portekiz
- Romanya
- Slovakya
- Slovenya
- İsveç
- Çin
- Hindistan
- Kazakistan
- Kırgızistan
- Pakistan
- Rusya
- Tacikistan
- Özbekistan
- Türkiye

Tablo 14. Analizde kullanılan değişkenler

Ülkeler	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
Avusturya	1,2	25,4	62,7	23,9	54,6	51,0	2,4	455,7	2,0	11,2
Belçika	0,7	19,6	68,8	24,0	87,9	87,7	-1,3	531,8	2,1	-64,1
Bulgaristan	3,6	23,8	59,2	19,0	64,5	63,7	4,5	65,1	2,8	2,6
Güney Kıbrıs	1,7	12,2	72,6	19,4	64,3	66,0	-6,9	24,5	-0,5	-0,3
Çekya	2,0	32,2	55,8	25,5	78,4	72,0	0,4	245,2	2,2	8,5
Almanya	0,7	28,0	61,5	20,8	47,0	40,2	7,3	3.996,8	1,7	105,3
Danimarka	1,0	20,6	65,0	22,4	54,5	49,5	5,7	352,1	0,8	5,4
İspanya	2,6	21,9	65,9	21,2	34,3	32,3	0,9	1.426,2	1,7	44,7
Estonya	2,2	24,8	59,9	23,9	75,2	71,7	1,9	30,3	3,4	1,2
Finlandiya1	2,5	24,6	59,2	22,7	39,2	39,8	-1,6	274,0	1,1	-4,9
Fransa	1,6	16,9	70,3	22,9	31,3	32,1	-0,7	2.777,5	1,9	59,8
Birleşik Krallık	0,6	18,0	70,5	17,0	29,9	31,4	-3,9	2.825,2	2,3	58,7
Yunanistan	3,7	15,3	68,1	11,1	36,1	36,4	-2,9	218,0	0,6	4,3
Hırvatistan	2,9	21,1	58,0	20,1	51,2	49,9	2,4	60,8	1,5	1,3
Macaristan	3,6	26,3	54,4	25,5	86,5	81,8	0,4	155,7	2,9	-72,8
İrlanda	0,9	36,8	55,8	23,4	122,3	89,2	10,7	382,5	0,5	64,5
İtalya	1,9	21,7	66,1	18,0	31,8	29,3	2,4	2.073,9	1,1	30,9
Litvanya	2,7	26,1	61,1	19,3	82,3	79,7	1,5	53,3	2,7	0,9
Lüksemburg	0,3	11,0	79,2	17,5	224,8	190,7	4,9	69,5	1,5	-5,6
Malta	0,9	12,0	75,0	18,8	144,6	123,2	9,9	14,5	1,2	4,8
Hollanda	1,6	17,9	69,9	20,4	84,3	73,3	10,8	913,7	1,7	-239,3
Polonya	2,4	29,6	56,4	18,2	55,3	51,9	-0,6	585,8	1,8	12,0
Portekiz	2,0	19,5	65,0	17,1	43,6	43,4	-0,6	238,0	1,0	4,9
Romanya	4,3	29,0	57,1	21,2	41,6	44,9	-4,5	239,6	4,6	6,9
Slovakya	3,0	31,3	55,5	22,0	97,3	95,1	-2,5	106,5	2,5	2,6
Slovenya	1,9	28,9	56,3	19,7	85,2	75,7	5,7	54,2	1,7	1,5
İsveç	1,0	22,6	64,8	25,5	47,0	43,9	1,7	551,0	2,0	4,6
Çin	7,2	40,7	52,2	42,6	19,5	18,7	0,4	13.608,2	2,1	203,5
Hindistan	14,5	27,0	49,0	28,9	19,7	23,4	-2,4	2.726,3	4,9	42,1
Kazakistan	4,2	34,1	54,5	21,9	34,4	26,3	0,0	170,5	7,4	0,2
Kırgızistan	11,6	27,5	49,8	31,2	32,7	68,4	-8,7	8,1	3,2	0,0
Pakistan	22,6	18,2	53,5	14,8	8,5	19,4	-6,1	312,6	5,1	2,4
Rusya	3,1	32,1	54,1	21,4	30,7	20,8	6,8	1.657,6	2,9	8,8
Tacikistan	21,2	27,0	41,4	26,6	15,7	40,9	-5,0	7,5	6,0	0,2
Özbekistan	28,8	28,4	31,6	29,8	29,1	38,7	-7,1	50,5	14,3	0,6
Türkiye	5,8	29,4	54,3	29,7	29,6	30,8	-3,6	766,5	16,3	13,0

4.6.1. Türkiye ve Avrupa Birliği Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları

Tablo 15. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin analiz özeti

Olay					
Geçerli		Kayıp		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
28	100,0	0	0,0	28	100,0

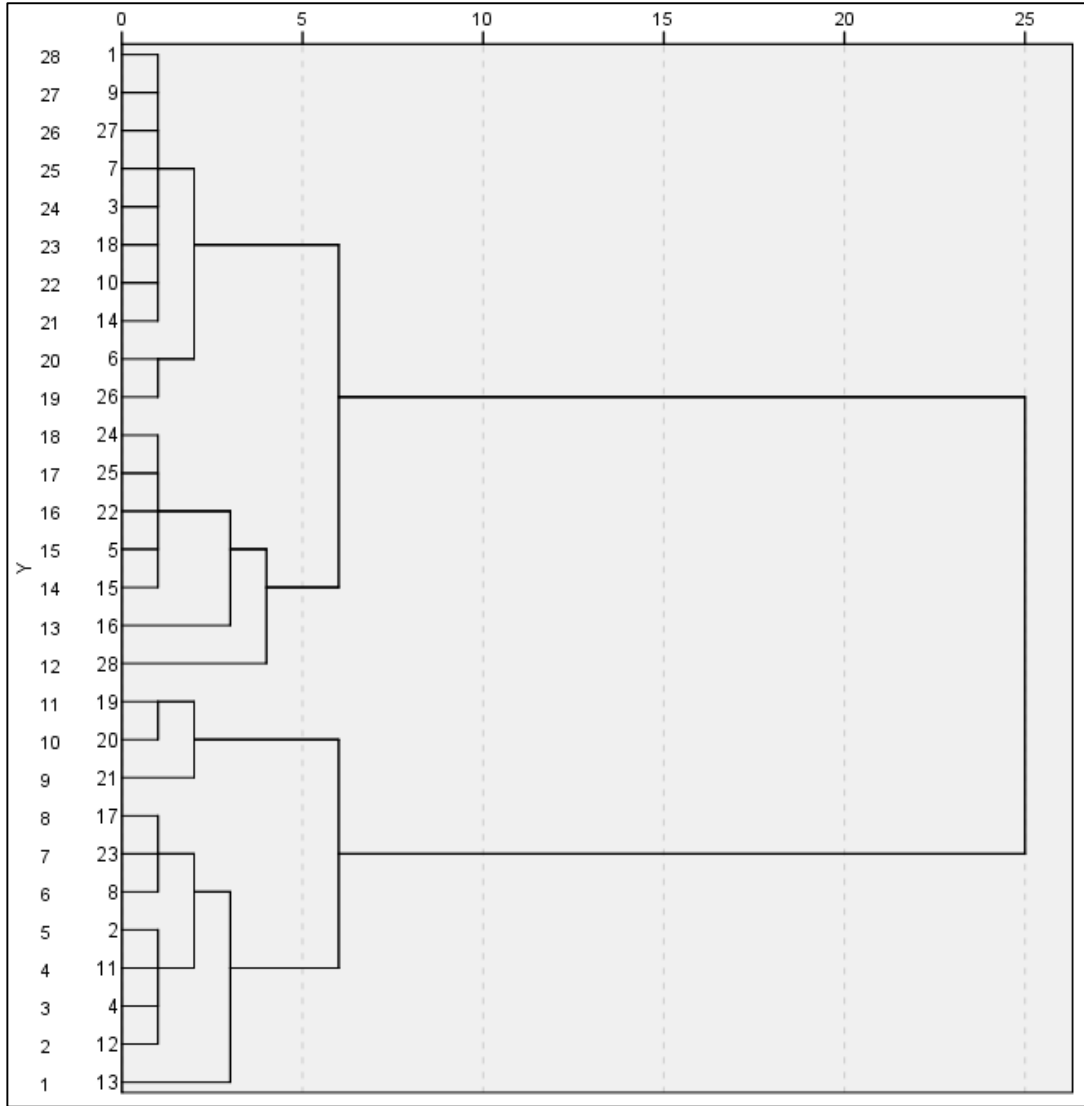
Tablo 15'de görüldüğü üzere 28 gözlemin tümü kullanılmış olup gözlem kaybı olmamıştır.

Tablo 16. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	1	9	6,727	0	0	6
2	3	18	16,456	0	0	11
3	2	11	26,683	0	0	17
4	24	25	39,250	0	0	8
5	17	23	53,779	0	0	15
6	1	27	70,092	1	0	13
7	10	14	89,248	0	0	11
8	22	24	109,138	0	4	16
9	5	15	131,920	0	0	16
10	6	26	155,757	0	0	20
11	3	10	185,124	2	7	18
12	19	20	216,054	0	0	19
13	1	7	248,172	6	0	18
14	4	12	291,157	0	0	17
15	8	17	335,156	0	5	21
16	5	22	382,837	9	8	23
17	2	4	448,859	3	14	21
18	1	3	516,433	13	11	20
19	19	21	593,918	12	0	26
20	1	6	679,450	18	10	25
21	2	8	817,554	17	15	22
22	2	13	1000,817	21	0	26
23	5	16	1187,746	16	0	24
24	5	28	1464,130	23	0	25
25	1	5	1823,626	20	24	27
26	2	19	2248,819	22	19	27
27	1	2	4000,842	25	26	0

Tablo 16'da kümeleme analizinin 27 aşaması olduğu görülmektedir. İlk satır ilk aşamayı göstermekte olup 1. gözlem ile (Avusturya) ve 9. gözlem (Estonya) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kümeleme analizinde ilk birleştirilecek ülkeler Avusturya ve Estonya olmaktadır. İkinci satırda ise 3. (Bulgaristan) ve 18. (Litvanya) ülkelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci aşamada yeni bir küme oluşturacak ülkeler Bulgaristan ve Litvanya'dır. 6. aşamaya kadar ülkeler farklı kümelerde yer

almaktadır. Ancak 6. aşamada 27. gözlemin (İsveç), 1. gözlemle (Avusturya) aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden 1. gözlem (Avusturya), 9. gözlem (Estonya) ve 27. gözlem (İsveç) bir küme oluşturmaktadır. Bu şekilde analiz 27. aşamaya kadar devam etmiş olup, aşağıdaki ağaç grafiğine benzer bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 15. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği

Şekil 15'deki ağaç grafiğine göre, sonuçlar dört küme içerisinde yer almalıdır. Birinci kümede Avusturya, Estonya, İsveç, Danimarka, Bulgaristan, Litvanya, Finlandiya, Hırvatistan, Almanya ve Slovenya yer alırken, ikinci kümede Romanya, Slovakya,

Polonya, Çekya, Macaristan, İrlanda ve Türkiye yer almaktadır. Üçüncü kümede Lüksemburg, Malta ve Hollanda yer alırken, dördüncü kümede İtalya, Portekiz, İspanya, Belçika, Fransa, Güney Kıbrıs, Birleşik Krallık ve Yunanistan yer almaktadır. Kümelemeye ait detayları tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi sonuçları

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme
Almanya Bulgaristan Danimarka Estonya Finlandiya Hırvatistan İsveç Litvanya Slovenya Avusturya	Çekya İrlanda Macaristan Polonya Slovakya Türkiye Romanya	Hollanda Malta Lüksemburg	Belçika Birleşik Krallık Fransa Güney Kıbrıs İspanya Portekiz Yunanistan İtalya

Tablo 17’deki kümeler incelendiğinde Türkiye’nin Çekya, İrlanda, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Romanya ile bir küme oluşturduğu ve ikinci kümede yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’ye ait 2018 yılı ekonomik verilerinin 2. kümede yer alan ülkelerle benzediği görülmektedir.

4.6.2. Türkiye ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları

Tablo 18. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin ekonomik verilerinin analiz özeti

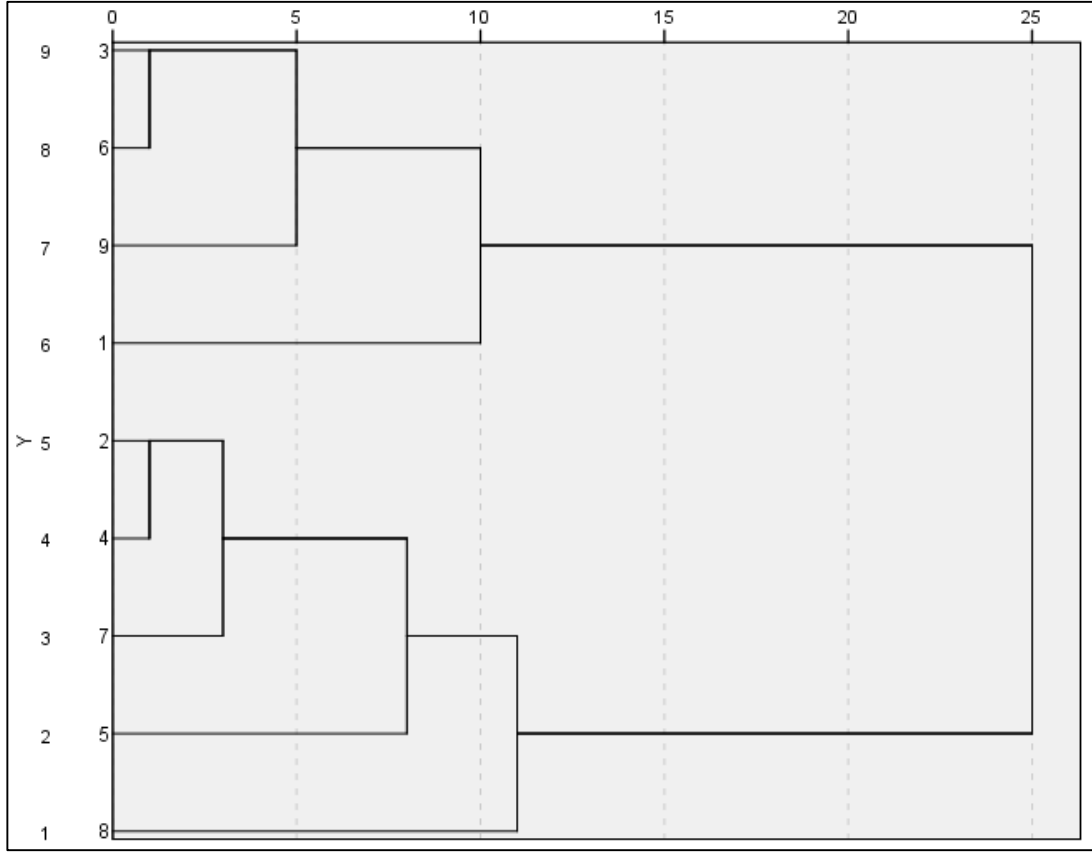
Olay					
Geçerli		Kayıp		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
9	100,0	0	0,0	9	100,0

Tabloda 18’de görüldüğü üzere 9 gözlemin tümü kullanılmış olup gözlem kaybı olmamıştır.

Tablo 19. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	3	6	38,436	0	0	4
2	2	4	83,036	0	0	3
3	2	7	207,522	2	0	5
4	3	9	402,588	1	0	6
5	2	5	691,808	3	0	7
6	1	3	1058,452	0	4	8
7	2	8	1487,505	5	0	8
8	1	2	2417,637	6	7	0

Tablo 19'da kümeleme analizinin 8 aşaması olduğu görülmektedir. İlk satır ilk aşamayı göstermekte olup 3. gözlem ile (Kazakistan) ve 9. gözlem (Rusya) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kümeleme analizinde ilk birleştirilecek ülkeler Kazakistan ve Rusya olmaktadır. İkinci satırda ise 2. (Hindistan) ve 4. (Kırgızistan) ülkelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci aşamada yeni bir küme oluşturacak ülkeler Hindistan ve Kırgızistan'dır. 3. aşamaya kadar ülkeler farklı kümelerde yer almaktadır. Ancak 3. aşamada 2. gözlemin (Hindistan), 7. gözlemlerle (Tacikistan) aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden 2. gözlem (Hindistan), 4. gözlem (Kırgızistan) ve 7. gözlem (Tacikistan) bir küme oluşturmaktadır. Bu şekilde analiz 8. aşamaya kadar devam etmiş olup, şekil 16'daki ağaç grafiğine benzer bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 16. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği

Şekil 16'daki ağaç grafiğine göre, sonuçlar iki küme içerisinde yer almalıdır. Birinci kümede Kazakistan, Rusya, Türkiye ve Çin bulunurken, ikinci kümede Hindistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan ve Özbekistan yer almaktadır. Kümelemeye ait detaylar tablo 20'de görmek mümkündür;

Tablo 20. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik verilerinin kümeleme analizi sonuçları

1. Küme	2. Küme
Çin	Hindistan
Kazakistan	Kırgızistan
Rusya	Özbekistan
Türkiye	Pakistan
	Tacikistan

Tablo 20'deki kümeler incelendiğinde Türkiye'nin Çin, Kazakistan ve Rusya gibi Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda sözü geçen ülkeler ile bir küme oluşturduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye ait 2018 yılı ekonomik verilerinin 1. kümede yer alan ülkelerle benzediği görülmektedir.

4.6.3. Türkiye ve Avrupa Birliği Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları

Tablo 21. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin analiz özeti

Olay					
Geçerli		Kayıp		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
28	100,0	0	0,0	28	100,0

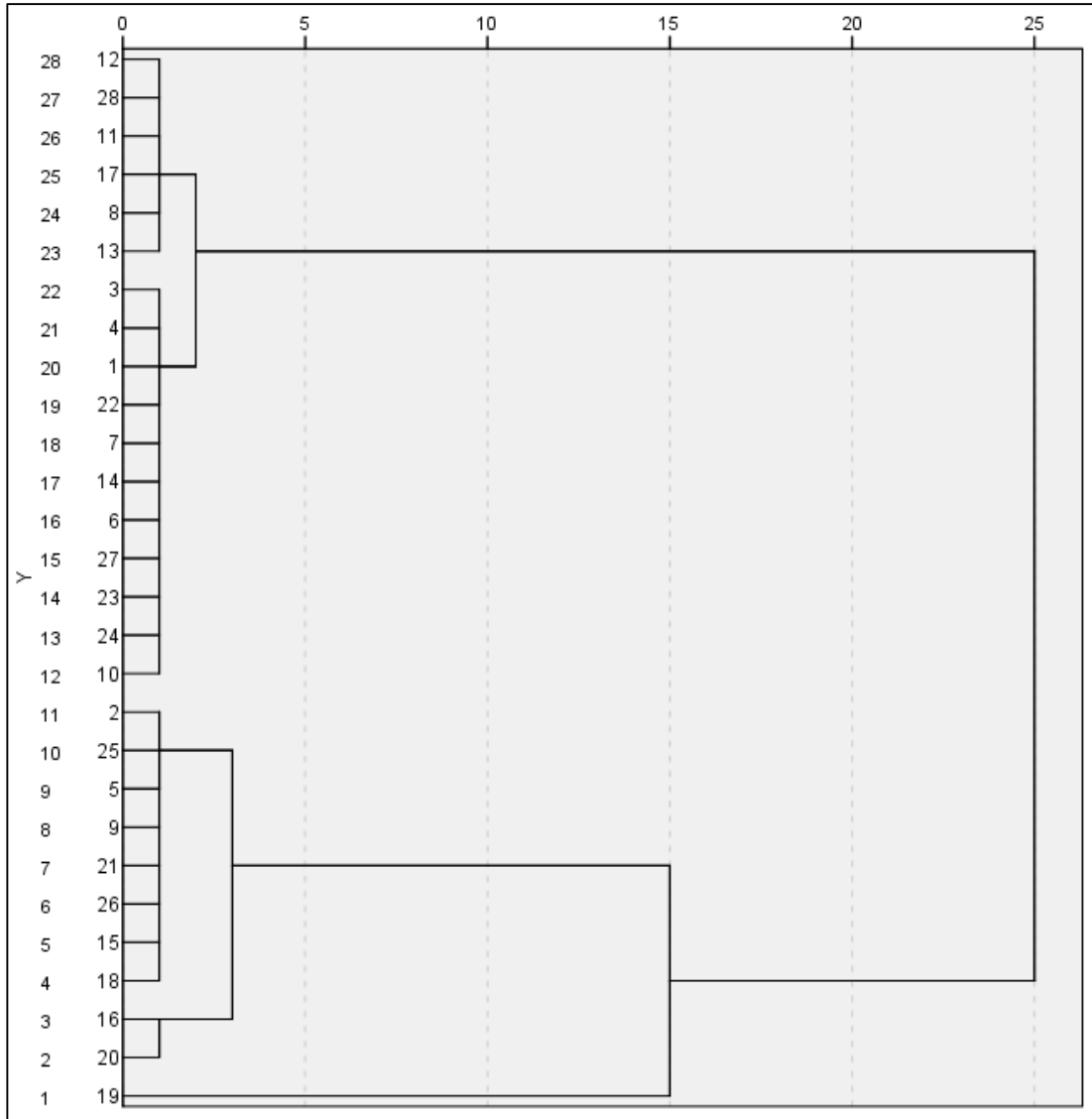
Tablo 21'de görüldüğü üzere 28 gözlemin tümü kullanılmış olup gözlem kaybı olmamıştır.

Tablo 22. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	12	28	0	0	0	3
2	1	22	1	0	0	4
3	11	12	3	0	1	9
4	1	7	6	2	0	12
5	3	4	9	0	0	23
6	23	24	11	0	0	14
7	21	26	15	0	0	16
8	5	9	20	0	0	19
9	11	17	25	3	0	17
10	6	27	32	0	0	15
11	8	13	42	0	0	17
12	1	14	52	4	0	20
13	15	18	63	0	0	16
14	10	23	84	0	6	15
15	6	10	121	10	14	20
16	15	21	159	13	7	19
17	8	11	203	11	9	24
18	2	25	273	0	0	21
19	5	15	398	8	16	21
20	1	6	777	12	15	23
21	2	5	1.315	18	19	25
22	16	20	2.142	0	0	25
23	1	3	3.146	20	5	24
24	1	8	5.723	23	17	27
25	2	16	10.664	21	22	26
26	2	19	36.281	25	0	27
27	1	2	79321,992	24	26	0

Tablo 22’de kümeleme analizinin 27 aşaması olduğu görülmektedir. İlk satır ilk aşamayı göstermekte olup 12. gözlem ile (Birleşik Krallık) ve 28. gözlem (Türkiye) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kümeleme analizinde ilk birleştirilecek ülkeler Birleşik Krallık ve Türkiye olmaktadır. İkinci satırda ise 1. (Avusturya) ve 22. (Polonya) ülkelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci aşamada yeni bir küme oluşturacak ülkeler Avusturya ve Polonya’dır. 4. aşamaya kadar

ülkeler farklı kümelere yer almaktadır. Ancak 4. aşamada 1. gözlemin (Avusturya), 7. gözlemlerle (Danimarka) aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden 1. gözlem (Avusturya), 22. gözlem (Polonya) ve 7. gözlem (Danimarka) bir küme oluşturmaktadır. Bu şekilde analiz 27. aşamaya kadar devam etmiş olup, şekil 17'deki ağaç grafiğine benzer bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 17. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği

Şekil 17'deki ağaç grafiğine göre, sonuçlar dört küme içerisinde yer almalıdır. Birinci kümede Birleşik Krallık, Türkiye, Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan yer alırken, ikinci kümede Bulgaristan, Güney Kıbrıs, Avusturya, Polonya, Danimarka, Hırvatistan,

Almanya, İsveç, Portekiz, Romanya ve Finlandiya yer almaktadır. Üçüncü kümede ise Belçika, Slovakya, Çekya, Estonya, Hollanda, Slovenya, Macaristan, İrlanda ve Malta yer almaktadır. Lüksemburg ise üç kümeye de benzer özellik göstermemekte, ayrı bir küme oluşturmaktadır. Kümelemeye ait detayları tablo 23’de görmek mümkündür;

Tablo 23. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi sonuçları

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme
Birleşik Krallık Fransa İspanya İtalya Türkiye Yunanistan	Almanya Avusturya Bulgaristan Danimarka Finlandiya Güney Kıbrıs Hırvatistan İsveç Polonya Portekiz Romanya	Belçika Çekya Estonya Hollanda İrlanda Macaristan Malta Slovakya Slovenya	Lüksemburg

Yukarıdaki kümeler incelendiğinde Türkiye’nin Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya gibi Avrupa Birliği’nde güçlü ve sözü geçen ülkeler ile bir küme oluşturduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’ye ait 2018 yılı dış ticaret verilerinin 1. kümede yer alan ülkelerle benzediği görülmektedir.

4.6.4. Türkiye ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları

Tablo 24. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye’nin dış ticaret verilerinin analiz özeti

Olay					
Geçerli		Kayıp		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
9	100,0	0	0,0	9	100,0

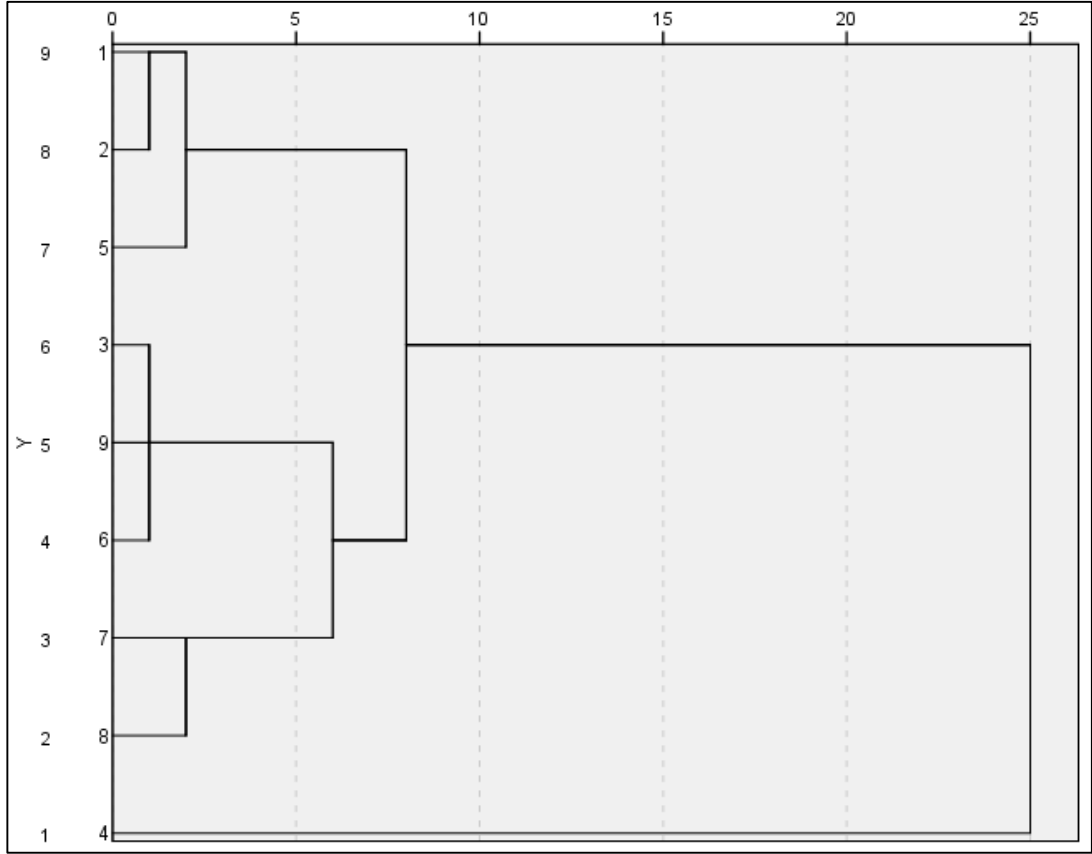
Tablo 24’de görüldüğü üzere 9 gözlemin tümü kullanılmış olup gözlem kaybı olmamıştır.

Tablo 25. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	1	2	11	0	0	4
2	3	9	33	0	0	3
3	3	6	74	2	0	6
4	1	5	157	1	0	7
5	7	8	249	0	0	6
6	3	7	581	3	5	7
7	1	3	1.077	4	6	8
8	1	4	2.648	7	0	0

Tablo 25’de kümeleme analizinin 8 aşaması olduğu görülmektedir. İlk satır ilk aşamayı göstermekte olup 1. gözlem ile (Çin) ve 2. gözlem (Hindistan) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kümeleme analizinde ilk birleştirilecek ülkeler Çin ve Hindistan olmaktadır. İkinci satırda ise 3. (Kazakistan) ve 9. (Türkiye) ülkelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci aşamada yeni bir küme oluşturacak ülkeler Kazakistan ve Türkiye’dir. 3. aşamaya kadar ülkeler farklı kümelerde yer almaktadır. Ancak 3. aşamada 3. gözlemin (Kazakistan), 6. gözlemlerle (Rusya) aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden 3. gözlem (Kazakistan), 9. gözlem (Türkiye) ve 6. gözlem (Rusya) bir küme oluşturmaktadır. Bu şekilde analiz 8. aşamaya kadar devam etmiş olup, şekil 18’deki ağaç grafiğine benzer bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 18. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği

Şekil 18'deki ağaç grafiğine göre, sonuçlar dört küme içerisinde yer almalıdır. Birinci kümede Çin, Hindistan ve Pakistan yer alırken, ikinci kümede Kazakistan, Rusya ve Türkiye yer almaktadır. Tacikistan ve Özbekistan üçüncü kümeyi oluştururken, Kırgızistan ise üç kümeye de benzer özellik göstermemekte, ayrı bir küme oluşturmaktadır. Kümelemeye ait detayları tablo 26'da görmek mümkündür;

Tablo 26. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin kümeleme analizi sonuçları

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme
Çin Hindistan Pakistan	Kazakistan Rusya Türkiye	Özbekistan Tacikistan	Kırgızistan

Tablo 26'daki kümeler incelendiğinde Türkiye'nin Rusya ve Kazakistan ile aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'ye ait 2018 yılı dış ticaret verilerinin 1. kümede yer alan ülkelerle benzediği görülmektedir.

4.6.5. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırılması

Tablo 27. Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin analiz özeti

Olay					
Geçerli		Kayıp		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
36	100,0	0	0,0	36	100,0

Tablo 27'de görüldüğü üzere 36 gözlemin tümü kullanılmış olup gözlem kaybı olmamıştır.

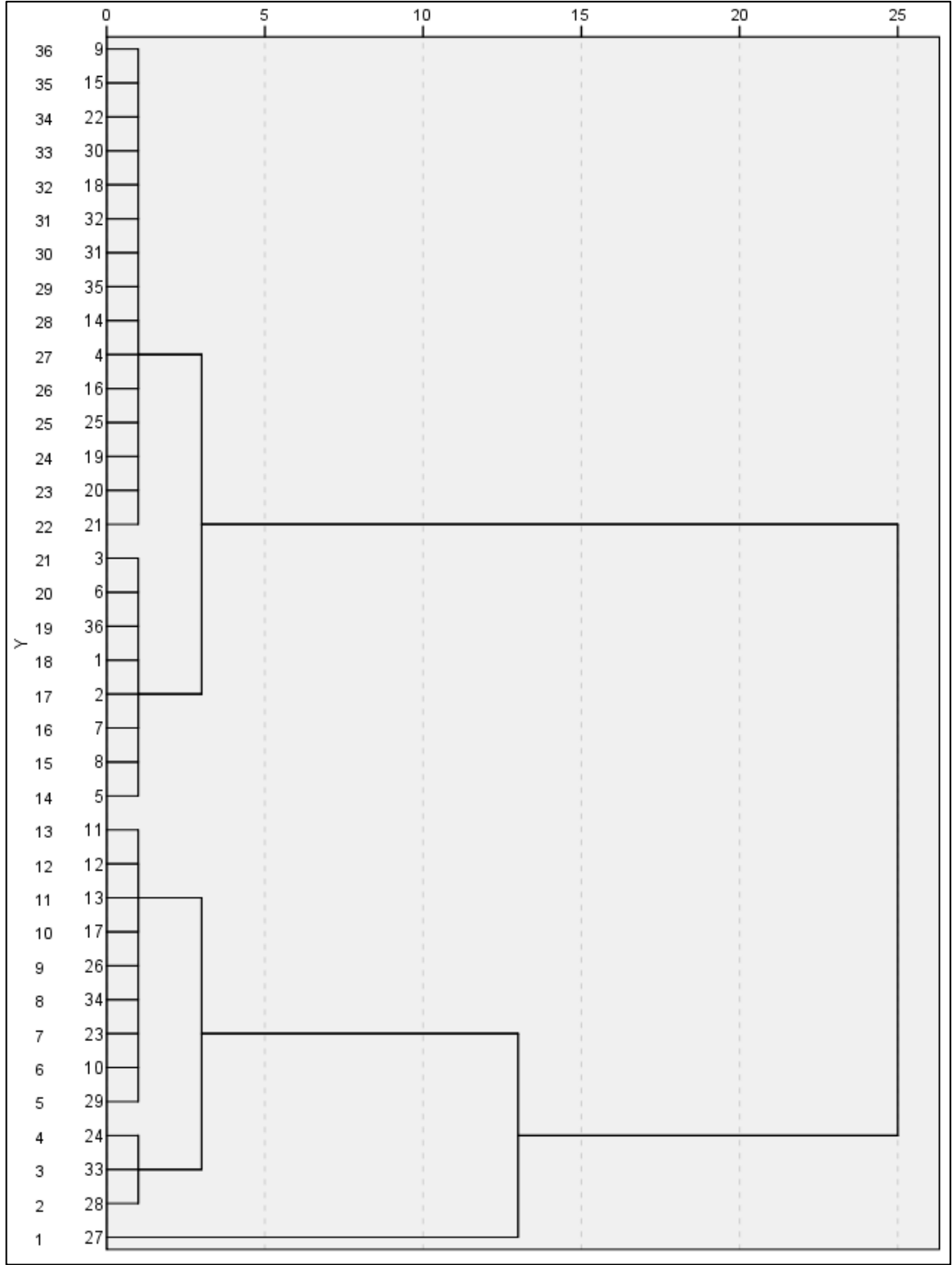
Tablo 28. Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	9	15	23	0	0	8
2	16	25	53	0	0	12
3	26	34	91	0	0	10
4	19	20	130	0	0	12
5	13	17	179	0	0	15
6	18	32	229	0	0	14
7	31	35	280	0	0	11
8	9	22	333	1	0	13
9	3	6	393	0	0	20
10	23	26	458	0	3	15
11	14	31	545	0	7	14
12	16	19	647	2	4	16
13	9	30	749	8	0	23
14	14	18	887	11	6	23

Tablo 28 (Devam), s.Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin gruplara göre ortalamaları

Aşama	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Bir Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
15	13	23	1.044	5	10	22
16	16	21	1.237	12	0	30
17	10	29	1.434	0	0	22
18	7	8	1.664	0	0	26
19	11	12	1.900	0	0	27
20	3	36	2.136	9	0	25
21	1	2	2.375	0	0	25
22	10	13	2.767	17	15	27
23	9	14	3.160	13	14	28
24	24	33	3.607	0	0	31
25	1	3	4.106	21	20	29
26	5	7	4.922	0	18	29
27	10	11	5.868	22	19	33
28	4	9	6.921	0	23	30
29	1	5	8.255	25	26	32
30	4	16	10.291	28	16	32
31	24	28	12.351	24	0	33
32	1	4	17.703	29	30	35
33	10	24	23.625	27	31	34
34	10	27	51.990	33	0	35
35	1	10	109.791	32	34	0

Tablo 28’de kümeleme analizinin 35 aşaması olduğu görülmektedir. İlk satır ilk aşamayı göstermekte olup 9. gözlem ile (Estonya) ve 15. gözlem (Macaristan) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kümeleme analizinde ilk birleştirilecek ülkeler Estonya ve Macaristan olmaktadır. İkinci satırda ise 16. (İrlanda) ve 25. (Slovakya) ülkelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci aşamada yeni bir küme oluşturacak ülkeler İrlanda ve Slovakya’dır. 8. aşamaya kadar ülkeler farklı kümelerde yer almaktadır. Ancak 8. aşamada 9. gözlemin (Estonya), 22. gözlemlerle (Polonya) aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden 9. gözlem (Estonya), 22. gözlem (Polonya) ve 15. gözlem (Macaristan) bir küme oluşturmaktadır. Bu şekilde analiz 35. aşamaya kadar devam etmiş olup, şekil 19’deki ağaç grafiğine benzer bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Şekil 19. Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin kümeleme analizi ağaç grafiği

Şekil 19'daki ağaç grafiğine göre, sonuçlar beş küme içerisinde yer almalıdır. Birinci kümede Estonya, Macaristan, Polonya, Kazakistan, Litvanya, Kırgızistan, Pakistan,

Özbekistan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs, İrlanda, Slovakya, Lüksemburg, Malta ve Hollanda yer alırken, ikinci kümede ise Bulgaristan, Almanya, Türkiye, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka ve İspanya yer almaktadır. Üçüncü kümede ise Fransa, Birleşik Krallık, Yunanistan, İtalya, Slovenya, Tacikistan, Portekiz, Finlandiya ve Hindistan yer almaktadır. Romanya, Rusya ve Çin ise dördüncü kümede yer almaktadır. İsveç dört kümeye dahil olamamış, ayrı bir küme oluşturmuştur. Kümelemeye ait detayları aşağıdaki tablo 29’da görmek mümkündür:

Tablo 29. Türkiye, Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ekonomi ve dış ticaret verilerinin kümeleme analizi sonuçları

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme
Estonya	Almanya	Birleşik Krallık	Çin	İsveç
Güney Kıbrıs	Avusturya	Finlandiya	Romanya	
Hırvatistan	Belçika	Fransa	Rusya	
Hollanda	Bulgaristan	Hindistan		
İrlanda	Çekya	İtalya		
Kazakistan	Danimarka	Portekiz		
Kırgızistan	İspanya	Slovenya		
Litvanya	Türkiye	Tacikistan		
Lüksemburg		Yunanistan		
Macaristan				
Malta				
Özbekistan				
Pakistan				
Polonya				
Slovakya				

Tablo 29’deki kümeler incelendiğinde Türkiye’nin Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka ve İspanya ile aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’ye ait 2018 yılı ekonomi ve dış ticaret verilerinin 2. kümede yer alan ülkelerle benzediği görülmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin 1, 2. ve 3. küme yoğunluklu olduğu, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin de 1. ve 4. kümede dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Çin ve Rusya gibi daha gelişmiş Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ayrı bir küme oluşturması, Şanghay Ekonomik Teşkilatı ile Avrupa Birliği’nin ekonomik ve dış ticaret verilerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Özbekistan, Kazakistan

ve Kırgızistan gibi gelişmekte olan şanghay İşbirliği Teşkilatı ũlkeleri, gelişmekte olan Avrupa Birliği ile bir kũme oluşturmuştur. Burada Hindistan ve Tacikistan'ın, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya gibi gelişmiş ũlkelerle kũme oluşturmuş olması da dikkat çekici bir diğer sonuçtur.

5. SONUÇ

Dünyanın küreselleşmesi sonucunda ülkeler arasında ilişkiler gelişmiş ve entegrasyon artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ülkeler arasındaki ilişkiler artış göstermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra öne çıkan entegrasyonların amacı dünya ticaretini geliştirmek ve dünya ticaretinin serbestleşmesini sağlamaktır. Ekonomik entegrasyonlar, üretim faktörlerinin serbestliğini sağlama, iç ve dış talep oluşturmak ve rekabeti artırmak nedeniyle birçok ülke tarafından tercih edilmektedir. Ülkelerin ekonomik entegrasyonları tarihi, kültürel ve coğrafi yakınlıklarına göre değişmekle birlikte serbest ticaret bölgesinden, siyasi birleşmeye kadar farklı türlerde gerçekleşebilmektedir.

Türkiye açısından ekonomik entegrasyona bakıldığında ise, Türkiye'nin çok yönlü bir entegrasyon politikasına önem verdiği görülmektedir. Türkiye, 1959 yılından beri devam eden Avrupa Birliği macerası yanında, dünyadaki bölgeselleşme hareketleriyle ilgili de başarı elde etmek istemektedir. Avrupa Birliği'ne üye olmadan Gümrük Birliği'ne üye olan Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olduktan sonra Gümrük Birliği'ne üye olan ülkeler ile karşılaştırıldığında, daha fazla Avrupa Birliği'nden fayda sağlamış gözükmemektedir ancak Avrupa Birliği'ne üye olan birçok ülkenin de Maastricht Kriterleri'ni karşılamadığı da görülmektedir. Avrupa Birliği, 2005 yılında üyelik müzakerelerine başladığı Türkiye ile ilişki seviyesini 2015 yılından sonra düşürmüştür.

Demokrasi ve insan hakları konusunda Türkiye'nin Avrupa Birliği gerisinde olduğunu savunan birlik üyeleri bu durumdan ötürü yeni fasılların açılıp, üyelik sürecinin neticelendirilmesini istememektedir. Buna karşılık Türkiye de, Avrupa Birliği'nin Suriyeli mülteciler ve terörizmle mücadele konusunda kendisine destek olunmadığını savunmakta ve bu yüzden farklı entegrasyon oluşumları aramaktadır. Ancak, ekonomik başarı şartlarını sağlayamadıkları için Türkiye'nin içinde yer aldığı KEİ ve D-8 gibi entegrasyonların fazla ilerleme kaydedemediği açıktır. Bu yüzden son zamanlarda Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne karşı pozitif bakmaya başlamıştır.

Her ne kadar katılma talebi reddedilse de Türkiye, 2012 yılında örgütün diyalog ortağı olmuştur. Son zamanlarda ise Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na tam üye olma arzusu Türk siyaseti tarafından dile getirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin entegrasyonu incelenmiştir. Araştırmada tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH payları, sabit sermaye yatırımlarının GSYH payı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve GSYH büyüme oranı ekonomik göstergeler; ihracatın GSYH payı ile ithalatın GSYH payı ise dış ticaret göstergeleri olarak dikkate alınmıştır. Araştırmada 2018 yılına ait veriler kullanılmış ve verileri Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir. Araştırmada çok değişkenli istatistik yöntemlerinden hiyerarşik kümeleme analizi yöntemi kullanılmış, uzaklık matrisi hesabında da yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma ile ortaya çıkan sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür;

- Tüm Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri bir arada incelendiğinde, Türkiye'nin Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka ve İspanya ile aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'ye ait dış ticaret verilerinin genel olarak Avrupa Birliği'ne daha çok benzediği tespit edilmiştir.
- Avrupa Birliği ülkelerinin 1, 2. ve 3. küme yoğunluklu olduğu, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin de 1. ve 4. kümede dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Çin ve Rusya gibi daha gelişmiş Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin ayrı bir küme oluşturması, Şanghay Ekonomik Teşkilatı ile Avrupa Birliği'nin ekonomik ve dış ticaret verilerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.
- Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi gelişmekte olan Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleri, gelişmekte olan Avrupa Birliği ile bir küme oluşturmuştur. Burada Hindistan ve Tacikistan'ın, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerle küme oluşturmuş olması da dikkat çekici bir diğer sonuçtur.
- Türkiye'nin ihracatının büyük bir kısmı Avrupa Birliği ülkeleri ile ancak ithalatının önemli bir kısmı ise Şanghay İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyledir. Bu durumda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ni Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na tercih etmesi veya Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nı Avrupa Birliği'ne tercih etmesi Türkiye'nin aleyhine gözükmektedir. Türkiye'nin her iki kurum ile ilişkisini birbirinden bağımsız bir şekilde sürdürmesi Türkiye'nin lehine olacaktır.

Avrupa Birliği açısından:

- Türkiye'nin ekonomik verileri Avrupa Birliği'nde gelişmekte olan ülkelerle aynı kümede bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik verileri Çekya, İrlanda, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Romanya'nın ekonomik verilerine benzemektedir. Bu açıdan Türkiye'nin ekonomik verilerinin Avrupa Birliği ortalamasında olduğunu söylemek mümkündür.
- Türkiye'nin dış ticaret verileri incelendiğinde ise Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya gibi Avrupa Birliği'nde güçlü ve sözü geçen lkeler Türkiye'nin bir küme oluşturduğu görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin dış ticaret verilerinin Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.

şanghay İşbirliği Teşkilatı açısından:

- Türkiye'nin ekonomik verileri Çin, Kazakistan ve Rusya gibi şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda sözü geçen ülkeler ile aynı kümede yer almaktadır. Türkiye'nin ekonomik açıdan şanghay İşbirliği Teşkilatı ortalaması üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.
- Dış ticaret verileri açısından Türkiye'nin şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda Rusya ve Kazakistan ile aynı kümede yer aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. (2012). Türkiye'nin Kendi Bölgesinde ki Dış Ticareti, s.Betimleyici BirAnaliz. *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, s. 347-355.
- Alpar, R. (2011). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, Detay Yayıncılık. *Baskı. Ankara.*
- Aynacı, T. (2015). *Gümrük Birliği'nin Türkiye-Avrupa Birliği dış ticaretine Etkisi* (Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yönetim Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Balassa, B. (1991). Economic integration. In *The World of Economics* (pp. 176-186). Palgrave Macmillan, London.
- Balkır, C., & Demirci, M. (1989). Uluslararası ekonomik bütünleşme ve Avrupa Topluluğu. *İstanbul, s.Filiz Kitabevi.*
- Bilici, N. (2006). AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 39-45.
- Bozkurt, E. (2018). Son Gelişmeler Işığında Türkiye'de Avrupa Birliği Algısı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 267-288.
- Çolakoğlu, S. (2004). Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1).
- Çomak, H., & Gökalp, A. (2010). 'LU Yıllarda Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye. *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, 336-344.
- Demir, O., & Temur, Y. (1998). Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirmesi. *Dış Ticaret Dergisi*, 11.
- Deniz, T. (2013). MEKÂNSAL GÜÇ ASYA'NIN SİYASİ GÜCÜ, s.ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ. *Eastern Geographical Review*, 18(30).
- Diñç, C., & Esentürk, N. (2018). Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkide Dönüşümler (2001-2017). *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 41-76.
- Dura, C., Atik, H., & Dumrul, C. (2007). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye* (Vol. 41). Nobel.
- Eren, E. (2017). Şanghai İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi. *Strategic Public Management Journal*, 3(5), 77-94.
- Erkekoğlu, L. C. (2015). *Seküler İktisadi Doktrinin Eleştirisi Çerçevesinde Ortadoğu-İslam Toplumunda Ekonomik Entegrasyonun Esasları* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Orta Doğu Ve İslâm Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politieği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Eroğlu, İ., Uçgunoğlu, M., & Kangal, N. (2016). Economic Integration Problem of Turkey, s.An Evaluation about Shanghai Cooperation Organization within the

- Frame of Alternative Searches. *Journal of Economics, Management and Trade*, 1-18.
- Ertürk, E. (1993). *Uluslararası İktisat*, Ekin Kitabevi.
- Ertürk, E. (2002). *Uluslararası İktisat*, Ekin Kitabevi.
- Güllü, İ. (2014). AB ve ABD Serbest Ticaret Anlaşması Sürecine Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması Özelinde Bir Bakış. *Bilge Strateji*, 6(11), 89-106.
- Hepaktan, C. E., & Çınar, S. (2011). Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri. In *International Conference on Eurasian Economies*, 68-77.
- Işık, N. (2016). Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Tahmini. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17), 151-174.
- İncekara, A. (1995). Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri. *İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları*.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Vol. 5). Ankara, Turkey, s.Asil Yayın Dağıtım.
- Karluk, S. R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye ilişkileri, s.bir çıkmaz sokak*. Beta.
- Karluk, S. R., & Tonus, Ö. (2002). *Avrupa Birliği kapısında Türkiye*. Turhan Kitabevi.
- Kartal, B., & Sofyalıoğlu, Ç. (2011). Türkiye'deki Gençliğin Şanghay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış. In *International Conference On Eurasian Economies* (pp. 24-29).
- Kazgan, G. (1970). *100 [ie yüz] Soruda Ortak Pazar ve Türkiye* (Vol. 23). Gerçek Yayınevi.
- Kılıç, R. (2002). *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği (Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Gümrük Birliği Teorisi)*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kırdar, D. (2005). *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kurtuluş, K. (2004). Pazarlama Araştırmaları, Genişletilmiş 7. Basım, *Literatür Yayınevi, İstanbul*.
- Machlup, F. (Ed.). (1976). *Economic Integration Worldwide*. Springer.
- Mirus, R., & Rylska, N. (2001). Economic Integration, s.Free Trade Areas vs Customs Unions. *Western Centre for Economic Research*.
- Müftüler-Baç, M. (2018). Remolding the Turkey-EU relationship. *Turkish policy quarterly*, 17(1), 119-128.
- Özçelik, İ. (2006). *Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamada Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sagbansua, L., & Can, N. (2011). Shanghai Cooperation Organization, Turkic Republics and Turkey, s.Economic and Business Dimensions/Organisation De Coopération

- De Shanghai, Républiques Turques Et Turquie, s.Dimensions Économiques Et Commerciales. *Canadian Social Science*, 7(2), 80.
- Seyidoğlu, H., & İktisat, U. (2003). Teori Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, s.Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (1993). *Uluslararası İktisat*. Turhan Kitabevi.
- Stages of Economic Integration around the World, s.each country coloured according to the most advanced agreement that it participates in (detailed legend in comments) [1357x628]. (n.d.). Erişim Tarihi 27 Ekim 2019, https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/liu100/stages_of_economic_integration_around_the_world/.
- Şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve ekonomik entegrasyonlar. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 160-166.
- Tahsin, E. (2007). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde AB ve Latin Amerika Entegrasyonlarının Karşılaştırılması* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tanrıbilir, R. Ö., & Şen, E. (2005). Kültürlerarası İletişim ve Öteki Kavramının Günümüz Dünyasında Yeri ve Önemi. *Journal of İstanbul Kültür University*, 1, 00-129.
- Tekin, Ü. E. (2017). Ekonomik Entegrasyonların Uluslararası Ticarete Etkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(5), 1172-1185.
- Tinbergen, J. (1954). *International Economic Integration*. Elsevier.
- Tür, İ. (2016). *Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin ticaret hacmi üzerine etkileri, s.tarım sektörü örneği* (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Uyar, S. (2000). Ekonomik bütünleşmeler ve Gümrük Birliği teorisi. *Dış Ticaret Dergisi*, 19, 103-130.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel süreci ve son gelişmeler. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1, 140-153.
- Viner, J. (2014). *The customs union issue*. Oxford University Press.
- Yalçınkaya, M. H. (1997). Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü. *Yönetim ve Ekonomi, s.Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 403-436.
- Yardımcıoğlu, M., & Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru, s.Şanghay İşbirliği Örgütü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 163-174.
- Yaz, H. (2014). Çok Değişkenli İstatistiksel Tekniklerden Kümeleme Analizi; SPSS ile Bir Uygulama.
- Yıldız, N. T. (2018). Bulgaristan Ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreçlerinin Değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-18.
- Yi, S. S. (2000). Free-Trade Areas and Welfare, s.An Equilibrium Analysis. *Review of International Economics*, 8(2), 336-347.

Yiğit, M. (2003). *Ekonomik entegrasyon*. Beta.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Recep SALUR
Doğum Yeri – Tarihi : Konya – 08.02.1991
E-Posta Adresi : salur.recep@gmail.com
salur.recep@outlook.com

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : KTO Karatay Üniversitesi – Uluslararası Ticaret
Yüksek Lisans Öğrenimi : KTO Karatay Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası Ticaret
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetleri :

İŞ DENEYİMİ

Stajlar : Evliya Şekerleme San. Ve Tic. Ltd. Şti.
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Salur Gıda San.Tic.Ltd.Şti.(Halen devam ediyor.)

Tarih: 06 Mart 2020